

Jules Roy

Kriget i Algeriet

Originalalets titel: *La guerre d'Algerie* (1960)

Stockholm 1961

Översättning: Malou Höjer

Författaren var tidigare överste i franska flygvapnet, som han tog avsked från pga av att han var emot ”det smutsiga kriget i Indokina” (han har även skrivit om detta, i boken *Slaget om Dien Bien Phu*)

Red

Till minne av min vän Albert Camus

Med mörknad hud går jag, fastän ej bränd av solen; mitt i församlingen står jag upp och skriar. En broder har jag blivit till schakalerna, och en frände är jag vorden till strutsarna.
Job 30 : 28-29

Den vackra årstiden var på väg. Kvinnorna kunde gå utomhus i lättare klänningar. I bioograferna vid Champs Élysées förhärlijades vår jeunesse dorée, dessa ungdomar som talar som de tänker och handlar som de drömmer. Nittiotre människor har dödats på vägarna under påskhelgen, hundra-trettio under Marie himmelfärds-helgen. Tidningarna framhåller att Algeriet-kriget är billigare. Men de körgalna fransmännen vill ju bila, även om det skall kosta dem livet. En vagn, fin nog att visas upp, kostar en million gamla francs, om inte mera. Hur många granater kan man fabricera för en sådan summa? Hur många meter taggtråd, hur många minor eller raketer till att krossa byarna i Kabylien? Ett års krig sätter åttiofemtusen fordon ur bruk. Det är en sjättedel av den militära vagnpark — kulsprute pansarbilar, jeepar, lastbilar — som deltar i striderna.

”Jaså, ni ska till Algeriet? Så konstigt ...” Är det verkligen så konstigt? Det är ju sant att det i Algerietkriget har dödats färre fransmän än under tio pingstweekends här. Men på rebellsidan räknar man med fem- à åttahundra stupade per vecka, vilket skulle betyda tvåhundra tusen under dessa sex år. Märk väl att de sårade inte medräknas; inte heller de som dödas av misstag. En av mina officersvänner har sett de internerade i ett omflyttningsläger lägga sig framstupa vid rännstenen för att dricka det vatten som tömdes ur en cistern. Hade de varit djur skulle man ha ordnat med en vattenho. Det är för att hämnas sådana förödmjukelser som FLN-männen mördar och stympar. En organisation inom vår armé, vars namn lever på allas läppar fast det inte får sägas högt, ger rebellerna behandlingar med vatten eller elektricitet för att tvinga fram upplysningar, och jag har goda vänner som helhjärtat verkar för ett ”franskt Algeriet”. Det blev mig angeläget att själv fara till ort och ställe och se allt detta med egna ögon, eftersom man hedrar mig med att anse att jag är en ärlig människa — själv fara och undersöka dyngan och sedan säga vad jag tror vara sanning eller lögn i Algeriet. Bara jag nu kan hitta sanningen. ”Och sen då”, frågade min son, ”vad vinner du med det? ...”

Jag är inte ond på honom. Tvärtom. Vore han i mitt ställe skulle han handla som jag, och det är av omsorg för sin far han vill att jag skall slippa ytterligare ledsamheter. Sanningen att säga har jag sedan barnsben fått känna på så många bestraffningar, så många arrestdagar och utskällningar och jag har så ofta fått gå utan belöningar och förmåner att jag borde vara en stadgad person. Och ändå greps jag plötsligt av en märklig lust att fara till Algeriet, därför att det är det sista ställe man skulle önska uppsöka och därför att sedan min vän Camus dog — framför allt sedan han i sitt sista vittnesbörd deklarerat att han hädanefter skulle tiga — har jag känt att jag personligen bär ett ansvar.

Efter ett misslyckat försök i detta ärende år 1955, då jag hade sagt mina gamla officerskamrater att jag inte avundades dem deras jobb — mildare kan det inte sägas — lade jag allt i Camus' händer. Liksom han slets jag mellan kravet på rättvisa åt muhammedanerna och den bestående tillgivenheten för våra rasfränder européerna. Gång på gång tänkte jag att den enda lösningen var en riktigare balans mellan rättigheter och skyldigheter, mellan erkännandet av människans värdighet och respekten för själva livet, mellan hävdandet av ett visst civilisationsideal och försvaret av de västerländska intressena.

Skulle jag kunna företaga mig något, som inte påverkats av min beundran för Camus och av hans auktoritet? Hans plötsliga död gjorde att alla frågor måste ställas på nytt — jag kunde inte längre leva i skydd av hans skugga utan att vara feg. I saknaden efter honom måste jag tala i min tur, med risk att överta en del av hans fiender. O, du obönhörlige vän, som lämnat mig ensam på vägen i denna stund, du mitt samvetes röst? Och jag fick en känsla av att han sakta sköt mig hän mot ett land där jag liksom han hade lärt att älska rättvisan, lärt att älska människorna. Men hur skall jag gripa mig an med denna bok, som jag är tvungen att skriva på en månad därför att det hastar? Vilken form skall jag ge den och vilka försiktighetsmått bör jag vidta, när jag handskas med det explosiva stoff jag har fört hem? Antagligen kommer jag att chockera många naiva själar, som fortsätter att tro på ... Men låt dem tro! Jag kommer att dra på mig en hel del onödiga obehag.

Det kan inte hjälpas. Jag tänker skriva som orden faller sig och utan att medvetet vilja chockera. Ämnet räcker för den delen. Indokinafrågan var olustig nog, såvida man inte nöjde sig med rörande sagor om ömsesidigt utbyte. Och nu hör man att FLN skjuter ned franska soldater i uniform. Ett nytt brott — en dumhet dessutom — ty FLN borde veta att Frankrike, som tycks befinna sig under narkos, ingenting vet om detta krig och att det enda Frankrike kommer att lägga på minnet i fråga om denna exekution är dess grymhet. Detta hat som föder hat — vart leder det?

Läsare, ännu kan du lägga ifrån dig denna bok. Men om du läser vidare, då ber jag dig att fortsätta till slutet, sida för sida; annars riskerar du att dra förhastade slutsatser. Och om du sedan inte kan somna i kväll, vet då att även mina nätter skall vara svåra nätter ända till dess freden slutits.

I

Jag är född den 22 oktober 1907 klockan sex på kvällen i Rovigo, en liten kolonialby trettio kilometer söder om Alger, som har fått sitt namn efter en seger från första kejsardömets dagar. Min far var bördig från Doubs. Vad var det som gjorde att han blev gendarm? Det har jag aldrig fått reda på. Han dog några månader efter min födelse och jag hörde aldrig att man talade om honom. Jag har en bror som är sjutton år äldre än jag själv; men också han har alltid varit förtegen på den punkten.

Familjen har sina rötter i Sidi-Moussa, en annan kolonialby några kilometer därifrån; den ligger

där vid ett vägshål med sin miniatyrkyrka, sitt lilla kafé, sin skola, sitt postkontor, sina hus av kupigt tegel och sina infödningshyddor. Två kilometer norröver ligger gården, omgiven av vingårdar; där förflöt min barndom delvis och där levde jag med min mor, min mormor och morbror Jules. Och så araberna, förstås. På den tiden kallade man dem ännu inte för jordrättor utan för fikonstubbar. Antagligen därför att de älskar att sitta vid foten av dessa träd. Efter första världskriget tog man för vana att kalla dem ”bicots”.

Den äldste arbetaren på gården hette Meftah. I en liten koja invid dammen och köksträdgården, en koja med väggar av halm och lera, bodde han med sin familj. Någon bestämd ålder hade han just inte. Så en dag fick jag höra att han dött. Under trettio-fyrtio års tid hade han troget sett om kreaturens ströbäddar, kört gårdens vagnar och plogar. Dag ut och dag in hade han burit otaliga kannor vatten mellan brunnen och huset. Och vid nyheten om hans död grät jag, ty jag hade tyckt mycket om honom. Ofta hade jag fått följa honom till arbetet. På hemvägen hände det att han lyfte upp mig på hästryggen. Och ibland fick jag rida på honom — något som mor ogillade. Jag kunde ju få löss.

Gamle Meftah fördes antagligen till grannstammens muhammedanska begravningsplats. Där finns inga vackra gravar eller marmorkapell såsom i Sidi-Moussa, utan enkla upprättstående stenar. De står där ända tills tiden faller dem till marken. I dag har nog hans ben blivit ett med jorden. Redan i livstiden hade hans ansikte något av jordens färg, dess fåror och sprickor.

De andra arbetarna minns jag inte mycket av. Där fanns dock åtskilliga, mestadels kabyler, som under arbetssäsongen brukade komma ned från bergen och söka arbete gruppvis.

Åtföljd av en av sina båda bröder, som var bosatta i närliggande byar, gick morbror Jules från gård till gård för att tröska. Under en brinnande himmel placerades tröskverket tätt intill sädes-skylarna. Maskinens gap snappade åt sig och slök de sädeskärvar som högaflarna slungade dit. Därpå rensades den säd som fyllde de svällande säckarna. Allteftersom arbetet fortskred växte där småningom upp ännu en stack, en halmstack. Tröskverket höll i med sitt dova mullrande, timme ut och timme in, och den grundton det frambragte fick ibland besynnerliga variationer. Där drev jag nu omkring hela dagarna i ett slags extas, soldrucken och kringvärvd av dammet som fyllde luften från gryning till skymning.

Araberna skyddade sig mot hettan med stora mjuka halmhattar. Somliga bar en sorts solglasögon av fint gallerverk till skydd mot agnarnas rykande stoft. När arbetet var tillända på en gård drog ångmaskinen vidare till nästa gård, i spetsen för hela karavanen — morbrödernas husvagn inbegripen. Araberna sneddade över åkrarna till nästa sädesupplag.

I september kom vinskörden. Kärrorna dröp av socker och ur stora kar tömdes de tunga druvklasarna ner i pressarna; gården dränktes i vinångor. Min mor var livrädd att jag skulle trilla ned i de stora jäsnings karen, som jag gärna ville luta mig över, fascinerad av vinets bubblande.

Vad mig beträffar så har jag då alltid sett araberna arbeta. Och jag har alltid blivit förvånad när man har sagt att de inte gör någonting. På kvällarna slutade de förstås upp. De tänkte eldar, kokade soppa med röd paprika och gräddade sina kornmjölskakor i lite olja. Under sång. En och annan blåste vassflöjt.

En sak visste jag säkert, därför att man ständigt tjatade om det, och det var att de tillhörde en annan ras, en ras som var underlägsen min egen. Vi hade kommit för att odla upp deras land och civilisera dem. Sanningen att säga måste man nog erkänna att de sumpmarker som jag hade hört talas om och varav det alltjämt fanns kvar en hel del på grannstammarnas jordlotter, dem hade mina morföräldrar och min morbror förvandlat till vingårdar och bördiga åkrar, eller till apelsinlundar, härliga som i Kanaan. Lekande lätt? Knappast. I min mors släkt har folk arbetat

ihjäl sig eller dött i sumpfeber. Jag minns hur morbror Jules regelbundet blev angripen av dessa feberanfall och själv har jag i min tidiga barndom fallit offer för dessa attacker, som slog ned som en blix, gav en frossbrytningar mitt i sommaren, trots filter och varma krus, och klubbade ner en. Febern hörde till gårdens ritual.

Araberna led inte av detta, sades det. Från sin späda barndom var de immuniserade. Om de händelsevis blev sjuka, gav man dem lite kina eller en kopp kaffe, men man ansåg inte att det gjorde dem något. ”Det är folk som inte lever som vi ...” Ett talesätt som bredde en finkänslighetens slöja över deras fattigdom. Det som borde ha tätt sig som ett stort och djupt elände var endast en vägran att ligga i ordentliga sängar, att äta sig lika mätta som vi eller att bo under tak, i hus med fasta väggar. Deras lycka, ja, den fanns väl någon annans stans. Och — förlåt att jag säger det — den påminde lite om boskapens; och hemma hos oss tror jag nog att man alltid betraktade dem mest som oxar, vilka man behandlade väl, men som inte kunde väcka medlidande. ”De har inte samma behov som vi ...” fick jag höra. Jag trodde det gärna; och i och med det kunde deras situation inte längre uppröra mig. Lider man av att se en ox ligga på halm eller äta gräs? Araberna kunde mycket väl gå barfota hela dagarna, eftersom de inte behövde åka, än mindre bära skor. Värme, kyla, hunger var okända begrepp för dem. Tänk, ett sådant lyckligt släkte! Morgon och kväll bad de, vända mot öster. Oxarna bad inte, och det måste erkännas, att därvidlag hade oxarna ett övertag. Arabernas gud hade antagligen ingenting gemensamt med de kristnas gud, som man, inte utan en viss spänd försiktighet, besökte en gång i veckan, iförd halsduk och ren skjorta. Vem var då denne andre gud, som dessa trasiga stackare åkallade genom att kasta sig framstupa mitt på åkern, den guden som sysslade med dem och deras angelägenheter någonstans djupt in i världsalltet? De förökade sig, men mellan barn och föräldrar existerade inte den innerlighet som band oss samman. Eftersom de var totalt ur stånd att känna något, kunde de givetvis inte heller uppleva vår lycka och vår smärta.

Jag blev storligen förvånad då jag småningom kom underfund med att fikonstubborna var människor som vi, att de skrattade, grät, att de kunde hysa ädlare känslor som hat eller kärlek, svartsjuka eller tacksamhet. En naiv upptäckt, kan man tycka. Mina landsmän i Algeriet, som inte är särskilt ondskefulla, har dock inte gjort den; inte alla.

Jag visste att gården var såld sedan tre år tillbaka och ändå ville jag gärna se den än en gång.

Från Ménerville, där min bror René bor, sextio kilometer öster om Alger, kom vi körande med hans hustru Louise. Citroënen hade fått en försvarlig last, nära trehundra kilo, och detta inbjöd till lättfunna skämt, när den sjönk djupare och djupare allteftersom vi klev in. Louise, som har en viss svada — liksom en viss korpulens — påstod att man borde haft en riktig kolonistbil för att genomföra en sådan här pilgrimsfärd med värdighet.

Det var en vacker eftermiddag, och på kullarna vajade vetet i solen. Vi mötte en och annan pansarbil med kulsprutorna riktade mot åkrarna. Vid vägkorsningarna hade man målat slagord: ”Frankrike är starkt och högsinnat”, ”Armén + folket = seger”. Här och var såg man skjul av korrugerad plåt, hopgyttrade med infödingshyddor.

”Bergfolk”, sade Louise. ”Någonstans måste man ju stoppa in dem.”

Då vi hunnit till Alma och alltså tillryggalagt en tredjedel av vägen, frågade jag varför vi inte körde söderut genom Le Fondouk och Rivet. Min bror svarade att vägen var dålig. Louise teg. Vi fortsatte alltså ända till Maison Blanche innan vi vek av mot Eucalyptus. Där stod en liten trädunge som givit stationen dess namn; och för femtio år sedan var det här det stannade, det lilla taget, som for längs vägarna på sitt smala spår som en spårvagn. Och här stod alltid den

tvåhjuliga vagnen klar att köra oss hem till gården. Gamle Meftah skakade tömmarna och hästen satte igång.

”Hur mås, Meftah?”

”Tack bra. Frun är lite trött.”

Ordet ”trött” med arabiskt uttal, förstås. Min mor tryckte mig intill sig för att jag inte skulle komma i beröring med hans trasor. Lössen, förstås. Det tog lång tid att avverka dessa åtta kilometer i trav. Men nu klarade bilen av det på ett par minuter på den snörräta vägen tvärsigenom vingårdarna. De första byggnaderna borta i byn blev synliga: fabriker som jag aldrig sett förut.

Kyrkogården, som förr i tiden mest liknade ett stilla skepp som kastat ankar ett stycke från husen och hade cypresser till master, är numera inhägnad av metallställningar. Dess närmaste granne är en idrottsplats; och om söndagarna, när bollen går i mål och river ned publikens jubel — ”Ja — ja-a — a-a-a” — då väller skränet som en våg fram över kyrkogården och gravarna. Vi stannade invid kyrkogårdsporten och jag klev över järnplåten som spärrar ingången till skydd mot vårfloden. Den första familjegraven på vänster hand tillhör familjen Pélegri; den fjärde till höger familjen Paris, min släkt. Där vilar mina morföräldrar Jean-Pierre och Marie Paris, min morbror Jules, som bar mig till dopet, och min mor, Mathilde Paris, född i Sidi-Moussa år 1871 och död vid åttio års ålder.

Egentligen behövde jag inte alls komma hit för att friska upp minnet. Jag har aldrig varit skild från min mor. Jag har aldrig upphört att tala med henne och åkalla henne; och jag tycker mig se hennes vackra, smärtfyllda ansikte, som drömmer. Men det är gott och välgörande att få lägga sin hand på de dödas axel — då låter man sig inte förledas av tankens bländverk eller hjärtats förvirrade impulser. Dessa fyra som låg här och till vilka jag nu kommit för en stunds betraktelse, de lät sig inte luras av några hägringar. De stod med fötterna på jorden och deras starka sida hade alltid varit att de kunde se nyktert på människorna och tingen. Jag plockade en liten klöverslinga, som klamrat sig fast vid gravens marmorfogar, och smög ned den i plånboken. Och så sade jag till min mor: ”Här är jag, mor. Jag har kommit för att se på vårt land och vår by och försöka komma underfund med vad de andra har gjort av den. Vi har byggt kyrkor, banker, skolor, vägar, sjukhus. Men vi har försummat att befatta oss med araberna som vi borde ha gjort. Vi har tyckt att de inte var särskilt begåvade och att de borde vara nöjda med att alltid tjäna oss. Hjälp mig att skilja mellan sant och osant, rättvist och orättvist och att komma underfund med vem som är skyldig och vem som är oskyldig. Där du nu är finns inte längre något att frukta av denna världen. Och det kan hända att tiden är nära, då jag skall återförenas med dig. Jag hade kunnat bli kolonist, jag med. Men i din släkt gick jorden alltid till svärdsidan, och det arv du har givit mig har gjort mig till en vandrande riddare. Åran är min egendom, tron mitt samvete, äventyret min brud, hoppet mitt barn och du min ledstjärna. Och fördenskull, mor — du, som alltid har lett mina steg på rätta vägar — skydda mig, gör min ande till ett svärd, mitt hjärta till ett ljus! Och du, som har lidit så mycket för att jag gick ut i kriget, hjälp mig att skänka fred åt människorna ...”

Detta var ungefär vad jag i all ödmjukhet sade till min mor. Och sedan tittade jag på min bror René, som stod där i solen:

”Ja, om du vill, så kan vi gå nu.”

”Kyrkoherden har bett mig ta dig med till honom, ifall du dök upp här någon gång.”

”Ni tycks ha varit skolkamrater”, tillade Louise; ”hans morfar var visst god vän med din.”

Jag ville mycket gärna träffa prästen i Sidi-Moussa. Vi gick till hans hus bakom kyrkan. Louise

steg ur bilen och knackade på den stängda dörren. Vid foten av ett bougainvilleaträd låg ett bröd. ”Han är antagligen inte hemma”, sade René. Louise gick runt huset och ropade:

”Kyrkoherden, kyrkoherden!”

”Han har en Volkswagen”, påpekade René. ”Man borde då kunna se honom, var han än är.”

Nu kom Louise skrattande tillbaka.

”Jag har ropat överallt. Till sist hittade jag min kyrkoherde med prästrocken uppskörtad och mursleven i högsta hugg — i färd med att arbeta på sin svinstia. Nu kommer han.”

Och mycket riktigt — här kom han i sakta mak, barhuvad, och med det svarta skägget, som inte hade ett enda vitt strå, rätt ut i vädret. Han såg beslutsam ut.

”Ja visst, ja. Jag ville så gärna träffa er för att få prata om vissa saker. Ni tycks ha mycket bestämda åsikter.”

”Jag är alltid glad att tjäna en god sak.”

”Det är inte lätt att säga om en sak är god eller dålig. För att nu ta mig själv som exempel. I början var det bara två kvinnor som gick i kyrkan om söndagarna. 'Här vill folk tydligen inte ha någon kyrkoherde', tänkte jag. 'Och då ska de också slippa.' Jag började pyssla med allt möjligt utom med dem. Men se, de började sakna kyrkoherden. Och så småningom blev de kyrksamma igen. Är det inte ungefär likadant här?”

”Vi såg brödet och då trodde vi att ni inte var hemma”, sade Louise.

”Brödet ligger alltid här för den som vill ha det. Ja”, fortsatte han, ”jag vill bra gärna resonera om allt detta med någon som är barnfödd i Sidi-Moussa.”

Vi bestämde att jag skulle komma efter mässan nästföljande dag, som var årsdagen av 1955 års vapenvila. Det var redan sent, och vi gav oss iväg till gården.

Det var inte lätt för mig att hitta den. Cypresshäckarna hade förökat sig och skjutit i höjden. Vägen dit hade asfalterats, men jag kände igen logen, valnötsträden, huset, stallet, källaren där cementkaren, stora nog att rymma en halv million liter vin, nu stod där till ingen nytta; dammen, som samlar det vatten noria-hjulet hämtar upp, apelsinlunden och fikonsträdet, som är äldre än jag.

Vi hade stannat med bilen vid början av allén, där småstenen förr i tiden gnisslade under charabangens hjul. Jag steg ur och började gå mot huset. En infödd arbetare förde mig till den nye ägaren, en arab i min ålder, högväxt, torr och indolent. Jag förklarade anledningen till mitt besök och han tog emot mig med stor vänlighet.

Mannen visade mig först källaren som stått obegagnad i tjugu år, ty det är lättare att sälja druvorna på rot. Det hade regnat mycket och källaren var översvämmad. Jag sade honom att vi förr i tiden hade haft en pump för att göra oss av med vattnet där. Sedan förde han mig till stallet och anförtrodde mig att han ämnade köpa kor. Mjölken är dyr i Alger och fina franska kor betingar trehundrafrancs. Jag rådde honom emellertid att vara försiktig med detta ladugårdsprojekt; först och främst borde han skaffa sig betesmarker, söka rätt på en kompetent ladugårdskarl och göra upp kostnadsberäkningar för en mejerianläggning.

Den höga asken, som förmodligen varit fallfärdig, hade nu sågats ned och stubben fick tjäna till sittplats. Men fikonsträdet, som jag brukade klättra i som barn, hade skjutit upp och blivit tio meter högt; pepparmyntplantorna och underblommorna nere vid dammen var borta. Just som jag

tänkte gå och hämta min bror och svägerska, kom de mig tillmötes, lite försagda. Ja, så var det. Denne arab var den nye ägaren. Jordrättan hade köpt egendomen av morbror Jules' barn. Rättan uttryckte sig på en fulländad franska och bjöd in besökarna på en kopp kaffe.

”Vi vill inte störa”, sade vi.

”Ni stör visst inte. Min hustru blir förtjust att göra er bekantskap.”

Vad mig beträffar fann jag det hela roande. Vi, den överlägsna rasens företrädare, vi avkomlingar till nybyggarna som hade varit de första att plöja upp jorden, gödsla och få den bördig, vi måste nu erkänna att familjen gått utför och att pionjärens barnbarn numera tjänade sitt bröd som järnvägsarbetare, busskonduktörer, klockreparatörer, militärer eller skriftställare. De sista som haft att svara för jordens skötsel hade givit sig av. Morbror Jules' söner hade bosatt sig i Alger för att deras hustrur inte trivdes på landet och det inte längre var tryggt där. Pionjärerens verkliga arvtagare, det var araberna. Kolonister, ”stigen ned i Edra gravar!” Louise trodde inte sina ögon. Och René tycktes förkrossad. Dessa beskedliga jordrättor hade börjat köpa saker och ting; man hade låtit dem tjäna pengar och nu hade de börjat bila omkring på vägarna. ”De köper upp alla gamla skruttiga bilar”, hade jag fått höra av René. Och jag var glad för det, ty dessa vägar, som vi hade talat så mycket om (”vi har ju gjort vägar åt er”), kom nu äntligen alla tillgodo, dem såväl som oss. Naturligtvis kunde René ej avhålla sig från att tillägga att de inte kunde köra och att de hindrade trafiken.

På mormors tid brukade man ta emot besök i matsalen med dess blankpolerade möbler — det långa rustika bordet, bänkarna, morbrors sekretär, klockan från Franche-Comté, symaskinen och grammofonen. Kusinerna måste ha moderniserat hemmet med högreståndsmöbler av standardmodell och gjort bostadsrum av en del av huset som förr var vagnbod. En korpulent kvinna, vars ”seroual” och vida skjortblus nödortfött dolde det slappa hullet, tog emot oss i en matsal i Henrik II:s stil. Allt medan hon pratade, plockade hon fram några koppar ur skåpet och bjöd på kaffe och ugnsvarma kakor.

Hon var dotter till en iman från Si-Abderrahmanemoskén och hon visade fotografier, där man såg hennes far tillsammans med några höga herrar från tredje republikens tid. Louise blev förtjust att finna någon som var fylligare än hon själv och krusade nu inte måttligt för värdinnan; hon avbröt henne för att själv fylla i meningen och späckade sitt tal med ”madame” hit och ”madame” dit. En hygglig borgarfamilj, med ett ord, folk som kommit hit för att undfly den förpestade luften och oväsendet i Alger, precis som andra lämnar Paris för att bosätta sig i Montfort l'Amaury.

Vad fanns det kvar av min barndoms gård? Murar, som inte förmådde hålla kvar legenden. Undan för undan hade marken köpts upp av europeiska grannar, som hade mera ruter i sig än morbror Jules' söner; inga maskiner fanns kvar. Traktorer och folk att sköta dem hyrde man, när så behövdes. Kort sagt: det enda som återstod mig var att försvinna.

Louise insisterade på att vi skulle fortsätta till Rovigo. Jag var inte angelägen, ty kyrkogårdarna började ta på mig. Hur tog vi oss ut för resten, med allt vårt springande efter skuggor? René var en smula kutryggig och tunnhårig, Louise hade svårt att gå och själv hade jag med tiden blivit gråsprängd och tung. Från Rovigo mindes jag en vacker flicka, som var min kusin, samt ett litet hus i fikonträdens skugga. Men kusinen hade nu uppnått min egen ålder ... Nå, vi for i alla fall till Rovigo. Vi stannade på torget och René visade mig på det lilla hotellet, som min mor förestod år 1907. En muhammedan hade nu öppnat en specerihandel där; jag gick in för att köpa ett par vykort. Gendarmeriet och folkskolan, där den lärare undervisade som min mor senare gifte om sig med, ja dem skulle jag ju också kunnat ta en titt på. Men jag hade fått nog. Plötsligt ville jag

bort från alltihop. Vid gatan som leder till Arba låg en annan butik, som hette ”Lyckans specerier”. Hos oss älskar man den sortens namn. På torget strövade araberna. Ungdomarna åkte cykel. ”Råttynge! ...” fnyste Louise föraktfullt. René startade bilen.

Det började skymma och vi åkte förbi kulsprutebensbilar som intog sina ställningar för natten. Som blå kristall reste sig de förbjudna bergen bakom oss.

Lantarbetarna var på hemväg från vingårdarna med sina sulfatsprutor i händerna. När vi lämnade Arba, där jag alltså har en morbror och ett par kusiner, som är mig så främmande att jag aldrig ens har tänkt på att de tillhör familjen, frågade jag René varför han inte tog genvägen över Ménerville. Den här gången vågade han inte svara att det var en dålig väg. Han sade: ”Det är för sent. Den är inte säker ...” På så sätt fick jag veta att man tjugofem kilometer från Alger kunde stupa för fellaghas' kulor.

”Det var värst”, sade jag.

”Ja, så är det”, återtog René. ”Så långt har det gått. Varför skulle man göra någon hemlighet av det? Man kan inte längre gå vart man vill.”

”Stackars du! Tänk om din mor hade upplevt detta!” tillade Louise.

Nästan i samma ögonblick såg vi en appell målad på en elektrisk transformator: ”Frankrike segrar överallt. Återvänd till fransmännen!”

”Och kolonisterna?” frågade jag. ”Hur kan de odla marken?”

Jag hade inte sett några brända hus och inte heller några förstörda skördar.

Till synes rådde lugn och ordning. Ute på slätterna arbetade man oförtrutet från arla till särla. Och ändå visste jag att det tidigare hade hänt att kolonister mördats och gårdar utsatts för överfall.

”Numera betalar de skatt till FLN”, sade René. ”Du kommer aldrig att få dem att erkänna det. Men de betalar, det är en känd sak. Man säger också att flygbolagen betalar för att deras bussar mellan Alger och Maison Blanche ska skonas av kulsprutorna. De vet att ordna det för sig, de där människorna.”

”Men vi!” tillade Louise. ”Det kan inte vi, minsann. På sätt och vis är det tur att din mor inte upplever detta. Och du, du kommer att bli ledsen. Ja, du finner nog mycket förändrat.”

II

Sin Citroën sköter René som vore det en tävlingsvagn. Den är ett år gammal, men man skulle kunna tro att den kommer direkt från fabriken. Han låter den aldrig stå kvar framför huset. Så fort han kommer hem sätter han in den. Ungarna som leker på gatan eller kommer hem från skolan skulle ju kunna hoppa upp på den eller peta på karosseriet. Tillsammans med huset utgör den där bilen belöningen för fyrtio års arbete.

René har alltid haft en viss svaghet för det mekaniska. Den cykel han tävlade med i sin ungdom begagnar han än i dag när han åker till torget och handlar. Under större delen av sitt liv har han varit lokförare på sträckan Alger—Constantine; inte på sådana där fina lok med dieselmotorer, som går lättare att köra än en traktor och där man får sitta i en läderfåtölj, utan på gamla ångdrivna vidunder, som slukade kol tonvis och spottade glödande kolstybb längs vägarna. Rök och koldamm har förvandlat hans lungor till såll och stänkt ansiktet fullt av svarta prickar; hans händer som så länge har hanterat kolskovlar, stålspakar, smörjkannor och trassel kan inte längre hålla i en penna. De har blivit till en gruvarbeters nävar, klubbor, hårda och tunga som metall.

Kvartal

efter kvartal har han betalat av på trerumsvillan (utan badrum) som han har lyckats bygga tack vare Loucheurs egna-hems-lag. Likaså på trädgården, trehundra kvadratmeter, där han har planterat några vinstockar, två citronträd, fem apelsinträd och sex aprikosträd. Under en spaljé av kabylliska vinstockar intill köket håller hans hustru och han två par raphöns, några ankor, höns och kaniner. Hemma hos honom befann man sig inte hos någon av dessa höga herrar som påstår sig ha skapat Algeriet med eget snille och andras svett, utan hos en människa rätt och slätt. Från sin ungdoms fem krigsår har han inte bärgat annat än sina styckjunkaregaloner och sitt krigskors. Det dyrbaraste han äger är Citroënen.

Hans hustru och han tog mor till sig, när hon låg på sitt yttersta. Av barmhärtighet. Min mor bodde i Alger i en liten lägenhet vid Rue Montaigne, Bab-elOued, där jag har tillbringat en del av min ungdom. Min mor hade kräfta. Hos mig, i Paris, skulle hon aldrig ha känt sig hemma och hade säkert blivit olycklig. Någon gång, längre fram, skall jag berätta om min mors liv och död, om hur jag drog sveplakanet över ansiktet på den kvinna som fött mig till världen. Men inte här.

Hos René fick jag bo i det rum där min mor led i två års tid, dubbelvikt under de smärtor som slet i hennes kropp. Jag sov i den säng där hon dog. Jag hörde timmarna slå i klockan under glaskupan, samma klocka som stod i min barnkammare. Upprörande minnen är ingen tröst för det vi upplever nu; de gör tvärtom nuet outhärdligt.

Vad tjänar det till att tala om det som skiljer oss åt, ifall orden inte förmår befria oss? Vad René och Louise beträffar, hade jag länge vetat vad de tänker; det är precis vad alla européer i Algeriet tänker — på några undantag när. Araberna är en otäck ras och vårt fel har varit att behandla dem humant. De duger ingenting till. Man kan inte lämna en enda sak i deras vård utan att bli bestulen; de är motspänstiga inför varje form av socialt framsteg, och den skolbildning man ger dem blir endast ett nytt medel för dem till att skymfa oss. Någon enstaka gång möter man väl också bland dem en och annan ärlig och intelligent människa, det vill säga innan fanatismen fått grepp om henne och störtat henne tillbaka i det stora mörkret. Men jag visste också att Louise och René inför mig ville visa sig förstående och försonliga, därför att de betänkte att jag hade rest en hel del, funderat en hel del och att jag kanske hade en vidare syn på händelserna. Men vad var det för glädje med det? — eftersom det gäller deras problem och inte mitt, eftersom det är Louise och René som måste leva bland jordrättorna och inte jag? Man fick vänta tills de självmant uttalade sig i saken. Alltså undvek jag alla samtalsämnen som inte rörde vårt gemensamma intresse: familjen.

När det blev mörkt första kvällen såg jag René försiktigt pyssla med någonting egendomligt. Framför en del av fönstren med sina nerdragna persienner satte han sådana där plåtar som man har i köksspisar; han placerade dem i jämnhöjd med en sittande människa. I matsalen, där vi skulle äta middag, i sängkammaren, i köket. Han såg min blick och smålog.

”Det är ju klart”, påpekade han, ”att om de har riktiga stridsvapen, så kan ju inte ett sådant här pansar ... Men mot jaktgeväret kan det duga.”

Allt berodde på ur vilken vinkel man kunde beskjuta fönstren utifrån. Somliga, däribland mitt, satt så att man inte kunde sikta på dem.

”Det här har vi nu varit tvungna att hålla på med i fyra år.”

”Ja, kära du”, instämde Louise. ”På fyra år har René aldrig lagt sig utan sin utrustning inom räckhåll. Se bara här?”

Och från korridoren pekade hon på sakerna vid sängens huvudgärd: bössan, patronbältet och

ficklampa.

”Man kan aldrig veta. Det behövs ju bara att René försummar de här försiktighetsmått en enda natt för att de ska överfalla oss.”

”Vem kan vilja er något ont?”

”Ingen. Men man dödar inte därför att man är ond på någon. Nu dödar man för dödandets egen skull.”

På så sätt hade en granne blivit skjuten förra året. René tyckte sig ha märkt precis varifrån skottet kom; han rusade iväg för att genskjuta angriparen och fattade posto för att dyka på honom, medan alla i grannskapet sprang hit och dit. Ett tag trodde han sig till och med ha fått sikte på mannen och lade an för att trycka av. Men i samma sekund gjorde karlen en rörelse så att han kom mitt in i en ljuskägla: det var en vän.

”Ack, kära du”, sade Louise. ”Det var en liten chock för din bror, det kan du lita på. Det var så att han nästan skakade.”

Alltsedan den tid då de nattliga attentaten började barrikaderar man husen vid nattens inbrott i småstäderna runt om Alger. Man undviker att ställa sig framför fönstren; man drar borden bort mot hörnen och placerar om sängarna. Vid minsta knäpp släcker man, tar fatt på vapnen och trycker örat mot persiennerna, redo att ingripa.

”Vad är det för ett liv vi lever! Det måste bli ett slut på det. Men hur?” utbrast Louise.

Hennes ansikte blev plötsligt sorgset, som när ett landskap fylls av skuggor.

Hon tänkte nog att detta inte kunde sluta på mer än ett sätt: med nederlag för oss. Hon skulle bli tvungen att flytta. För att bosätta sig var? Och med vilka kontanta tillgångar? Och för att göra vad? Man börjar inte ett nytt liv vid sjuttio år.

”Vet du vad”, tillade René. ”De kommer aldrig att sluta, det är ett som är säkert. Man kan ta död på en, ifall man lyckas få fatt på honom. Men nästa dag börjar dansen på nytt. De vill ha bort oss.”

Dagen innan hade granngårdens logar blivit nerbrända. En misstänkt hade arresterats och förts till brottsplatsen för förhör. Där hade han försökt fly. Detta var i varje fall den officiella versionen. I tidningen stod det: ”Efter de föreskrivna uppmaningarna att stanna blev mannen skjuten.”

”Jag tror att de helt enkelt vill få rättvisa”, sade jag. ”Det är en gammal historia, det vet ni. Och de är människor som alla andra.”

”Man skulle inte ha trott det”, sade Louise. ”Nej, man skulle aldrig ha trott det. Folk som levde så annorlunda än vi. Och så har man antagligen retat dem, och nu ska de hämnas.”

”Det är de rikas fel”, sade René. ”De där typerna som sitter med tusen hektar på slätten. Tusen eller femhundra. Eller bara hundra. De har blivit förmögna så fort och hur har det gått till egentligen? Hur mycket betalar de sina lantarbetare? Det är sättet att göra sig förtjänster. Och nu är det just de där rika som kommer lättast undan. De har placerat sitt kapital i Schweiz och köpt sig mark i Frankrike och bor inte längre på sina gårdar här.”

”Vart har rättvisan tagit vägen?” frågade Louise. ”För att deras vinstockar inte ska bli nedhuggna och för att deras daglönare ska kunna få arbeta i fred betalar de skatt till FLN, det har du redan fått höra. Vad har de att frukta? De bara sitter och väntar att allt ska ordna sig. De äger ju allt. Himlen också. Ifall regnet dränker deras vingårdar eller sirockon bränner upp dem, så får de

skadeersättning. Men vi, vi sitter där vi sitter.”

Jag invände, att det var deras sak att ordna sådant och inte de rika kolonisternas, som bara utgjorde en försvinnande del av den europeiska befolkningen.

”De har pengar”, fortsatte René. ”I Frankrike berättar de vad som passar dem, och blir trodda till på köpet. Om det bara berodde på oss, så kan jag lova att vi skulle komma överens med de andra.”

”Hur så?”

”Jo, man skulle säga som så: ni vill leva här som vi, eller hur? Det har ni rätt till. Ni vill få lika mycket betalt för arbetet som vi? Låt gå för det. Ni vill rösta på dem som försvarar er? Rösta då! Ni vill hålla era barn i skolan och att de ska få ta examen, bli ämbetsmän, läkare eller ingenjörer? Examen är lika för alla. Ni vill ha jord? Den kan tas från dem som har för mycket och ges åt dem som har för litet. Men om ni vill vräka oss i havet, då ska jag tala om för er att det inte går i första taget, därför att vi kommer att försvara oss och därför att det är orättvist. Bilar? — så många ni vill, om ni har lust att köra och bli kvaddade som vi. Men vi är födda här liksom ni. Och här är vi hemma; vi har ju inte stulit jorden från någon. Ja, du kan vara säker på att jag skulle komma överens med dem.”

”Du ja”, insköt Louise. ”Men de? De är obegåvade.”

”Ja, du sa ett ord”, medgav René.

”I skolan till exempel — du vet hur hårt de måste ligga i för att hålla européerna stängen.”

”Kanhända därför att de talar två språk”, sade jag.

”Nej, därför att de inte kan. Det överstiger deras förmåga. Det är ingen ruter i dem för resten.”

En kusin var bjuden till middagen, en folkskollärare som undervisade i Ménerville. Jag såg på honom.

”Jag är inte ense med dig, Louise”, insköt han lite motvilligt. ”De fem bästa eleverna i min klass är araber. De fattar alldeles utmärkt. Och jag skulle vilja tillägga att de är vetgiriga.”

”Avundsjuka mot fransmännen förstås”, sade Louise. ”De skulle kunna arbeta ihjäl sig fördenskull.”

”Jag förstår inte”, insköt jag. ”Du försäkrar ju att de är lata.”

”Av naturen ja. Men om det gäller att visa att de är bättre än vi ...”

”Vet du vad”, sade jag. ”Du ska inte inbilla dig att de är ensamma om en sådan ärelystnad. Den har vi alla.”

”Ja ja, det kan hända”, medgav Louise, lite stukad. ”Det är möjligt att de kan hålla bilarna lika fina som vi, att de har större begåvning än vi. Den får de kanske av lössen.”

Ingen skrattade. Jag kände mig olycklig. Jag gick med på att sorgen till en viss grad kan göra en människa orättvis, men jag hade svårt att förstå att den kan göra någon så blind. Louise är ändå vad man kallar godhjärtad. Jag har ofta sett henne gråtfärdig därför att ett barn var sjukt eller René kom hem uttröttad av arbete; men det verkar som hon vore ur stånd att känna något inför arabernas olycka. Hon säger inte: ”De är fattiga ...”, utan: ”De har löss ...”, därför att hon i sin ungdom såg arabernas barn fulla av ohyra. Hon tycks tro att löss är något som inte kan hålla till i en europeisk kalufs. På morgonen, när hon talade om de arma människorna i omflyttningslägren, sade hon: ”Det finns de som inte har annat att äta än gräs ... Rötter eller nässelsoppa.” Och hon

såg totalt oberörd ut: man ömkar inte boskapen.

Men hon var knappast ansvarig. För femtio år sedan tänkte vi alla på samma sätt, och för många har ingenting ändrats sedan dess. Om araberna skickar sina barn till skolan, så är det för att få barnbidrag. ”Pengar är det enda de tänker på”, säger Louise. Och vi då, i Herrans namn? Ni skulle allt ha fått er ett gott skratt, ni specerihandlare, charkuterister, slaktare, alla ni som har med käk att göra, ifall ni hade hört Louise förkunna att jordrättorna inte har annat i huvudet än pengar. Dessa pengar, som tömmer era butiker och fyller era fickor.

Hela staden blev chockerad när man fick höra att en europé sålde mat till fellaghas, rebellerna. Mannen blev arresterad. Louise anmärkte helt oskuldsfullt: ”Hur var det möjligt, en man som var så god mot de fattiga?” Den tanken föll henne aldrig in att det möjligen fanns ett samband mellan den godhet som alla var ense om att tillskriva denne man och hans uppförande gentemot fellaghas; när allt kommer omkring är det kanske förklarligt att Louise, som avskyr våldet och som går i ständig ångest för alla som hon håller av, betraktar fellaghas som mördare, utan att söka orsaken bakom mordet. Inte heller kan hon fatta att arabiska kvinnor tar så stora risker för att hjälpa sina söner och sina män, som har flytt till maquis'n. O, heliga enfald! Jag som känner Louise, och som tycker om henne, jag vet att det för henne aldrig kommer att existera någon fråga som inte kan besvaras av den eviga principen: Frankrike kan inte begå misstag därför att det är Frankrike; araberna kan inte försvara en rättvis sak, därför att de är araber. ”Kapa svansen på ett svin”, heter det därborta, ”och det blir ändå aldrig annat än ett svin ...”

Jag reste mig och började nervöst gå av och an i rummet; varje gång jag gick förbi fönstret kastade jag en blick på den ynkliga plåten, som skulle skydda oss för beskjutning. Jag undvek att stanna någon längre stund inom det eventuella farliga området. Jag skämdes, skämdes för mina ädla känslor. Snart skulle jag hem till ett fredligt land, där lamporna kan hållas tända om kvällen utan att dra till sig något annat än nattfly, och där man kan ge sig ut i markerna utan att bli ihjälskjuten.

Louise och René skulle stanna kvar här i ständig oro för framtiden. Men jag vet vad det är som hjälper dem att leva: hoppet som föds på nytt var morgon, ljuset som ger illusion av att döden själv är besegrad och att det inte finns något annat i världen än solen, barnens stöj och himlens härlighet.

III

Några dagars vistelse i Alger räcker för att man skall frestas tro att problemet är olösligt. Därför att problemet inte syns i Alger. Staden är en fransk stad, sjudande av liv och rörelse, av handel och industri. Åt alla håll vidgas den och spränger sitt skal. Femton våningars bostadskomplex klättrar uppför kullarna och i stadens utkant växer nya städer upp och gör den ännu större. Lossningskajerna blir fler och fler; de nya fabrikernas byggnadsställningar sträcker sig ända ned mot Cap Matifou. Hotellen är alltid fullbelagda. På två timmar avverkar Caravellerna sträckan till Paris. Det enda man märker av kriget är den intensiva verksamhet som det har framkallat hos denna huvudstad — en detroniserad huvudstad år 1944, numera återinsatt med all den värdighet som förlänas av det internationella intresset, de fulla båtlasterna med högljudda ungdomar från moderlandet och de stora penningtransaktionerna.

Det är inte bara det att Frankrike fått fast fot där, utan dess styrka lyser igenom överallt. Eländet gömmer sig i dalgångarnas djup eller på kullarna i periferin, i dessa städer av plåtdunkar som landsortens flyktingar fogat in i förstäderna. Numera kan man inte längre känna igen muhammedanerna på deras röda fezer, som förr i världen — de flesta går barhuvade — men väl

på torftigheten i deras klädsel. Och besöker man Casbah-kvarteret, som är livligt patrullerat av polisen, sänks blickarna och ansiktena vänds bort. Sedan 1954 har inget bröllop, ingen omskärelse firats med musik, inga blomster- och bandprydda får har offerats för Aït-el-Kébir i enlighet med högtidsritualen.

Det är där de får sin mening och sin tyngd, de ord som har framkallat revolten, och det är endast där som man kan få höra dem: ”Varför ville man att vi skulle förbli andra klassens människor? Varför förvägrades vi att tillhöra såväl arabernas värld som västerlandets? Varför krävde man att vi skulle arbeta för nedskurna löner, att vi skulle vara och förbli föraktade?”

Lik en lidande Kristus ledde guiden mig till de klibbiga och mörka gatorna, visade mig på de fattiga bostäderna, de soliga terrasserna mot havet, där tiggarna ligger utsträckta, och på helgedomen bland gravarna, dit han dagligen går för att bedja. Han sade: ”Jag skulle åtminstone själv vilja välja min död och dö i den säng där jag har älskat och där mina barn har fötts ...” (Vilka pretentioner) Tanken att man borde bli herre över sina motgångar har aldrig fallit honom in; människorna här famlar förtvivlat efter en fast punkt. När vi stod på en balkong sade han vidare: ”Här är Bab-el-Oued ...” ungefär som han skulle sagt: ”Här är de rättrådigas land ...” Och jag såg andra städer under byggnad, intill kullarna; sedan gick han in till en juvelerare, en vän till honom, och valde ut en blomma — en prästkrage — av gammalt berbiskt silverarbete som gåva till min hustru och en liten ring åt sig själv. ”Vad skulle vi ha kvar”, utbrast han, ”om vi inte kunde ge längre ...?” Och efter sitt majestätiska vredesutbrott övergick hans röst till ljuva flöjttoner såsom hos en andans man.

Men sådant tal passar inte i Hôtel Saint-Georges' salonger, där man kan se de sista ”bachaghas”, iförda sina röda skinnstövlar och klädda i burnus och turban, uppvakta turistande parisiskor på sitt sammetslena sätt.

Alger har förlorat sin harmoniska tillvaro under den skräck som attentaten spritt och som har nödgat de militära myndigheterna att påtvinga staden sin lag. Den personliga säkerheten är återställd, men sorgen beslöjar ansiktena. Livets sötma har fått vika för tvånget. Alla misstänker alla. Jag har sett redaktionschefen på en tidning avhålla sig ifrån att telefonera av fruktan för att chefredaktören kunde råka höra samtalet. Det är i hemmen man träffas för att diskutera situationen. Liberalerna är misstänksamma mot extremisterna, extremisterna mot militärerna; och endast inom sin egen krets känner militärerna sig obesvärade; muhammedanerna väntar och tror inte längre på någonting. Man vet att generaldelegaten, som dignar under ärendenas mångfald, aldrig kan göra en ämbetsresa utan en veckas varsel. Man vet att personalbristen inom administrationen är skrämmande bakom den lysande fasaden och att den ämbetsmannastab fyra algeriska departement gemensamt förfogar över inte är större än ett enda departements i Frankrike; att man för att träffa en ämbetsman i de ödsliga områdena ofta är tvungen att offra fyrtioåtta timmar på själva resan. Man vet slutligen att Algeriet, som redan åtnjuter en privilegierad ställning eftersom skatterna där endast är hälften så stora som i moderlandet, genom passivt motstånd gör allt för att förhindra att de franska lagarna tillämpas inom det egna territoriet. Alger, som aldrig någonsin respekterat några lagar, tänker inte ändra sig på den punkten.

Att man har burat in några höga herrar har gjort atmosfären kyligare; den som sett den ohöljda nonchalans som förr rådde därborta märker det snart. Man är inte längre så säker på sig själv. Man ser inte längre på armén med samma ömma äganderätt som förr. På barerna hör man inte längre de spontana tillropen mellan gäster emellan. Med en viss tankfullhet ser man arméns lastbilar åka

förbi. Alger har fått en ny herre och var och en frågar sig oroligt vad han kan ha för avsikter. Man iakttar, man viskar, man telefonerar bittra ord. Med sitt tomatkastande förmår inte längre en handfull unga män påtvinga andra sina fanatiska idéer.

Alger är ännu bedövat av slaget. Staden erkänner att extremisterna har lidit nederlag, även om de inte givit upp tanken på slutsegern. Den tillstår även att när muhammedanerna bekläder samma ämbeten som moderlandets folk klarar de uppgiften lika bra, att det inte finns flera idioter på ena än på andra sidan, och att det räcker med lämplig utbildning och fostran för att förvandla en muhammedan till en mycket användbar ämbetsman. Alger vet även att det franska stilprovet med dess höga poängvärde — alla muhammedaners stötesten vid högskolornas inträdesprov — inte längre utgör något större hinder.

Man skulle kunna tro att Alger aldrig någonsin har velat inse att det endast är en stad, och att det inte ensamt täcker de tvåhundrausen kvadratkilometer som utgör Algeriet, det vill säga nära hälften av Frankrikes areal; räknar man in Sahara blir området fyra gånger så stort som Frankrike. Alger vägrar att räkna med det övriga landets och den övriga världens problem. Man söker förgäves efter några tecken på integration. Folkgrupperna lever sida vid sida utan sammanblandning. Giftermål mellan européer och muhammedaner förekommer inte i Algeriet, så när som på några få undantag. I Bab-el-Oued umgås den muhammedanska ungdomen inte med den europeiska. I de små restaurangerna, där de brukar äta vid samma bord, kastar de i sig maten och undviker att se på varandra. Något skiljer dem åt: fruktan. Alla vet att vilket ögonblick som helst kan ett tillbud få sinnen att koka över.

Alla Algerbor är anhängare av integrationen, men detta ord har inte samma innebörd för alla. För de flesta innebär integrationen att man ger muhammedanerna rätt att rösta på en europeisk kandidat. Denna tes är mycket enkel: muhammedanerna har godkänt konstitutionen och därmed också det gamla systemet med ett ständigt närvarande Frankrike; teoretiskt har de blivit européernas jämlikar, och alltså är det enda de har att göra att tuga och samtycka.

Man förstår att denna sorts integration, denna tanke att en röstsedel får ersätta allt, inte kan utlösa någon stormande hänförelse hos de integrerade, utom bland dem som blivit gynnade och förvandlats till ledare — på samma sätt som man sätter oxar i spetsen för en flock tjurar. En av de senast valda märena i Alger var muhammedan, och han sände de upproriska européerna på barrikaderna en patriotisk hälsning från sig själv och vissa folkvalda representanter.

Eftersom det är i denna anda som Alger tänker göra de före detta koloniserade till våra jämlikar i politiskt hänseende och sätta dem på ansvarsfulla poster, kan man förstå européernas besvikelse gentemot Frankrike. Jo visst, mina herrar, Gud ske lov har här blivit en ändring: lagen har nått tvärsöver Medelhavet och jämlikheten är på frammarsch. Om denna moderlandets lag talar Alger med förtrytelse. ”Vi har blivit andra rangens fransmän”, säger de gång på gång. Första rangens fransmän, vilka var de då? Jo, de som skapade Algeriet naturligtvis, för hundra år sedan; och givetvis deras söner. De träffas säkrast på kyrkogården. Deras barnbarn lever på sina minnen eller sina bankkonton. Vad deras barnbarnsbarn beträffar, är det lärorikt att studera dem, när de kommer ut från Lycée Bugeaud och stiger upp i sina Jaguarer, sina Mercedesar eller DS-åk och sedan roar sig med att stryka tätt in på jordrättorna.

Vad var det lantbrukskammarens ordförande sade mig? Jo, att innan sociallagstiftningen utsträcktes till att gälla Algeriet hade han sex, sju infödda arbetare på sin gård, men att han numera bara håller sig med två, därför att han måste betala försäkringsavgifterna. Och man bör betänka att det mesta en lantarbetare kan tjäna per dag motsvarar värdet av två kilo bröd, en liter

olja och ett kilo socker. I Frankrike uppgår den lägsta daglönen inom denna den minst gynnade av näringslivets branscher till mer än det dubbla. Hur många lantarbetare i Algeriet är inte tvungna att hålla till godo med löner som påtvingats dem utanför all kontroll — såvida de inte vill svälta ihjäl? Det finns inte bara européer bland arbetsgivarna; de muhammedaner som äger större eller mindre företag har inte varit sena att efterlikna exploatörerna, på några hedervärda undantag när. Pengar har varken Gud eller fosterland. Även om sociallagstiftningen i allmänhet respekteras i städerna, så kan man lugnt påstå att landsbygden förblivit i samma gamla anarki som för femtio år sedan.

Jag har även träffat en man som just kom ut från fängelset; han hade blivit straffad för att han deltagit i en komplot mot staten. Han ansåg att algerierna genom folkomröstningen beslutat sig en gång för alla — det var ju fullt frivilligt de röstade ja.

”Jag inser inte”, tillade han, ”vad som skulle kunna tvinga en människa att rösta om hon inte själv vill.”

Eftersom han resonerade sakligt lät jag honom tala ut och nöjde mig med att slutligen ställa en fråga:

”Om ni var född i Casbah”, sade jag till honom, ”om ni ännu bodde där med era föräldrar, om någon av era bröder eller rent av er son hade dödats då upproret kvävdes nittonhundrafemtiosex, och om ni var till exempel busskonduktör, på vilken sida skulle ni då ställa er?”

”Jag skulle vara för den regim som kunde ge mig och mina barn bröd för dagen. Jag skulle föredra att få familjebidrag framför FLN:s vackra fraser.”

Av kyrkoherden i Sidi-Moussa hade jag ändå hoppats en del. En präst, det är i alla fall en man med god vilja. Han hade låtit mig förstå att jag, tillika med Jean Pélegri, var traktens stolthet, ty Jean Pélegri är författare till en fin och ädel bok, ”Les oliviers de la justice” (Rättvisans olivträd), i vilken han förklarar för sin döende fader hur Algeriet har kommit därefter genom underlåtenhets-synder. Och Jean Pélegri och jag, vi är båda två födda i Rovigo och vi har vuxit upp i Sidi-Moussa, på var sin gård.

Att två ”intellektuella” kommit från samma fläck på jorden är egentligen tankeväckande. Och i synnerhet när det gäller två barn eller barnbarn till kolonister, som utan att någonsin ha haft kontakt med varandra kommer till samma slutsats. Hos Sidi-Moussas kyrkoherde började jag ana en önskan om ett närmande mellan hans församlingsbor och oss. Hur skulle jag ha kunnat dra mig undan?

Jag infann mig på utsatt klockslag. Framför kyrkan pågick tydligen en militär ceremoni, som aldrig tog slut. Utanför kyrkoherdens bostad väntade jag tåligt på att man skulle släppa in mig. När så skedde fick jag stiga in i ungdomens församlingssal, om man nu

kan ge ett sådant namn åt en oordnad hall, dominerad av en tom bar och ett pingpongbord intill en estrad för träning i judo. Nervöst fäktande sprang kyrkoherden omkring. Det var tydligt att han väntade förstärkningar, som hade blivit fördröjda av det patriotiska uppståndet därute. Förbindligt leende kom äntligen den unge mären mellan doktorn och kyrkoherdens älskvärde svåger. De talade med mig om byns ekonomiska framtid, om de fabriker som snart skulle ge arbete åt hela traktens befolkning, om yrkesskolan, om den avgiftsfria sjukstugan, om sjukhusen, om de nya vägarna.

Jag var trött. Jag lutade mig mot pingpongbordet, som var översållat av fettfläckar. Jag hade

redan sett en del av Algeriet och tillräckligt med elände för att inte gitta ägna någon större uppmärksamhet åt sådant löst tal om välstånd, åt dessa resonemang som inte räknade med den politiska situationen. Vad frågade jag väl efter att fabriker byggdes upp på slätten, då bergen söder om den samtidigt tjänade som tillhåll för de män som längre fram skulle förstöra fabrikerna?

Vad frågade jag väl efter ett allmänt välstånd, när jag helt nyligen hade sett alla dessa klungor av hopgyttrade skjul, präglade av fruktan, ångest och svält!

Detta antydde jag också, medan vi sakta gick mot det övergivna torget. Jag sade rent ut att det enda som betydde något för mig var att det blev slut på kriget; allt det övriga var mindre problem.

Häpna stirrade herrarna på mig. Vad var det för krig jag menade? Här rådde fullständig fred. Motståndaren visade sig inte. Snart skulle man kunna bada vid stränderna utan väpnat skydd.

Jag hade mest av allt lust att vända på klacken och vandra tillbaka åt Algerhället. Jag tog några steg, men kom sedan tillbaka. Fullkomligt lamslagen stod kyrkoherden och sög på sin slocknade pipa.

Nej, vi hade verkligen ingenting mer att säga varandra, det insåg jag; jag ångrade nu att jag hade talat ut så pass. Det enda jag hade åstadkommit var att såra utan att övertyga, så fast förankrade var de i sina ståndpunkter, där de stod likt en stridsberedd trupp som välsignats av fältprästerna. Med vägar, sjukstugor och fabriker kunde alla problem lösas, det var mären säker på; och det är ju sant att en hel del problem kommer att försvinna, när marken ger arbete åt alla. Men ingen ville tillstå att den sociala orättvisa som varit förhärskande här hade berett vägen för upproret och gör så än, i vissa trakter. Ingen ville erkänna att det fanns orättfärdigheter att gottgöra, åtminstone beträffande människovärdet. ”Vi har ingenting att skämmas för och var och en har fått vad honom tillkommer ...” Och kyrkoherden tillade: ”Det är Islam som är olyckan ...”

Och ändå, hur förblindade de än må vara å ömse håll borde ju dessa människor kunna förstå varandra, eftersom de alla törstar så efter rättvisa och ära. I Alger bodde jag i tio år i en liten lägenhet vid Rue Montaigne i hjärtat av Bab-el-Oued. Min mor satt ibland hela dagar på balkongen och väntade på att jag skulle komma hem. Jag har återsett huset, vars gula rappning inte på länge har blivit påbättrad och nu flagar av. Jag har trampat i mina gamla fotspår på de platser där jag förr har levat.

Denna stad, som inte längre vet var den skall hysa in sina män, sina barn och sina bilar, den skall en dag bli en huvudstad, bebodd av bröder med samma rättigheter och samma maktbefogenheter. Som vanligt ruskas staden vaken i gryningen av sirenernas öronbedövande tjut, redo för lyckan. En dag kommer man återigen att sälja jasmingirlander vid trottoarserveringarna, och gatorna i Casbah skall ånyo genljuda av orientaliska toner. Jordrättorna kommer att bli människor som alla andra och fransmännen skall inte längre ha något att frukta. ”Vi är människor, ingenting annat än människor. Vi behöver vänskap, ömhet, broderskap. Ägde vi detta skulle vår kropp inte hungra, vår ande inte törsta; vårt hjärta skulle slå som alla andras ...” Det är en algerisk författare som har skrivit detta. Olyckan har tyngt så hårt på honom och hans samtid att han inte har vågat under-teckna sin skrift; och jag anser mig ännu inte ha rätt att namnge honom. Olyckans namn är krig.

IV

Se, råmärken flyttar man undan, rövade hjordar driver man i bet; de faderlösas åsna för man bort och tager ankans ko i pant. Man tränger de fattiga undan från vägen, de betryckta i landet måste gömma sig

med varandra.
Job 24:2-4

Jag kan inte vänta längre med att berätta om Toudja. Jag har en känsla av att jag kommer att få bättre samvete sedan. Man invänder kanhända, att Toudja inte är Algeriet. Likaväl skulle man kunna säga att byn Ascain i Basses-Pyrénées inte är Frankrike.

Jag kom till Toudja mest av en slump. Jag skulle också ha kunnat fara till Tizi-Oughni eller till Tou-gana. Det föll sig så att jag besökte Bougiesektorn. Jag nådde fram till en av de militärposter som föreföll lugnast. Jag sökte inte efter märkvärdiga orter eller situationer, just därför att jag då skulle ha kunnat tro att verkligheten var förvrängd. Jag bad att få se en by som alla andra byar, och det fick jag också.

Toudja är beläget tolv kilometer norr om Soummamflodens bördiga dal och ligger bland skogklädda kullar, som sakta höjer sig upp mot bergstrakten vid havet. Ett femtiotal kilometer åt sydöst reser sig Djur-djuras toppar, snöklädda nästan året om. Den långsträckt byn är belägen ära ett bergpass ovanför Arbalous tvärbranta vägg (i 317 meter) högt uppe i en sluttande svacka, omgiven av korkekskog som skogsbränderna marmorerat i kopparter. Det är en typisk kabylyby, med husen tätt intill varandra och tak av kupade tegel. Uppför branterna klättrar olivträd, fikonträd, johannesbrödträd; kornåkrarna börjar skifta i gult. Mäktiga askar har växt upp längs den trearmade bäcken som brusar vid foten av Arbalou och vars vatten romarna ledde till Bougie. Källans vattenföring växlar mellan trettio och sextio sekundliter. Tack vare denna rikliga tillgång står fruktträdgårdarna frodiga som oaser. Potatisen skördas fyra gånger om året. Vattnet flödar ut i små kanaler, bevattnar trädgårdarna och drev till och med kvarnar förr i tiden. När jag kom dit stod granatträden i blom. På apelsin- och citronträden lyste frukter.

För ett och ett halvt år sedan var alla butiker i byn stängda och inga fordon kunde köra på vägen annat än i konvojer och med skydd från luften. I dag har livet börjat på nytt. Allt är lugn och ordning och det räcker med en enda kulsprutebil framför bussen som tre gånger i veckan går till Bougie. Vägen slingrar sig uppför ett bergmassiv med så ymnig vegetation att det inte bör erbjuda några svårigheter för fellaghas att där förflytta sig och gräva ner sig. Militärposten ligger på ett utskjutande klippparti vid byns utkant. Och en mur omger det hus där chefen för specialsektionen för det administrativa återuppbyggandet (SAS) bor med sina medhjälpare. Vid foten av en terrass som är övervuxen av sedumarter och andra blommor ligger en envåningsbyggnad, som innehåller sjukstuga och expedition. Där går Frankrikes flagga i topp och på långt håll kan man se den vaja. Ännu längre ner har man rest baracker med administrationslokaler på något avstånd från förlägnings- och köksbarackerna. En inhägnad skyddar kulsprutebilarna och övriga pansarfordon. Invid det sorlande vattenfallet med sin tvättbrygga står ambulansen och lastbilarna uppradade på en terrass.

Därifrån behärskar man dalen kring Oued Ghirfloden, som förenar sig med Soummam, en dal där storkarna bygger bo på kyrktornen. Längre bort reser sig Lilla Kabylien-bergen, sammanträngda till ett massivt postament för molnen. På dagen gör den ett fridfullt intryck, denna plats, som i all sin skönhet och pastorala stillhet liknar Kanaan. Då och då skriar en åsna.

Jag hade först tänkt vara hänsynsfull och förtiga byns namn. För att man skulle kunna tro att jag överdrivit, när allt kom omkring, och för att inte de människor som tagit emot mig och visat mig förtroende skulle behöva känna sig besvärade. Men ifall denna bok någonsin kommer i deras händer kan de bättre än några andra konstatera att jag talar sanning, och de kommer att förstå, att eftersom det är sant vad jag säger så var det också min plikt att tala rent ut. Kanhända kommer de inte att finna någonting anmärkningsvärt i det: detta är ju vad de dagligen har för ögonen, detta är vad de gör, vad de hoppas på — hederliga och rättrådiga som de är.

Hos dem har tiden redan gjort sitt verk och suddat bort det fasansfulla i situationen utan att de förstått vad som skett. Officerarna vid jägarförbandet, som tillbringar tjugonio månader i Toudja, sedan vistas i Frankrike i tjuguen månader och därefter åter far tillbaka till Toudja, liknar alla andra officerare i franska armén. De fullgör sin uppgift med värdighet; de gör sitt bästa för att hindra rebellernas verksamhet i ett område, stort som en fransk kanton; de ansvarar för friheten i kommunen och i de angränsande byarna, som nästan alla ligger i ruiner. Varje kväll ordnar de bakhåll för att överraska fellaghas som kommer dit för att proviantera eller träffa sina hustrur. Vid fältradion står kaptenen på vakt. Då och då kan han få höra en viskning i hörlurarna; det är patrullchefen som rapporterar: allt väl. I allmänhet är det endast enstaka skott eller en kulsprutesalva som slår larm. Då är pausen bruten. Händer det ingenting mer, och så brukar vara fallet, går man inomhus vid midnatt.

Från Bougie åkte jag upp i en jeep efter en kulsprutebil, och det enda bagage jag hade med var en ryggsäck, där jag stoppat in en pyjamas, lämpliga marschskor, några toalettsaker och mina anteckningsböcker. Det är alltid en smula genant att dyka upp vid en militärförläggning. Man känner sig lika bortkommen som i ett kloster. Man tränger sig på en sluten krets, som har sina egna riter, sin egen livsföring, sin religion och sina hemligheter. Ibland känner man ett visst obehag när man möter ett ansikte som har någonting fränstötande över sig. Man kan gissa sig till att något otrevligt har inträffat eller kommer att inträffa. Är man inte bekant med någon där, får man inom kort svårt att andas och tycker sig gå runt runt på en fånggård; och detta att bevittna hur ett gerillakrig drivits till sin spets blir en övermäktigt.

Man bjöd mig en cell med en fältsäng och ett bord. Och eftersom jag inte väntat mig någonting så fint blev jag förtjust. Jag förhörde mig genast om situationen i byn Toudja.

Toudjas två kommuner består av tjugutvå småbyar, utspridda över ett område på 4 262 hektar, varav 1 825 utgörs av statliga skogar. 1954 var invånarantalet 7 230. Numera finns bara 3 800 invånare, varav niohundra är flyktingar från angränsande trakter. För att rädda sina familjer undan misär har sexhundra män blivit fabriksarbetare i Frankrike, ty det välstånd jag nyss nämnde är konstlat; det tycks finnas där enbart till prydnad. I själva verket är Toudjas jordbruksproduktion medelmåttig och avkastningen nära noll. Under sommaren är marken uttorkad och ger ingenting annat än fikon och johannesbröd. Under vintern är den täckt av snö. År 1959 sände de sexhundra män som arbetade i Frankrike femtio millioner gamla francs till sina familjer. Befolkningen består av kabyler. Det finns endast två arabfamiljer, bosatta högst upp i byn.

Vad själva byn Toudja beträffar har man 1959 kunnat räkna 2 331 invånare, varav 796 kvinnor, 251 män och 1 284 barn.¹ Männen arbetar i Frankrike eller också är de döda eller har givit sig ut i maquis'n. Det finns inte en enda europé i byn. Ända till 1955 kände Toudja — utöver folkskolläraren — inte till andra fransmän än uppördskommisarien och skatteindrivaren. Jag vet inte hur och när den franska magistratspersonen besökte platsen. Man har försäkrat mig att han brukade överlåta sina befogenheter till caïden, men det har jag inte kunnat få bekräftat.

Vad yrkesfördelningen i Toudja beträffar så finns det ett tiotal mycket skickliga murare, två snickare, en smed, två busschaufförer och ett korgmakeri med kvinnliga arbetare. Jag kan tillägga att Toudja har bidragit med nio lärare, en muhammedansk domare, en advokat, en deputerad, en senator och två officerare.

¹ Antalet barn i skolåldern uppgår till 841. År 1960 var det dock endast 450 barn inskrivna.

Vad levde man av i Toudja tidigare? Av de postanvisningar som skickades av dem som arbetade i moderlandet, av vad säsongarbetarna förtjänade — de där som kom ned till slätten vid sädes- och vinskördarna — av de arbeten som myndigheterna hade satt i gång, nämligen vägarbeten och korkskörd, och slutligen av fruktskördarna: oliver, fikon och johannesbröd. I Toudja finns det 10 000 olivträd, 17 000 fikonträd, 2 000 johannesbrödträd. Kommunen disponerar över ett anslag på tjugo miljoner för olika arbeten.

Och vad lever man av nu? Arbetsplatserna i korkekskogarna har övergivits; av de 17 000 fikonträden kommer 15 000 inte att bära någon frukt alls, ty när de inte blir skötta och deras jord inte luckras, tynar de bort och blir sterila. I år hoppas man emellertid kunna skörda oliver. 1954 fanns det 238 nötkreatur; nu finns det inte ett enda kvar. Utan ordentliga betesmarker kan man inte föda upp dem. Av 150 par oxar finns ett enda kvar. Av 31 mulåsnor är det sju som överlevat. Åsnorna är de enda djur som klarat kriget; det finns ännu kvar 174 av de 237 man hade år 1954. Det finns inte en enda telefon- eller elektricitetsstolpe kvar. Kriget har ödelagt allt. För att lindra nöden delar myndigheterna ut 6 000 kilo semolinagryn per månad; inte fullt två kilo per invånare. Jämfört med vad jag senare fick se, är Toudjaborna lyckligt lottade, det kan jag försäkra.

Det går att plantera nya fikonträd, ljusa eller mörka, med runda eller ovala fikon; efter fem eller sex år bär de frukt och beståndet ökas genom sticklingskultur eller ympning. Ett fint fikonträd ger 25 till 100 kilo frukt per år, ett stort johannesbrödträd 400 till 500 kilo johannesbröd, som företagen i Bougie köper upp. Elektricitet och telefon kommer att installeras på nytt. Barnen kommer att ersätta männen, men det tar åtminstone en generation att utplåna det hat som kriget har fött.

Egentligen kom fransmännen inte till Toudja förrän 1956, och då var det för att kväsa upproret. Beväpnade fransmän, med stridsvagnar och flygplan: armén. Och armén har satt repressionsplanen i verket. De siffror jag skall lämna stannar från säker källa och jag har kontrollerat dem vid samtal på ort och ställe. Man har inte bett mig behålla uppgifterna för mig själv. Man har lämnat besked genom att svara ja eller nej på mina frågor. Vad jag säger är korrekt.

Jag trodde mig ha tagit till i överkant när jag först framkastade siffran femhundra döda eller försvunna; men jag är ganska förtrogen med folket och förhållandena här och förstod varför de skakade på huvudet.

”För mycket?”

”Nej.”

”Åttahundra?”

”Nej.”

”Tusen.”

Tystnad.

”Tolvhundra?”

”Ungefär.”

Åldersfördelningen i Toudjas kommun var tankeväckande. Jag granskade alla siffror. Vad de avslöjar är skrämmande: av dem som var födda mellan 1944 och 1956 och som alltså var högst tolv år gamla vid tidpunkten för repressionen, var 49,2 procent kvinnor och 50,8 procent män; bland dem som var födda mellan 1915 och 1943 och som alltså år 1956 var mellan tretton och fyrtioett år, blev proportionen åtta kvinnor på två män. Kan det sägas tydligare?

När man vet att FLN dräper å sin sida — på dess konto sätter man sexton mord under de sex senaste åren — förstår man i vilken sinnesstämning invånarna i Toudja lever sitt liv. Sexton mord på den ena sidan, och redan det är en hel del. Tolvhundra på den andra. Sådant behöver inga kommentarer.

I Toudja finns inte en enda familj som inte är splittrad och som inte är tvungen att dagtinga med både FLN och den franska armén; inte en familj som inte förlorat åtminstone en medlem på grund av repressionen och som inte behöver hjälp eller åtminstone neutralitet från myndigheternas sida. Somliga familjer har en man bland rebellerna och en i armén, antingen som "harki", det vill säga enrollerad i en stridsenhet, eller som "moghazni", det vill säga anställd i den förvaltning som organiserats av militärmyndigheterna, eller också som civil vakt vid hemvärnsgrupperna. Varför går de in i vår tjänst? Därför att man får betalt där och kan äta sig mätt. Andra familjer däremot är kända för sina utpräglade fellaghasympatier.

Märens far blev mördad av FLN. Hans bror, kapten i franska armén, deserterade. Han har Ferhat Abbas till farbror. Sextio kvinnor har sina män i maquis'n, lika många har begivit sig till Bougie, där de lättare kan få kontakt med rebellerna. Det är de kvinnorna som tar upp skatten och befordrar hotelsebrevet. Rebellerna kräver en skatt på 200 francs per familj och månad; 1 000 om en familjemedlem har arbete. Det är inte ovanligt att köpmännen får skattsedlar på 40 000 à 50 000 francs per år eller mera. Somliga betalar, andra inte. I det senare fallet preciseras hotelserna, och då ger vederbörande vanligen vika.

Kommer denna söndring att försvinna när det blir fred? Armén tror tvärtom att den kommer att förvärras och att det blir ohyggliga uppgörelser. Hur skulle man kunna undgå att frukta det? I Toudja tjänar trettio män i franska armén och ordnar varje kväll bakhåll för sina bröder. Såvida inte en dag ... Den officer inför vilken jag gav uttryck åt mina farhågor svarade:

"Jag litar inte på någon. Även den bäste är i stånd att döda mig."

"Vart vill ni att vi ska gå?" frågade kaptenen.

"Dit där ni har svårast att orka med det hela."

"Vad vill ni se där?"

"Det som ni inte skulle visa generaldelegaten."

På bortre sidan består Arbalouberget enbart av klippor, där vitaktiga block sticker upp här och var längs sluttningarna. Inget vatten rinner längre i den dal som urholkats där. Allt är redan uttorkat. Piskad av vindarna, hudflängd, har marken vittrat sönder till vassa flisor och är brännande het. I detta kaos av kullar klänger sig andra byar fast vid sluttningarna som är klädda med ormbunke, törnsnår, ljung, sterila fikonträd och olivträd. Vintertid begravs husen i snö; under sommaren gjuter himlen sin eld över dem. Detta landskap, som jag nu vandrade igenom och som väckte minnen från min tid som löjtnant vid Tirailleurs algériens, är ett andarnas och féernas rike. Kyrkogårdarna blir till ett med byarna, då ingen skiljemur avgränsar dem. Åsnorna och fåren går i bet där. Flera nätter å rad vakar männen vid gravarna för att de dödas frid inte skall störas. Den äkta sängen står bäddad över kistan med utsäde, och innan plöjningsarbetet börjar går byhövdingen eller kanske smeden — eldens härskare — omgjordad med ett läderbälte fram till tjuren och sticker kniven i dess strupe, tjuren vars blod skall göra jorden bördig.

Morgonbrisen med sina tunga dofter av lavendel och mastix gjorde mig yr av lycka. Hur kunde jag känna mig lycklig, när mitt fosterland led under krig och onda tider? Ty detta landskap bortom bergen vilket jag i min barndom blott kunde ana mig till, detta landskap som var befolkat av män med blonda mustascher — arbetarna som kom ned till våra slätter för att skörda säd och

druvor — det tillhörde mitt fosterland. Samma skyar jagade över himlen där, samma lidelse för kvinnor och rättvisa flammade i männens hjärtan; vid brunnarna hade jag stillat min törst och brutit mitt kornbröd med välbehag. Och nu återvände jag hit med militär eskort. Förlåt, ni hyggliga kamrater, bretagnska trädgårdsmästare, normandiska bönder och ni järnvägsarbetare från Suresnes! Och förlåt, kapten, ni som så många sekler efter de romerska centurionerna försökte få freden att råda bland dessa desperados från bergen! Förlåt mig att jag säger det: era uniformer gjorde mig illa till mods.

Den första by vi nådde var övergiven. Den hade blivit förstörd, men flygvapnet hade inte blandat sig i saken och murarna stod kvar. Några tak hade överlevat, men de flesta hade störtat in och bjälkarna var svartbrända. De vanskötta spaljéerna bar inga druvor och på stigarna växte gräset högt. På en av dessa upptäckte vi spår efter en man som hade vägrat att hörsamma den franska appellen om anslutning; han levde bland ruinerna och flydde så fort fransmännen visade sig. Han heter Cherib Kaci och är sextio år gammal. Han hade nog varit där på morgonen samma dag. På fönsterbrädet under de spräckta rutorna låg små gulnade lappar med meddelanden, ditlagda under senaste rondan och fasthållna av stenar. Vad skulle det tjäna till att ånyo kalla på denne gamle vildgalt eller att söka efter honom? Antagligen hade han nått en annan bergskam, skild från oss av en trång ravin, där man kunde urskilja murrester från en annan utdöd by.

Det område där det är särskilt svårt att kontrollera rebellerna har armén sökt förvandla till ett tomhetens och misärens område. Invånarna har evakuerats och husen raserats för att FLN inte skall få en tillflyktsort där. Detta är anledningen till alla dessa bedrövliga omflyttningar av befolkningsspillror kring städer och byar, och till uppkomsten av dessa konglomerat av plåtskjul och infödingshyddor. Uppskattningsvis kan man säga att det i hela Algeriet finns en och en halv million män, kvinnor och barn som har ryckts loss från sina hem med våld eller som flytt i skräck, och som nu lever under mer eller mindre vedervärdiga villkor. Läger man här till de hundrafemtiotusen flyktingarna från Tunisien och de hundratjugotusen från Marocko kommer siffran upp till nära två miljoner.

År 1956 och 1957 flydde tretusen Toudjabor ned mot Soummamdalen och Bougie — ett nyttillskott i de eländigas led. Niohundra invånare från angränsande byar, som inte längre härdade ut med att vara som järnet mellan hammaren och städet, har sökt sin tillflykt till militärerna i grannskapet och installerat sig i de övergivna bostäderna i Toudja.

Det var några sådana familjer vi träffade i den andra by vi besökte. Kaptenen hade givit dem lov att gå hem på en dag för att hämta potatis och bondböner. De var nu på återväg — åsnor och kvinnor lastade med färskt foder och ved; de hade också tagit med sig små ynkliga klenoder som de glömt kvar: en stekpanna, några plåtar, ett par tegelpannor eller bräder. På de gropiga gatorna såg man några män planlöst ströva mellan de omurade stenväggarna. En kvinna grät och snyftade därför att en bit av hennes hus hade störtat in under föregående veckas regn; då och då övergick rösten i en hjärtskärande jämmer. SAS-officieren stannade bredvid henne. ”Gråt inte”, sade han farbroderligt med sin brummande stämma. ”Vi ska bygga om det, och ditt hus blir mycket finare än förut ...” Men kvinnan hörde inte på honom utan fortsatte med sin sorgelåt, som förföljde oss länge. Blev någon annan än jag rörd av den? Utan en tanke på att trösta sin granne fortsatte de andra kvinnorna att hacka i sina trädgårdsland och sticka ned späda tomatplantor, som fellaghas säkerligen skulle plundra längre fram.

Vid tolvtiden kom vi fram till en tredje by, som hade rykte om sig att ha kommit lyckligare undan än de andra. Det försäkrades nämligen att den hade blivit relativt skonad från prejeri och repressionsåtgärder; den stora skräckens flyktingskolonner och familjernas ebb och flod hade den inte upplevt. Männen och barnen tog oss i hand, men kvinnorna såg på oss med misstänksamma

blickar och en del vände sig demonstrativt bort. Somliga var orörliga som lerstoder verkade som om de inte alls märkte vår närvaro; med stel blick såg de ut i tomma intet.

Vilken förtvivlans nöd var det som dolde sig bakom de blickarna? Gåtan var lätt löst. För mig stod det klart att en by som blivit någorlunda skonad var den där kvinnorna vågade komma ut ur husen för att hälsa på soldaterna; männen har ju så många skäl att visa sig hövliga. Ofta alltför många, alltför goda. Det är de som blir övervakade och misstänkta; det är de som blir bortförda och misshandlade och som måste besluta hur man bör uppträda. Som alla män är de gärna fega och glömmar lätt; angelägna om sin egen säkerhet driver de ofta nog en rätt slipad politik. På kvinnornas ansikten har tårarna grävt fåror så att de har kommit att likna nötta landskap. Vilka sorger går de och bär på? De inkarnerar det kränkta livet. Allt som rör hemmet kan trösta eller såra dem. De varken förråder eller förlåter. Lättare än man skulle tro kan männen utlämna sina bröder, ge tio gånger så många upplysningar som man hoppats få ur dem. En enkel diskussion med en överordnad, en liten släng av misshumör eller avund kan stundom få dem att byta sida, låt vara att det händer att de längre fram ändrar sig igen, ansatta av ånger eller ny fruktan. Inte så med kvinnorna, som är oförmögna till detta slags spel, utom i kärlek.

Liksom på andra håll försöker man i Toudja påverka kvinnorna och få dem att övertala fellaghas att återvända hem. De får löfte om att allt skall vara förlåtet. Om de är unga och vackra försöker man ibland locka dem med erbjudande om en bättre tillvaro, en laglig skilsmässa och omgifte med en man som har ett bra yrke. Fåfäng möda! Sådant gör man inte, det vet de. Det finns rebeller som ansluter sig till fransmännen när de är långt borta från sina familjer och tror att hustrurna har det svårt. Men om de träffar hustrun blir det ingen anslutning. Även om männen vore benägna att ge efter, skulle kvinnorna med fast hand driva dem tillbaka till plikten. En Antigone finns i var och en av dem.

Vid nattens inbrott blir det oro i Algeriet. Bilarna återvänder till städerna, de fågelfria smyger sig in i byarna, posteringarna ordnar bakhåll. I små grupper på fyra eller fem lurpassar männen på varandra för att dräpa. Generatorerna surrar, kaptener med tio femton års kolonialtjänst återvänder till sina radiolurar, färdiga att rusa till sina kamraters hjälp vid eventuell överrumpling; rebeller som gömt sig i maquis'n, likt vargen i sin håla, börjar röra sig om natten.

Bortåt Oued Ghir-dalen lysas himlavalvet upp av ett sken som kommer stjärnorna att blekna. Det är köpingen La Réunion. Den upplysta himlen bakom bergen röjer att där ligger Bougie med sina upplag av Saharaolja i kolossala cisterner på trettiofemtusen kubikmeter vardera, och sina tankfartyg. Med ett helvetiskt oljud håller mudderverket i med sitt skrapande dygnet om, för att rensa upp Soummams botten; och därnere vid hamnen sitter folk vid sina mint-drinkar och tänker på forna dagars lycka och frihet. Och vad leder sådana funderingar till? Till en känsla av att ingenting händer, att man måste fortsätta i hundra år till med att varje kväll ordna bakhåll för FLN.

Ett skott brinner av och i tystnaden ekar ljudet mellan dalar och klippor. Man stelnar till och lyssnar. Ingenting händer. Är det en mans blod som nu fuktar den solvärmda marken, varm som en kvinnas bröst? En förlupen kula eller kanske en förrädare till "harki" som varnar sina bröder? För dem tycks gälla samma evinnerliga lag som för de förtrampade djuren — i en avgrund av förtvivlan. I århundraden kan de hålla på att vänta på kineserna och på de egyptiska flygplanen, ty den militära situationen tycks vara fastlåst. Fellaghas är numera tvungna att skingra sig under dagen för att undgå att bli pepprade så snart de sticker upp huvudet, och de har så knappt med ammunition att de är förbjudna att i onödan inlåta sig på några skärmytslingar med trupperna; deras makt tar sig uttryck uteslutande i terrordåd och minutläggning — varje morgon måste

minorna tas bort av specialtränade arbetslag. Armén å sin sida kan knappast förbättra sin ställning. Den kontrollerar vägarna, tätorterna och de områden där det är lätt att förflytta sig snabbt, men fånga detta dammoln till rebeller, det kan den inte. Ingenting kan någonsin hindra enstaka individer att i skydd av mörkret och med befolkningens medverkan smyga in i byarna för att snappa upp nyheter och komma över livsmedel; och ingenting kan heller hindra armén att upprätta nya stödjepunkter, bygga nya vägar och fullfölja sitt pacificeringsverk.

Vad tjänar det till att spörja natten? Någon hostar i närheten. En hund ger till ett kärvt, ilsket skall och tystnar sedan. På andra sidan byn har en underlöjtnant i reserven befälet över en pluton, som består av både värnpliktiga från moderlandet och "harkis" — de senare är till största delen före detta fångar, som jag inte har velat kontakta, liksom jag har vägrat att tala med dem som hörsammat den franska appellen och som numera arbetar i köken.

Vad skulle de ha kunnat berätta för mig? Jag tycker inte om lögner. Under de samtal jag hade på andra berg och med andra människor hade jag fått en känsla av att jag blev förd bakom ljuset. Det hela var alldeles för fint, för hederligt, för glättat. Överallt var befolkningen lojal, alla män var Frankriketrogna och den muhammedanske officeren som förde befälet var alltför säker på sin sak. Inte för att jag vill fråntaga muhammedanerna rätten att stå vid vår sida, tvärtom; men framför de muhammedaner som inte tvekar alls föredrar jag dem som är lite betänksamma när ödet placerat dem på vår sida. Därför att detta krig är ett inbördeskrig. Vilket lysande tillfälle hade det inte varit för mig att få en "harki" att tala och att få prisa en Frankriketrogen! Även i Tunis avstod jag från att träffa fellaghas, som var där för att vila upp sig. Kanske klubbade mina landsmäns blod vid deras händer.

Trots allt tycker jag om kaptenen vid förläggningen, fastän han inte grubblar över det yrke han utövar — liksom han å andra sidan inte försöker komma med några skönmålningar. Han lyder och blir åtlydd. Ett fruktansvärt redskap för den franska rättvisan. Även om han förlorade allt hopp skulle han stå fast vid sin tro.

V

Jag har fällt så många tårar utan att ni grät.

Jag har förstått: jag är en främling.

Jean Amrouche:

Berbiska sånger från Kabylien.

Om morgonen är det lugnt i byn. I tre små bäckar störtar källans vatten ner i dalen. "Vid den klara källan ..." — unga kabylliska röster sjunger i skolan. Med melankolisk och besviken uppsyn går mären omkring i sitt rike. De vänskapsbetygelser han får från sina bybor tycks bara gå honom på nerverna. Var gång någon omfamnar honom verkar han obehagligt berörd. Märiets sekreterare heter monsieur Nasser och bypolisen, som inte gärna går utanför byns knutar, stoltserar i ny uniformsmössa. Männen — de flesta till åren komna — reser sig upp för att hälsa på oss. Sol- ljuset silar utmed kullarna, som böljar upp mot Arbalous grå och rödgula jättesten; över träd- gårdarna kretsar rovfåglar. Lyckan tycks trivas i denna idyll, som dåsar i värmen; dalen fylls av ett svävande soldis. Har slaktandet lämnat några spår här? Fastän jord och himmel utplånat dem, har lidandet satt sitt märke i människornas ansikten. Tiden är nära då barnen kommer att besluta om Frankrike är deras vän eller deras fiende. Fiende? Kaptenen är ju en god och rättrådig man. De värnpliktiga ser hyggliga ut, deras bataljon utför sitt pacificeringsverk med bättre omdöme och mera vidsynthet än på andra håll, och jag önskar bara att mina ord kunde tvätta bort allt blod som har flutit här.

Vi gick vidare, eskorterade av en handfull män, och kom fram till några ruiner, halvkvävda i de jättelika nässlornas famntag. Under de instörtade taken låg det några träplogar och oljekvarnar. För halvtannat år sedan behövdes ett helt kompani med pansarfordon för att våga sig dit. Men nu räckte det med en kulsprutebil framför den jeep som förde oss längs en slingrande väg till närmaste militära stödjepunkt, som var inrymd i en slags borg, skickligt uppförd av omurad sten.

Här är allt stenigt och vasst, till och med människorna. Likt de sterila sluttningarna tycks dessa kärva människor ha blivit förmenade gudarnas ynnest. Deras blotta närvaro framkallar en svår-förklarlig olust. Kanhända beror det på det skarpa ljuset, som träffar som ett svärdshugg? Eller också på denna fördörelsens fästning i bakgrunden, vars försvarare måste gå tio kilometer efter vatten? Eller möjligen på kaptenens person? Han står där och moltiger med pipan i munnen, mest lik en tjurig baron från korstågens fria kungadöme Jerusalem, som blivit instängd i ett öknens gränsland; misstänksamt granskar han de här resenärerna som kommit hit till denna casbah, som är hans rike. Till slut tar han emellertid sitt parti och går med långsamma kliv runt bordet, dit han bjudit oss att äta lunch. En egendomlig stämning råder, kanske därför att de närvarande under-officerarna tydligen inte riktigt vet hur de skall uppträda, eller på grund av den ansträngt familjära ton kaptenen anslagit gentemot dem. Jag blir lite rådvill och undrar hur jag skall börja. Och då jag slutligen blir tillfrågad, återger jag försiktigt de ord som jag har hört yttras några dagar tidigare av en numera förflyttad överste: ”Om trupperna som har kontakt med maquisrebellerna i Constantinetrakten fick veta att general de Gaulle gjort upp med FLN om eld upphör, skulle de hälsa ett sådant budskap med lättnad ...” Av den misstämning som följer på mina ord förstår jag att jag har gissat rätt. Kaptenen lägger pipan åt sidan och förklarar att om FLN kommer tillbaka hit skall han ge sig ut i maquis'n med byborna.

”Och ändå”, invänder jag sakta, ”måste man väl acceptera det som har tillkännagivits. Man kan inte ta tillbaka det som en gång har givits.”

”Nog kan jag åta mig att klara situationen”, svarar han. ”Här kommer man att rösta för Frankrike.”

Och jag kan förstå kaptenen. Han är från trakten och hans mors släkt bor nere vid kustremsan. Han har snart fullgjort sin andra kommendering och jag har sett hans lilla cell, där han har tillbringat tjugosex månader, medan officerarna i Alger, som lyfter samma lönetillägg som han, har suttit på bio eller legat på badstranden. För att kunna stå ut här borde man vara ett helgon som Charles de Foucauld. Och ändå visar han sin fientlighet på ett sympatiskt sätt; han visar sig endast utled på det hela. Man kan knappast begära av en sådan ”vit inföding” att han skall tro på ärligheten i revolten eller på att det är för tankefrihetens skull som vissa intellektuella i moderlandet är emot Algerietkriget. Allt framgent kommer han att tro att de muhammedaner som under två krig offrat sitt blod för Frankrike endast har avbördat sig en tacksamhetsskuld. Han tillhör inte de försonliga, men vad han än säger kommer han att stå bland de lydiga. Morgondagens republik kommer att danas honom förutan, danas med hjälp av många andra kaptener som liknar den som nu sitter tigande bredvid mig och som jag har fäst mig vid. I kväll, när jag har gått, vet jag mycket väl vad vår tjurige kapten kommer att säga. Men det gör mig detsamma. I hans kläder skulle jag kanske tänka likadant; och vid hans ålder skulle jag kanhända vara ännu mer uttröttad. Medelåldern för kaptener i franska armén är fyrtiofyra år. Hoche, överbefälhavare för den franska revolutionens arméer, dog vid tjugonio år, och Alexander den store blev blott trettiofire.

Denne kapten, som borde vara överstelöjtnant, vad har han väl för uppfattning om sina mannar, om terrängen och om sig själv? Äldre officerare förmår inte elda sina trupper som det vore önskvärt och åldrandet inom staberna får arméns fogar att rosta. Det vore enfaldigt att säga att den spar sina krafter — det vore både lögnaktigt och plump; jag skulle vilja säga att den sliter ut sig för fort, ty det fordras nya maskiner och unga sinnen för att klara kriserna, och här tror jag att man skulle kunna tillämpa evangeliets ord: ”Man håller inte nytt vin på gamla läglar.” Det nya vinet? Nog finns det. Det sjuder i skolorna, där apostlasoldaterna undervisar i franskt språk och fransk historia på Kabyliens höjder — där man ända till 1955 inte hade sett andra franska ansikten än uppördsmännens; det nya vinet strömmar genom de trånga bygatorna, som regnet förvandlat till träsk, det sprutar från varje hus, översvämmar de kommunala inrättningarna för ungdomen och häver sig som en mäktig våg mot framtiden; femtio procent av befolkningen är under tjugo år. Vi har inte lång tid på oss att utnyttja energin hos ett ungt folk och att förmå det att tro på oss. Fyrtiofemåriga kaptener är inte i stånd att vinna både kriget och freden.

Jag ville även besöka en annan by — den är utdöd just nu, men återuppbyggnadsarbetet har börjat och i morgon kommer den att leva upp. I morgon, det borde betyda i morgon och inte om tio år. En postering har installerats där under befäl av en fanjunkare, vars största bekymmer är att ärterna i fältköken kan vara maskstungna; han härskar över denna döda stad utan större besvär. Förr i tiden fanns det trehundra hus där, det vill säga femtonhundra själar. Tio hus är återuppförda, men av brist på pengar har man avbrutit arbetet i det ögonblick förvaltningen övergick från de militära till de civila myndigheterna. De kabyliska byggnadsarbetarna reparerar murarna och soldaterna lägger taken. Ett berg av tegelplattor reser sig vid sidan av posteringen, där man byggt skolans nya baracker. Den första etappen i återuppbyggnadsarbetet omfattar åttio hus: hundra-tusen tegelpannor, tvåhundrafemtio ton som måste köras upp i lastbilar på de förstörda vägarnas berg- och dalbanor. Men där ligger de nu. Om pengar till arbetslönerna inte kommer så kan det hända att teglet blir liggande i en hög hela sommaren och hela nästa vinter. Om jag vore chef för denna postering skulle jag inte kunna leva med den här tegelhögen för ögonen; om jag vore den kapten som posteringen sorterar under skulle jag sätta fart på befolkningen för att bygga upp byn. Utan att förlora en enda dag och utan att vänta på order som inte kommer skulle jag få nytt liv att spira ur dessa ruiner, ur denna jord, vars frukter nu kommer att ruttna bort. Så skulle även en tjuguaårig kapten kunna handla, ty allt finns till hands för att infria förväntningarna: tegelpannor, stenar, brunn. Barnen skulle alltid minnas att deras liv börjat med ett arbete i fredens tecken.

Ja, källan svämmer över och vattnet går till spillo därför att ingen utnyttjar det. I detta land bygger man inte där man vill. Man måste slå sig ner i närheten av en källa, eller också finna sig i en besvärlig tillvaro, låta kvinnorna nästan knäcka ryggen för att hämta vatten i bergen. Det händer att gamla brunnar sinar och då slår förödelsen ner på byn. En by utan brunn är en utdömd by.

Jag har vandrat igenom en del av Stora Kabylien med en man som har till yrke att med slagruta leta efter vatten och att mura brunnar. Ibland söker han upp vatten kilometervis från byarna och leder det till dem genom att bygga underjordiska ledningar. Vid vägkanterna och i bergsbyarna har jag sett molnen spegla sig i de vattningsställen han murat, jag har druckit ur hans brunnar och baddat ansiktet däri. Han har upprättat arbetsplatser ända in på de förbjudna områdena och ingen tänker på att störa hans arbetare, liksom man inte skulle våga förstöra en brunn i öknen av fruktan för himmelens vrede. Denne man berättade: ”Jag började med att bygga hus. I början kom folk, som jag arbetade åt, med apelsiner, blommor och honung. Sedan begärde de att jag skulle göra saker och ting som inte var avtalade. När huset var färdigt kom jag tillbaka dit, för jag är svag nog att fästa mig vid det mina händer har skapat; de dörrar som jag klappade på förblev stängda och hundarna skällde på mig. Och då beslöt jag att ägna mig uteslutande åt brunnar, för det

sjunger om dem, och kvinnorna som kommer för att hämta vatten hälsar mig och säger: 'Här kommer mannen som byggde brunnen. Välsignad vare han i evighet.'

Han är en from man, som anser alla sina handlingar vara försynens verk; den hjälper honom att genomföra allt och i hans dödsstund skall den väga honom på rättvisans våg. Denna inställning hjälper honom att handla rätt och att se med fattning på jordelivet, väl vetande att allting är relativt. Vi följdes åt till en by, som jag ofta flög över, när jag för nära tjugo år sedan var chef för en flygdivision i Sétif. Jag var nyfiken på den plats där en av mina vänner är född, och jag hade kvar minnet av ett örnbo som hängde mitt emot Lalla Khedidjas snövidder, där Soummam-dalen och Järnportarna möts. Men vad jag aldrig hade sett, det var barnens skönhet, flickornas madonnaansikten, det mognande kornet som böljade för vinden, gatornas djupa löpgravar mellan stenmurarna, den polerade skiffen på "djemaas" stolar; inte heller hade jag sett det hus där min vän är född — den höga fasaden, gården, träbalkongen, gipslisterna, pelarna — eller hans fars hus med dess vinspaljéer ovanför dalen som sträcker sig ända till havet.

Ruinerna förföljde oss hela vägen, trupperna hade som repressalieåtgärd förstört de hus som inte bränts av fellaghas. Där vi nu kom, bakom kulsprutebilarna som kontrollerade vägarna från Alger, tedde vi oss som skamsna resenärer vilka utan tillstånd smyger sig genom kontrollerna och uppger falska destinationsorter under acceptabla förevändningar. Med kraftiga penseldrag stod det målat: "Det är klippt för FLN", "FLN = elände, mord", "Frankrike = fred, välstånd" — slagord som kantade vår väg, där de militära stödjepunkterna återkom med jämna mellanrum, tillsynes så bräckliga att de borde vackla vid minsta knuff. Sålunda hade vi klättrat upp för en med minhål översållad smal väg ända till byn, där brunnsmuraren hade tagits emot med långa omfamningar.

"Är allt lugnt nu?"

"Allt är lugnt."

"Och förut?" frågade jag.

Det kom inte fler svar. Munnarna kneps ihop. Ögonlocken skälvde till och händerna strök över mustascherna. Det var en fråga som inte borde ha framställts. Jag befann mig i en tvillingby till Toudja och det finns tusen likadana i Kabylien. Och förut ... Och jag, vem var jag? En frågvis person? En man från Alger?

"En man som kommer direkt från Frankrike." "Jaså, det var en annan sak."

Sittande vid märens skrivbord kopierade jag listan över de livsmedel en familj på fyra personer får köpa *per månad* i denna by, där det inte längre finns några affärer och där alla livsmedel delas ut genom myndigheternas försorg: "4 burkar mjölk per barn, 2 kilo socker, 1 kilo konserverat kött, 2 burkar sardiner eller tonfisk, 7 kilo semolinagryn per person, 4 kilo potatis, 4 kilo kikärtor eller bönor, 30 kilo bröd, 4 liter olja, 250 gram grönt te, 3 kilo dadlar eller fikon."

"Får ni ut det här regelbundet?"

"Ibland."

Jag kom ihåg mannen från Alger som trodde på fria val, när jag tänkte på att det är myndigheterna som, hur välvilliga de än är, kontrollerar livsmedelskort och ransoner. Förr fanns det tretusen invånare i byn; nu finns det femtontusen, ty ett tiotal byar har slagits ihop med denna. "Omflyttade" — det ordet har nu fått en särskild innebörd för läsaren. Lämna platsen? Men hur? Vid byns utkant finns det en garnison, taggtråd, en beväpnad vakt och dessutom råkar man ut för allsköns trakasserier där. Vart skulle man ta vägen för resten? Marken är uttorkad. Några läkar

växer i de fuktiga wadi-bäddarna.

Vattnet var åtminstone inte ransonerat. Tack vare min guide forsade det ur alla de brunnar han byggt och varav några inte var färdiga. Kvinnorna gick dit för att fylla sina kaggar och läglar. Jag tänkte på min vän El Mouhouv. Jag skulle ha velat säga honom: ”Jag har sett olivträden och de grå stenmurarna i din hembygd, jag har andats in vinden som kommer från bergen, jag har rört vid din fars och din farfars och din farfarsfars husdörr, och de kvinnor som bor där har kysst mina händer. Jag har sett åsnorna beta på gravarna. Tvärsöver de bentorra kullarna, där förut bröstbärsbuskarna klängde, löper det taggtråd numera; ty olyckan har slagit ner på din by och jag besvär det onda att vika undan, jag främlingen, som har kommit de lidande människorna så nära, att jag vet vem som är min mor och vilka som är mina bröder. Blodbestänkta nässlor har skjutit upp i soldaternas spår och ändå går kvinnorna ännu i sina högtidsdräkter därför att det är de enda de har; de liknar vissnade blommor och flickorna äger himlens otämnda skönhet. En natt fylldes källorna av tårar och alltsedan dess har de inte upphört att skölja ansiktena; nästans egendom plundras och ingen är längre säker att den åsna som man lastar med fikon eller druvor kommer fram till sin herres hus. Där mindes jag de visor som din mor sjöng:

'Mina tårar blandades med edert skratt
Mitt sår blödde i mig, ensam.
Mitt hem har blivit mig ett rovdjur
Och utan vila irrar jag på vägarna.
Om ni har ögon
Må era ögon fyllas av tårar.
Jag skulle känna lättnad
Om jag kunde gråta blod.'

Man har tagit för vana att i gryningen sparka upp dörren med stöveln, men den dagen kommer, när allt blir som förr och när vi tillsammans återvänder för att sätta oss vid glädjens bord.”

Det var romarna som byggde brunnarna i Toudja, och en del av akvedukten som ledde vattnet till Bougie står ännu kvar, tre kilometer från byn. Den har murats av Arbalousten, som under århundradenas lopp antagit middagssolens färg. Ofruktsamma kvinnor kommer dit för att hålla olja vid foten av en skulpterad dubbelfallos, under en kornisch. Intill den utdöda by, där vi hade funnit spår efter den gamle vildgalten som vägrat återvända till de sina, porlade en annan brunn, som byggts av min vän guiden hundra meter från husen. Vid den brunnen hade soldaterna sett avtryck av fellaghas' skor — spåren hade blandats med deras egna. Också här såg man meddelanden, avsedda för rebellerna; troligtvis bespejade dessa oss på avstånd, dolda i maquis'ns tjocka päls. Invid detta vatten, som försörjde alla utan åtskillnad, hade vi vilat en stund, druckit ur handen med samma åtbörd som rebellerna, våra fiender; och jag var säker på att den dag skulle randas, då båda parter möttes på nytt för att tala lidelsefritt om allt som skilt dem åt. Varför behövde man då vänta? Varför spilla blod och tårar?

”Det var de som började”, sade kaptenen.

”Vad annat kunde de göra, kapten? Hur skulle de annars kunnat dra uppmärksamheten till sig, då de enda människor som kom ihåg dem var uppbördsmannen och värvaren? Jag vet mycket väl att alla ockupationsmakter har haft svårigheter med dem. Numidienkriget har inte passerat oförmärkt i Roms historia. Jugurthas stolta och fria släkte böjer sig lättare för vänskapen än för styrkan. Hängivna det absoluta, ansatta av en exaltation som de inte kan behärska, besatta av drömmar om

stora och underbara ting, törstar dessa människor efter aktning och blir ytterst våldsamma om de drivs till förtvivlan. Här har orsaken till våra olyckor legat. Men när nu detta släkte har fått den likställdhet som det inte längre dagtingas om, varför ska man då fortsätta att slåss?”

Kaptenen skakade på huvudet. Antagligen hade han redan tänkt över allt detta. Antagligen var han ense med mig, men det tillkom inte honom att ge order om eld upphör. Vad rebellerna beträffar så tvekade de att lägga ned vapnen av fruktan att anses vara besegrade. Fredens frukt var ännu inte fullmogen. Och ändå visste jag att man redan kunde plocka den och låta den mogna i visthusboden och att maningsropet: ”Fellagha, ge dig! Du har förlorat ...” var felaktigt. Varför vågade man inte ändra på det och säga: ”Fellagha, kom tillbaka. Du har vunnit”, när det nu var sant? Algeriern har vunnit den värdighet han längtat efter och åstadkommit den sociala omvälvning han åtrått. Han förvaltar sina byar; i morgon kommer han att se sina representanter delta i landets styrelse. Och därför fruktar jag att kaptenen och alla dessa bönder och metallarbetare från Frankrike kanske stupar en vacker kväll i de kabylliska bergen — i onödan.

VI

Varför är jag besatt av detta sökande efter sanning?

Och svaret kom till mig spontant, klart och skarpt: därför att det enda som finns är sanning och ingenting annat än sanning.

Henry Miller

Algertraktens kolonister försäkrar att det inte finns något krig. ”För att det ska vara krig måste man vara två”, säger de. ”Men här? — på den ena sidan står armén, på den andra ett ogripbart dammoln. Man krigar inte mot dammoln. Det här måste kallas för någonting annat.”

I städerna lider man inte av själva kriget, utan av terrorismen och av de motåtgärder den framkallar. Utan urskillning dödar FLN de muhammedaner som har förrått folkets sak och inlåtit sig med fransmännen, kastar in handgranater i kaféerna, placerar bomber på offentliga platser eller beskjuter bilarna längs vägarna. I de flesta fall är det inte beväpnade soldater som drabbas, utan oskyldiga människor, kvinnor och barn tillhörande bägge befolkningsgrupperna. För att avslöja terroristnäten kidnappar DOP-organisationen männen och torterar dem. FLN gör likadant med de trosfränder som inte betalar skatt eller som vägrar att följa dess direktiv.

Låt gå för att terrorism inte är krig. Det är värre. Det är ohyggligheten satt i system och betraktad som ett normalt strids sätt. Det är hatet som ersätter de lagar som i allra sista hand garanterar respekten för liv och död. Att man inte kan kalla dessa krafter eller den blinda repressionen för krig är fullt begripligt. Man ger dem ett annat namn som täcker en skam, en smärta och en skräck som alla har del i: ”händelserna”. Och vad beträffar de offentliga och individuella olyckor som de har framkallat — hur skall man få något grepp om dem, om man inte ger sig in i slumkvarter en, de beryktade ”plåtdunkstäderna”?

Kyrkoherden i Sidi-Moussa förkastade med indignation mitt försök att ”sätta fast” honom med ”plåtdunkstäderna” för att stödja min teori om en alltför skriande orättvisa. Enligt honom kommer det alltid att finnas fattiga. Men kyrkoherden i Sidi-Moussa har aldrig satt sin fot i en plåtdunkstad. Inte utan ett visst förakt överlåter han det bestyret åt ”fellagha-prästerna”, vilkas kristliga gärning inte begränsar sig till församlingsborna utan sträcker sig till alla lidande människor. Man kallar ärkebiskopen i Alger Mohamed Duval, vilket jag tycker är en stor heder för honom. Den dag man kallar Ferhat Abbas för Fernand Abbas kommer det algeriska Algeriet att vara ett faktum. Enbart i församlingen Hussein-Dey, nära Alger, lever åttiotusen själar i fyra plåtdunkstäder. Så är det

visserligen. Men vad har de där att göra, dessa människor? Vem har bett dem slå sig ner så där och bli till en styggelse för ögat genom att självdö? ”Låt dem flytta in i Hôtel Saint-Georges och ni ska få se att en vecka senare är Saint-Georges förvandlat till en plåtstad. Vildar, det är vad de är ...” Burnus-klädda ”bachaghas” i röda stövlar skulle hålla sig för näsan. ”Och ändå ynglar de av sig därinne ...” Muhammedanernas reaktion inför födelsekontrollpropagandan är i grund och botten en motståndreflex: ”Eftersom det tycks misshaga fransmännen att vi har barn, så ska vi fortsätta med det.” Skräckslagna har de flytt undan kriget och omflyttningsslägren, blivit tiggare och understödstagare. Hela dagarna sitter deras hustrur framför märierna eller prästboställena i väntan på mat- och klädesutdelningen. Barnen håller till i damm eller gyttja. Männens idisslar sitt elände. Hur skall man få ett slut på detta?

I Souk-Ahras, som har trettiofemtusen invånare, har kyrkoherden kortsystem på tusen familjer som är berättigade till socialhjälp. Jag har sett dem vid sina jord- eller ”diss”-hyddor, som är toppformiga för att regnet lättare skall rinna av. Utan vatten, utan avlopp, utan minsta jordbit att odla och för det mesta utan arbete — eftersom inte alla män i staden har arbete. Vad lever de av? Av äggen, som några stycken höns värper åt dem, av lite semolinagryn, som myndigheterna delar ut, av allmosor som Europa och Amerika skickar; de som saknar allt lever av rötter. Redan år 1945 skrev Albert Camus i ”Combat”: ”När man far igenom dessa trakter kan man här och var få se åkrar som är uppgrävda och tillkrafade på ett egendomligt sätt. Det beror på att hela grupper av nomader har varit där och letat efter 'tarouda', en bitter men ätlig rot som de mosar sönder och som åtminstone ger en viss stimulans, även om den inte är närande.”

Överallt där man inte har hindrat dem har de byggt hyddor, som inte skulle duga åt djur i Frankrike. Vid Souk-Ahras finner man sålunda tjugu eländiga byar. I en av dem träffade vi en gammal tandlös gumma, som ville truga på den unge franske missionsprästen som ledsagade mig två stycken ägg, vilka han nekade att ta emot. Tack vare honom var man vänlig mot mig överallt. Vi åkte runt bland spetälskebyarna i Citroënbilen, men ibland nöjde sig prästen med att klättra upp med mig på någon höjd och peka ut andra patetiska människogytter. Alltför många. Vad flyktningarna från rebellområdena beträffar, så hade de blivit utvisade.

Efter en sådan där ”furstlig nöjesrond” längtar man efter att få tvätta händerna vid återkomsten till staden. Man blygs för det, men så är det. Man blygs för att köpa ett paket cigaretter, som motsvarar en dags uppehälle för en familj och bröd för dagen åt dessa barn med blomlika ansikten och fulländade kroppar som man sett och som nu är dömda att ruttna och dö. Ett fortsatt krig, kan det ge bröd åt dem som hungrar? En dag var jag gäst hos ett par präster som brukar hjälpa dem, och jag hörde den ene läsa följande bordsbön: ”Gud, lär oss att ge bröd åt dem som intet hava.”

Vid landsvägen nummer 3 mellan Constantine och Bône finns det mellan Bizot och Jemmapes här och var ofantliga hyddsamhällen, inhägnade av taggråd och bevakade av väpnat manskap i blockhus. Bitvis löper vägen genom öde trakter av en vild och storslagen skönhet, som vanställs av dessa samhällen. När jag såg de tiotusentals kaninburarna till människoboningar i Fusan i Korea eller spetälskehemmen utanför Nouméa i Nya Caledonien, kände jag både vämjelse och medlidande, och detsamma var fallet nu; skillnaden var bara att det lyste en liten gnista av hopp hos de spetälska vid Nouméa. Soldaterna ägnade hyddorna ingen som helst uppmärksamhet, avtrubbade av vanan som de var. Vägarna fylldes av militärtransporter. I den gråkalla morgonen såg man gendarmer med kulsprutepistol i handen kontrollera trafiken. Längst ut vid vägkanten stod en cirkuskaravan fastkilad, och på baksidan av en av dess släpvagnar stod det i jättebokstäver: ”Transport av vilda djur.”

Vi mötte grupper av hemvändande kvinnor som hade samlat ved och gick dubbelvikta under

bördor som åsnor skulle ha vägrat ta. Plötsligt dök La Bruyères ord upp för mig, och slagen av det träffande i bilden läste jag tyst för mig själv: ”Man ser en del skygga vilddjur, hanar och honor, som strövar i markerna, svarta, blygrå, uppbrända av solen, och fjättrade vid jorden i vilken de gräver och krafisar med okuvlig envetenhet; de har något slags artikulerat läte, och när de reser sig visar de upp ett människoansikte. Och sannerligen: det är människor ...”

Dessa varelser, som nattetid ”drar sig tillbaka i sina hålor, där de lever av svart bröd, vatten och rötter”, det kunde vara kabyler som armén evakuerat från byarna och som inte ens kan få dö, därför att de som arbetar i moderlandets fabriker lyckas sända pengar till dem. De är mindre lyckligt lottade än La Bruyères bönder, ty de saknar det bröd de själva har sått. Modet svek mig och jag körde vidare den dagen, det erkänner jag. Det fordras en viss spänst för att stå rycken inför sådana chocker. Och den hade jag inte. Åsynen av ruiner och olycksdrabbade människor tar på en i längden. Jag frågar än en gång: är det kriget eller freden som skall sätta punkt för allt detta elände?

Har jag påstått att alla ruiner uteslutande är vårt verk? FLN har å sin sida förstört åtskilligt. Bland annat beskyller man det för att ha bränt ner skolor. Men det var vid en tidpunkt då soldaterna inkvarterades i skolorna och FLN rättfärdigade sig inför byborna genom att förklara: ”De kommer säkert att ockupera skolorna och våldta era döttrar ...” Varför skonades de katolska missionärerna? Och den av alla respekterade folkskolläraren har sin prestige kvar helt och hållet. Man vet att han skall komma tillbaka; och han blir välkommen.

Ännu har jag inte sagt varför det har gått mig så hårt till sinnes att vi har varit orättvisa mot muhammedanerna. Det beror inte bara på att de har hjälpt oss att omdana den mark vi ockuperat; inte bara på att de har arbetat för att vi skulle bli rika. Utan det beror också på att vi har enrollerat dem i vår armé, på att de har skött sig bra och dött för Frankrike under fyra krig: första världskriget, kriget i Marocko, andra världskriget och Indokinakriget. Vid Souk-Ahras drev nyfikenheten mig att stanna och se på krigsmonumentet. Det var första gången den tanken föll mig in. Den blå mosaikpelaren vilar på en sockel av marmor som man funnit i Thagasteruinerna, och där kunde jag räkna de stupade.

Kriget 1914-18 hade krävt 385; av dessa 385 bar 250 arabiska namn. 81 under kriget 1939-45, varav 39 var araber. Av 466 döda under dessa två krig var inalles drygt hälften araber. 289 fikonstubbar hade i Souk-Ahras givit sitt liv för Frankrike. Än en gång får jag kanske höra, att de blott har betalat en skuld till Frankrike för alla de vägar, skolor och sjukhus vi har byggt. Jag undrar just om det var för deras skull vi byggde dessa vägar och om de för egen del längtade så värst mycket efter dem. På den tiden tyckte de att vägarna var värdefulla för dem som begagnade dem, att det är Gud som botar sjukdomar och att döden är jämlikhetens fulländning. I verkligheten har vi hjälpt dem att nå högre ålder, men något försök att göra deras liv dragligare har vi inte gjort.

Skall jag då förneka de fransmän som har sett klart och förstått att älska dem? Skall jag påstå att de inte finns? Min morfar var en sådan och många med honom; de blev aldrig rika eller mäktiga, och i Tazmalt, i Kabylien, har jag träffat en gammal kolonist, som efter några dagars vistelse i Alger under terrorn for tillbaka till sin by, där han och hans hustru var de enda européerna. Vad hade han att frukta av jordrättorna? Ingenting. Han hade alltid behandlat dem rättvist och human. Han ansåg att man borde se med större aktning på dem som kommit hem med ett par medaljer eller några anspråkslösa gradbeteckningar från det krig de hade utkämpat för Frankrike. Han är

en god människa. Han talar kabylernas språk som en kabyt. Man hälsar på honom och omfamnar honom, när man möter honom ute.

Vi kom till hans hem vid tolvtiden utan föregående varning, min vän Abderrahmane och jag, och han tog emot oss med glädjerop därför att Abderrahmane var hans vän och jag var Abderrahmanes vän.

”Varför har du inte ringt, Abderrahmane? Ni skulle ha fått lite god mat, och nu måste vi improvisera i stället.”

Hans väderbitna ansikte, där många ädla rynkor var ristade, påminde mig om min morbror Jules. I hans hem återfann jag samma sorts förstoringar som pryder nästan alla franska hem här ute: zuaven från 1914 med tummen instucken i det breda skärpet under boleron, Médaille Militaire-diplomet, fotot av en tung artilleripjäs på järnvägsrälsen. Chiffonjén var fullproppad med papper och på dess nedfällda klaff stod ett par skor som skulle lagas. Genom de öppna dörrarna kikade små kabylungar in för att se efter vilka vi var. I glasen väntade redan den dunkla, opalskimrande anisetten.

”Jag ser att ni har kommit hem igen, monsieur Cartallier?”

”Det har jag, Abderrahmane. Jag stod inte ut i Alger, instängd på ett hotellrum. Och då tänkte jag som så: jag far tillbaka till Tazmalt. De får göra som de vill med mig.”

”De kommer nog inte att göra er något.”

”Det kan man aldrig veta. De har slagit sönder alltsammans på gården. Alltsammans har de slagit sönder, Abderrahmane. Men jag förstår dem. Det var inte på mig de var arga, utan på de andra. De har inte kunnat skilja på det ena och det andra. Jag förstår dem. Det är bara det att jag inte kan leva någon annanstans än här. En dag, då jag har fått ut skadeståndet, ska jag köpa mig en liten lägenhet. Och då kan jag kanske resa lite under vintern. Men jag blir inte borta någon längre tid.”

Hans far var född i Constantine och själv föddes han här för sjuttio år sedan. Hans hustru gjorde i ordning måltiden. Han reste sig, skickade ut ett barn för att köpa en konservburk och lite bröd. Den kabylliske folkskolläraren gick tvärs genom huset för att komma in till sin bostad över gården.

”Monsieur Cartallier, vi har upplevt svåra stunder.” ”Du har rätt, Abderrahmane, du har rätt.”

”Hur har ni det här?”

”Då och då hörs gevärseld och kanondunder. Militärerna gör livet surt för fellaghas. Men annars är allt lugnt. Vet du, om man jämför med vad vi har upplevat ... Tänk att det fanns en tid då det sköts överallt om nätterna. Man var tvungen att gömma sig i köket. Man kröp ihop för att försöka undvika kulorna. Man skämdes men gjorde det ändå, därför att livet är kärt. En vacker dag under den där tiden gav fellaghas order om att byborna inte fick tala med mig. Jo jo, just det: inte tala med mig. Inte ett ord, inte ens 'Sbah l'khir'. Goddag.”

”Sorgligt, monsieur Cartallier.”

”Det är så sant som det är sagt. Inte en gång goddag. Jag fortsatte att hälsa på alla som förut. Ingen besvarade min hälsning. Jag frågade varför. Någon vågade erkänna att det var förbjudet att tala med mig. Jag sa till honom: 'Om du tycker att du inte bör tala med mig, så gör som du tror är bäst. Du har rätt.' Och vet ni, småningom närmade de sig igen och började tala med mig, och de andra protesterade inte.”

”Det är förskräckligt, monsieur Cartallier.”

”Jag förstår allt, Abderrahmane. Jag förstår att man har förödmjukat och misshandlat er och att ni hade anledning att göra uppror. Men jag förstår också att jag har rätt att stanna här, därför att det är mitt land. Vart vill du för resten att jag ska ta vägen, Abderrahmane?”

Allt emellanåt kom hans hustru in, dukade bordet, skar tomaterna; hon skakade på huvudet vid vissa repliker. Då och då reste sig den gamle mannen, lämnade bordet, drog i skärmmössan, gick ut i köket med små trippande steg och kom in igen.

”Och nu är allt som sig bör. Det är inte slut ännu, men det är bättre. Ännu kan man inte gå utanför byn och militären betraktar mig som ett gammalt original, men de låter mig hållas. Mer begär jag inte. Om du vill veta vad jag önskar så vill jag bara säga det, att liksom du själv och som ni alla, liksom soldaterna och de andra önskar jag fred. Och att kunna arbeta, eftersom allting håller på att förfaras. Olivträden har militären fällt för att ingenting ska skymma vägarna, vinstockarna är nedskurna av de andra och Soummam sköter resten. Och då tycker jag att man måste arbeta för att det hela ska ordnas upp. Inte på samma sätt som förr. Jag erbjuder inte längre mina arbetare lön i kontanter för olivplockningen, utan hälften av skörden. Och det är det enda riktiga.”

”Ett sånt otäckt anhang”, sade hans hustru.

”Du hör vad hon säger, Abderrahmane? Förlåt henne. Du måste förstå henne. Hon har haft det svårt. Det går inte på en dag. Men allt kan ordnas, ja, tack vare människor som du och jag ...”

I staden X nära den tunisiska gränsen talar man inte samma språk. Fyrtio familjer europeiska kolonister lever där bland tretusen muhammedaner, som oftast är fattiga. På det gassiga lilla torget försöker några akacior överleva bakom taggträden. Inte långt därifrån finns gränsspärren dold i skogen, och kullarna är täckta med gulnande säd, som vajar för vinden mellan de nyplöjda åkrarnas mörka band. Tunga åkerbruksredskap, harvar, såningsmaskiner, skördemaskiner, tröskverk belamrar gatorna. Man har anlagt en boccia-bana som kostat kommunen en halv million francs. Inte för muhammedanernas skull förstås. När situationen för tre år sedan började se hotfull ut, bjöd kolonisterna jordrättarna åka i sina bilar. Broderskapet blev plötsligt allenarådande. Man bad dem sitta i framsätet, så synliga som möjligt. Man måste ju hålla sig väl med dem, eftersom det verkade som om de hade vunnit. Men sedan, när spärren väl var uppmonterad, blev fellaghas mera sällsynta gäster och saker och ting blev åter som förr. Brödraskapet bleknade och försvann.

I dag tror man också att allt skall ordna sig. Kolonisterna stiger upp i ottan, fördelar arbetet och sätter sig sen framför dörren. I april, mot jakttidens slut, ställer de till med kolossala festligheter, varvid herrarna inbjuder varandra till lukulliska middagar, där det nojsas och smusslas med fotografier av nakna flickor.

Den kristliga kärleken? Ett okänt begrepp. De tänker inte på det. Det enda de har respekt för är pengar, som för dem betyder allt, och de köper DS-bilar för att de är pråliga utan att vara alltför dyra. Det skulle se illa ut att komma farande i en Cadillac. Efter fyrtio års arbete ute på gårdarna förtjänar de gamla infödingsarbetarna 595 francs per dag. Inte sexhundra. Och ingenting på vilodagarna. Kolonisterna betalar inte månadsvis och de i X som inbetalar folkförsäkringsavgifterna är lätt räknade. En gammal infödingskvinna, som mjölkar sex kor hos européerna morgon och kväll, förtjänar femtio francs per dag. I Constantine betalar man alltjämt arbetare fyrtio à femtio francs i timmen; i lanbrukssektorn trehundra à fyrahundra francs per dag. Bli en gammal arbetare sjuk är man visserligen orolig, men man kostar inte på ett telefonsamtal för att kalla på läkaren. Man går inte heller och besöker den döende på sjukhuset. I X faller det ingen in att tänka på något sådant. Hellre än att dela ut mjölken bland infödingarna — ifall mjölkvagnen inte har

hämtat — håller man ut den i rännstenen. Att skänka bort mjölken skulle vara obetänksamt och skapa ett högst olämpligt prejudikat. Vad har man för tankar i X? Inga. Vad läser man? ”La dépêche de Constantine”. Och knappt det ...

När folkskolläraren kom dit för tio år sedan var det ännu brukligt att arabpojarna bar de europeiska barnens skolväskor. Detta har i varje fall ändrats och ingen skulle numera våga höja handen mot en jordråtta. Hittar jag på dessa detaljer kanske? Eller var det oturligt att jag kom just till X? Det är alla samhällen av typen X i Algeriet, som har framkallat revolten. Det är alla dessa kolonister i X-samhällena i Algeriet som har gjort armén utled på att försvara dem. Men liksom överallt finns det i X rättvisa män, som om man hade följt deras exempel skulle ha åstadkommit ett franskt Algeriet: överlärarna i folkskolan. En man och en kvinna, som har förstått att till andra folkskollärare förmedla sin tro och sin kärlek och som blivit den muhammedanska befolkningens uppfostrare samt garantier för deras nyvunna medborgerliga rättigheter. Är det verkligen så enkelt? Den som tror det känner inte X-bornas mentalitet, varom det minsta man kan säga är att den är oslipad. De båda lärarna har varit hotade, hållits på avstånd av det europeiska blocket, som anmält dem för myndigheterna. Ingen har någonsin vågat ge sig på dem. Men en dag sade en gammal arabkvinna till folkskollärarinnan som hon arbetade hos: ”Bry dig inte om araberna. Araberna, de är skapta för att dödas av fellaghas eller av militärerna, eller också för att svälta ihjäl. Araberna, de är Afrikas laståsnor. Bry dig inte om dem. Det är bra som det är. Annars kommer kolonisterna att skära halsen av dig ...” Folkskollärarna har inte givit tappt, och jag tror att de har vunnit.

Överdriver jag? Det tror man kanske. Och kolonisterna i X har nog råd att betala folk som sjunger deras lov. Varför skulle jag bry mig om dem egentligen? För att kringgå den sociala lagstiftningen och inte behöva punga ut med avgifterna anställer de arbetare på fyra dagar, inte mer — sedan avskedas de. ”Det är modellen”, säger arbetsgivarna. När de anställer arbetslag för vägarbeten och stenkrossning mitt i sommarhettan, går de och kontrollerar att arbetet återupptas klockan två; sen går de hem, sätter sig i skuggan och flinar: ”Skulle ni göra det där för tvåhundra-femtiosex francs om dagen?” Det händer någon gång att de ger en fattig sate ett stycke bröd, men då letar de ut det torraste stycket bland resterna. ”Hunden vill ändå inte ha det”, säger de för att urskulda sitt slöseri. Vad beträffar deras lojalitet mot fäderneslandet slutligen, så överskrider den inte det normala. För att rädda sina skördar har de lämnat bidrag till FLN och gör det än i dag; precis som andra gör, fastän alla utom muhammedanerna har fått skadestånd för sina förlorade hjordar, sina dödade kreatur och sina förstörda lantbruksredskap. Men rätt skall vara rätt: folk är inte så värst mycket bättre på andra håll, och människor som Cartallier råkar man inte varje dag.

Det är därför tågen sprängs, elektricitetsledningsstolparna fälls och handgranaterna slungas in i kaféerna — man försöker komma åt X-fransmännen. Det sorgliga är bara att min bror riskerar att träffas av en kulsprutesalva som missat sitt mål. Varför fortsätter denna vettlösa terrorism? Därför att det är den sista — och vidrigaste — möjlighet FLN har att visa att organisationen existerar, därför att terrorismen både här och i moderlandet är det sista eller näst sista vapen den håller i sina förtvivlade händer.

VII

Att se denna misär, inramad av ett uppbåd konvojer och ordningsvakter, blev i längden nedbrytande. Jag tyckte mig vandra omkring i en värld, där mänskligheten var tudelad: på ena sidan stod de som hade mat och vapen, på den andra de som måste dö. I Bône, där jag var tvungen att ansöka om tillstånd att komma in i området närmast spärren, blev mottagandet något kyligt och jag fick utstå en del misshumör. Jag skyndade till staden och slog mig ner på Hôtel d'Orients

terrass, som vetter mot Bertagna-allén, där stadens beryktade jeunesse dorée brukar spatsera under de tvärklippta ficusträden. Vid apéritifdags började fallskärmsjägarna flanera där, utstyrda som Marsinvånare i tunga stövlar, kamouflagemönstrade uniformer och bandprydda alpjägar-mössor — de såg ut att sakna varje samband med vår planet. Till och med deras sätt att granska flickorna och blinka åt dem var blottat på varje mänskligt drag.

Vad invånarna i Bône beträffar kan de konsten att skyffla undan de små skoputsarna från kaféborden med en barskhet, som de kanske inte var ensamma om förr, men som numera är dem förbehållen: ”Ramla på, där!” eller: ”I väg!” — dessa ord, som har haft en makalös förmåga att skaffa oss vänner. Bôneborna är herrekarlar. Kort sagt — jag fick brått att slippa från dem.

I allmänhet är det inget annat som tyder på att krig råder än förekomsten av alltför talrika soldater, kulsprutevagnar och taggtrådsanhopningar, men man får intrycket att här är det fråga om ett krig, vars direkta verkningar inte kommer till synes. Att det försiggår någonting är man övertygad om, men man vet inte vad det är. Det är först om natten som allt sker. I Souk-Ahras däremot var allt tydligt nog. Vägen dit och den järnväg där niotusen ton järnmalm dagligen transporteras från Ouenzagruvorna till Bône följer den elektrifierade spärren längs gränsen till Tunisien.

I den lilla staden började oväsendet i skymningen, när ett regemente förflyttade sig. I en gaturkorsning lade lastbilarna om växel och satte full fart uppför backen med helljuset påslaget. I bilarna sjöng fallskärmsjägarna. Spanska ryttare blockerade somliga gator och i förstädernas utkanter stod taggtråden upp som trädkronor, formade sig till portaler, klättrade uppför kullarna eller smög sig ner i ravinernas botten. Det enda som växer och blommar här, det är taggtråden — som en mardrömmarnas kvickrot. Bakom förskansningarna till en kasern som byggts på ett före detta turkiskt fort och vid foten av det olivträd som utmärker den plats där den helige Augustinus föddes, stod en hjälmprydd soldat med osäkrat kulsprutegevär och såg till att ingen kom åt detta fridens träd. Lastbilarnas vinande, som stundtals skanderades av åskskrällar och kanondunder, fick omåttliga proportioner i nattens tystnad. Och i detta oväsen måste staden leva, andas, vila.

På Thagaste-torget står en musikpaviljong av betong, inramad av fyra kaféer, en bensinstation, ett konditori, några speceributiker, en frisersalong, en färghandel, en radioaffär, varifrån tonerna av den efterhängsna Mustaphavisan:

”Jag älskar dig,
Jag älskar dig som synden ...”

strömmar ut, samt några stycken skumma bodar. De små skoputsarna knuffas i sina hemgjorda vagnar av tvållådor, araberna driver av och an, iakttar och pratar. Då och då går en flicka med gungande höfter förbi kaféet, och gästerna granskar henne med kännarblickar.

Jag erfor ett visst obehag, liksom inför en hotande fara. Och ändå löpte jag ingen fara, det visste jag.

Vid Bônevägen vajade en flagga över en metallskylt: ”Klubbrum för officerare”. Säkerhetspolisen hade installerat sig där. Och när dörren stod på glänt såg man en skymt av en bardisk med några flaskor. ”Tunis: 256 km.” stod det på en annan skylt i gatukorsningen. I muhammedankvarteret, som först för två år sedan fick vattenledning, lekte barnen i dammet och hoppade i groparna, ty någon riktig väg bana finns inte ännu. En något isolerad villa, som DOP-sektionen just hade flyttat ifrån, pekades diskret ut för mig. Dessa initialer hörde jag nu alltså talas om än en gång; i Frankrike, där man inte vet någonting om vad de innebär, framkallar de bilden av ett schamponeringsmärke. Av en händelse hade jag stött på företeelsen i Indokina; då hade den emellertid inte hunnit få något namn, precis som sådana där dossierer utan beteckning där man

förvarar familjehemligheter. Men här uttalades namnet i en viskning. Det gällde den organisation som har till uppgift att genom hot och tortyr pressa fram upplysningar. Tusentals vittnen skulle vid behov kunna påtala dess verksamhet.

”Hör ni”, sade jag lite spänt, ”det tycks förvåna er att jag vill sätta mig in i de problem som finns här, och ändå går det inte en vecka utan att vi får läsa om dem i tidningarna. När man hör er skulle man tro att det inte finns några problem alls. Och vi som under tiden darrar vid blotta tanken på det dåraktiga anfall mot Tunisien som ni eventuellt skulle kunna sätta igång! Att ta emot törnar utan att ge igen, är det inget problem för er? Ursäkta, men jag börjar undra om ni tar mig för en idiot.”

Det var första gången efter min lilla ordväxling med kyrkoherden i Sidi-Moussa som jag gav efter för min otålighet. Det kändes befriande! Jag skulle ha föredragit att man kort och gott hade sagt: ”I våra ögon är ni en suspekt person ...” Eller också att man hade avböjt mitt besök. Men denna hycklade menlösa öppenhet, den tålde jag inte. Armén som lever i ständig fruktan att dess tänkesätt skall förrådas eller dess ord förvrängas — och av den orsaken är misstänksam mot allt och alla som har med intellektuell verksamhet att göra — kunde gott misstänka mig för att vidarebefordra konfidentiella uppgifter. Så fort jag satte foten i en expeditionslokal täckte man över de kartor som var försedda med anteckningar, precis som om jag hade kunnat fotografera dem och lämna ut texten till fienden.

Skuggan av ett leende for över officerens ansikte.

”Hör ni”, fortsatte jag, ”redan i Vignys 'Krigarlivets tvång och storhet' var det ett problem för kapten Renaud att hålla sig lugn under folkets smädelser och att helt obesvärat spatsera med käppen i hand under den störtskur av stenar och skott som avlossades från husfönster och kaféer. Det måste vara ett problem för era kaptener att angripas från tunisiskt område. Det är det jag har kommit för att se.”

Så kom det sig att jag en kväll befann mig vid spärren, för ett avtalat möte. En kapten stod där och väntade på mig. Jag klättrade upp i kulsprutevagnens torn bredvid honom och satte på mig hörlurarna som han räckte mig. Fordonet satte spinnande igång. Det började med någonting som somliga kallar att ”harva” och andra att ”polera golv”. Med det menas att hundra kulsprutevagnar från skymningen till dagbräckningen rullar fram och tillbaka på vägarna bakom en elektrifierad spärr om fyrahundra kilometers längd, liksom traktorer drar en harv för att krossa jordklumpar eller liksom betjänter polerar golv. Från skymningen till dagbräckningen rullar hundra bemannade vagnar med strålkastarna på hel- eller halvljus, observerar försvarsanläggningarna och det sista ståltrådsstängsel som soldaterna i den så kallade befrielsearmén skulle nödgas klippa sig igenom; och ibland stannar de, tar skydd och slår av motorerna för att kunna lyssna bättre.

Först vid nattens inbrott vaknar området intill spärren till liv. Vem skulle våga sig dit på dagen? Vaktarna står på post. Planen flyger av och an över gränsen, radaranläggningarna surrar. Man kan inte snudda vid en tråd utan att röja sig. Nattetid däremot kan fienderna komma fram ända till de främsta försvarsanläggningarna; visserligen kanske de inte överskrider gränsen, men de kan gå i ställning där för att beskjuta de kulsprutevagnar som kör med helljus och som kan sprängas i luften av ett skott från en rekylfri femtiosjua. För att få granaterna att brisera innan de når målet har man sträckt metallnät längs vägarna; tändrören är så känsliga att de träder i funktion vid minsta stöt. Det kan hända att vagnen får en smäll av splitter, men den mosas inte sönder av någon fullträff.

Den här kvällen var det något fel på belysningsanordningarna, som i vanliga fall brukar förvandla spärren till en bländande mur. Det beklagade kaptenen djupt.

”Nu när det här systemet har installerats kan man tro sig rulla uppför det glada Champs Élysées. Lite dämpad är glädjen förstås. Det stämmer inte, när jag tänker efter”, tillade han. ”Glädjen är kanske lite dämpad genom att ståltråden inte är särskilt dekorativ; men å andra sidan hindrar den fellaghas att komma igenom, under det att på Champs Élysées ...”

Alltifrån den första kontakten med armén hade jag erfarit vilken bitterhet som rådde inom den — kaptenen i Toudja var ett undantag. Armén beskyllde oss mer eller mindre för att arbeta rebellerna i händerna; orsaken var att vi, som inte var engagerade på samma sätt som trupperna, hade större möjligheter att komma underfund med var sanningen låg i detta krig.

”Det stör mig inte att fellaghas promenerar på Champs Élysées”, genmälde jag.

Men jag ångrade mig genast. Kanske sårade jag nu denne man som tagit emot mig och förde mig genom sitt av taggtråd skyddade rike. Jag har en viss förkärlek för kaptener, ty jag minns den kaptan jag själv var en gång och många andra, som jag följt till graven under fältprästernas väl-signelser, bakom en kista höljd i trikoloren, eller dem som havet tagit under nätter som var mindre vackra än denna.

”Förlåt mig. Vad jag menar är att den dag kommer, när ni på Champs Élysées träffar före detta fellaghas, som kan berätta för er vad de kände när ni var motståndare till varandra. Och ni kommer att tömma en bägare tillsammans.”

”Det är inte den sortens folk jag fruktar och det är inte dem jag har i tankarna, utan alla dem som inte förstår att vi försvarar Västerlandet.”

”Vet ni, det där fattar jag inte”, svarade jag. ”Vi kan fortsätta samtalet lite senare. Just nu sitter jag i en kulsprutevagn som rullar längs spärren från B 18...”

”... till B 29.”

”Tillsammans med en kaptan som harvar.”

Några kilometer därifrån, borta på de i mörkret insvepta kullarna, hade en strålkastare just tänts, och den lät nu sin blå stråle spela över skogspartierna, kornåkrarna, de spruckna klipporna, liksom ljuset vid en nattlig frilufstsföreställning plötsligt riktas mot den fästningsvall där Hamlet strax skall träda fram.

”Yankee 31, Röd Rubin kallar. Hör ni mig?”

Officern lutade sig in i tornet för att kontrollera inställningen och i ljuset av en ficklampa såg jag hans ansikte: ungt, skarpt, livligt, med ett ironiskt veck över kinden. Jag tyckte om hans distinkta stämma. Kaptenen upprepade sitt meddelande. I radiolurarna rasslade det öronbedövande:

”Röd Rubin, Röd Rubin, Yankee 31 svarar. Var är ni?”

”Bernard 21 på väg mot er. Lite mera 'Wonder', tack.”

Ett nytt strålkastarljus dök plötsligt upp på vänster hand. Det belyste grå bergväggar som liknade höga strandklippor — bergets kam hängde över oss — släppte dem igen och bröt fram långt borta vid en ravin, belyste en by som hade varit försänkt i mörker, blottade dess låga tak och åsnorna som sov vid murarna. Som ett flammande svärd skälvde strålknippen över firmamentet och stannade på bergstoppen mitt emot, som det långsamt sopade — det plockade plötsligt ur mörkret fram andra skogspartier, en sandgul remsa, tre upphöjningar i terrängen, som av artilleristerna

kallades De tre jungfrurna, och slocknade sedan. Där gick den tunisiska gränsen, inom räckhåll för lätta automatvapen, skild från oss av en avgrund av självständighetsförklaringar, tal och ambassadtrakasserier.

”Ja”, sade kaptenen, ”jag skulle så oerhört gärna ha velat att ni hade fått se den normala belysningen och inte de här tillfälliga anordningarna.”

När belysningssystemet fungerade — i motsats till vad fallet var den här kvällen — kunde kul-sprutevagnarna numera rulla med släckta strålkastare i skydd av ett ljusbälte som säkerställde dem mot bazooka-elden. Spärren bör då ha tett sig som en starkt belyst kornischväg längs Italiens klippiga kust och den omgivande marken som en ljusdränkt gyllene strandremsa, där det lyste hela fält av femtusenvolts taggtrådsnät.

Det kom plötsligt anrop i radion och inne i tornet blandades telefonröster med telegrafens pipande. En hand rörde vid kaptenens axel. ”Svaga ekon, meddelar Albert 3.”

Detta meddelande fick hela spärren att hålla andan. Betydde det möjligen att en grupp fellaghas hade placerat en ”bangalore” under nätet eller kommit åt det med sina specialiserade avbitartänger? Eller var det kanske vinden som kom tråden att svaja, eller möjligen något djur? Ibland kunde man hitta ett vildsvin eller en hare som hade fastnat i nätet.

”Stekta”, upplyste kaptenen.

Signalisterna måste då koncentrera sig på radarskärmarna och variometer nålarna, ungefär som när fiskaren skärper sig vid det första rycket i metreven. Om det visade sig att något var i görningen skulle larmet gå i hela sektorn. Inbrytningsstället skulle lokaliseras på hundra meter när, strålkastarna riktas in och pansarförbanden anfalla. Om rebellgruppen lyckades nå fram till vägen skulle den snart tvingas ut i åkrarna, där minor och nya försvarsanordningar väntade. De som överlevde skulle utsättas för 10,5-centimetersbatteriernas koncentrerade eldgivning, och längre bort skulle de stoppas av en utlöpare i den elektrifierade spärren.

Kaptenen log. Den ofantliga och sinnrika fällan, som varje dag försågs med nya finesser, väntade på sitt byte, detta villebråd som sedan skulle plockas upp, blödande och tiggande om nåd, eller bränt till döds.

Vid den stabsplats som vi besökte vakade officerarna, liksom ombord på ett fartyg, grupperade kring en radiocentral där olika röster blandades om varandra. Det blev tyst var gång signalisterna uttalade orden ”svaga ekon”, och då sattes hela stridsapparaten igång. Men det var sällan man hörde de orden och nätterna förnöttes med fåfänga alarmsignaler, som ekade i detta vidunderliga maskineri. I den sal där man kontrollerade operationerna fick man på de storskaliga kartorna följa kul-sprutevagnarnas rörelser, och jag kunde föreställa mig hur radarposterna manövrerade sina skärmar, som tycktes avbilda stjärnmoln, kunde nästan se de skälvande nålarna, som liknar syrsans antenner. Skyddade av sandsäckar och trädstubbar surrade generatorerna på andra kullar.

”Efter tolv brukar man få vara i fred”, sade kaptenen. ”Där borta vet de att de måste bryta igenom tidigare, om de ska hinna utnyttja ett genombrott innan dagen gryr. Och i soluppgången startar flyget — då vill de helst vara hemma igen.”

Han såg ut som en Saharaofficer med sin långa cheche-scarf mjukt virad kring halsen och slängd över axeln. Eller kanske var det jag som inbillade mig det, på grund av omgivningen: stenöknen, den stjärnignistrande natten och plutonen som väntade på honom med alla motorhuvarna ordentligt uppradade.

Jag tittade en gång till på honom. Nej. Denne man tillhörde den sortens människor som tycks

vara skapta för ett liv i den stora ödsligheten, därför att de inom sig bär den jagande oro som tvingar dem att antingen leva på livets egg eller dö, eller som kanske hungrar och törstar efter ett broderskap som inte är av denna världen, och som de inbillar sig kunna finna i krigstjänsten. Kaptenen trodde att han försvarade Västerlandet här, liksom han hade trott sig försvara Västerlandet i Indokina. Och det var ju sant att Västerlandet på sätt och vis hade drabbats av ett nederlag i Asien. Men den stora sak han försvarade var gan ska diffus. Man bör göra klart för sig om det är Västerlandets gummi och olja, folkens självbestämmanderätt eller några strategiska baser för raketvapen man försvarar. Målen måste definieras.

Vi gick ut på terrassen. Allteftersom ögonen vande sig vid mörkret kunde vi urskilja Tunisiens kaotiska bergskammar på andra sidan den djupsvarta dalen. Återigen blev vi ett med natten.

”Detta Västerland ni talade om”, sade jag, ”varför vill ni vara den ende som försvarar det?”

”Inom armén tänker alla som jag.”

”Hur kan ni då förklara att Västerlandet inte försvarar denna armé inför FN? Varför vill ni vara Västerlandets förkämpar, när detta Västerland vägrar er sitt stöd? Varför vill ni tro att det är marxismen ni kämpar mot? Är det inte möjligen så att ni inte kan släppa tanken på Indokina-kriget? För min del tror jag att den algeriska revolten endast är uttryck för en vägran att finna sig i kolonialismen, inte en vägran att ta emot Västerlandet. Jag är till och med övertygad om att ifall Frankrike hade avskaffat varje spår av kolonialism här efter andra världskriget, så hade vi kunnat förvandla dessa nio millioner muhammedaner till nio millioner fransmän. Där ligger det som skiljer oss åt, er och mig. Ni fruktar att Nordafrika — ja hela Afrika egentligen — ska bli ett byte för marxistiska doktriner, och jag tror att Nordafrika, som ju är genomsyrat av västerländsk kultur, inte på något sätt känner sig frestat att släcka sin törst vid marxistiska källor — bara vi inte tvingar det till det.”

”Hur skulle vi kunna göra det?”

”Genom att fortsätta kriget här. Varför kämpar ni?”

”Våra motiv är ädlare än oljeintressen. Vi kämpar för en viss uppfattning om människan. För att höja dessa människors levnadsstandard, för att dela upp jorden till deras förmån, för att de ska förbli förenade med oss, andligen och materiellt, så att vårt inflytande består.”

”Ni tror inte att Algeriet kommer att bli självständigt en gång i framtiden?”

”Å”, svarade han, ”bara jag kunde vara säker på att Frankrike kommer att behålla sin plats här, att detta land inte kommer att förneka oss och att ingenting av det vi har åstadkommit går till spillo, skulle jag gärna gå med på att Algeriet blev fritt, eftersom vii alla fall inte har lyckats rädda något av imperiet.”

”I så fall slåss ni för samma sak som människorna där borta.”

Han vände sig mot mig och tittade på mig. Hans ansiktsuttryck var antagligen mycket ironiskt, men rösten förrådde ingenting när han sade:

”Jag tycker att ni går lite för långt. Människorna där borta, de vill slänga ut oss i havet. De vet mycket väl att de aldrig kommer att lyckas med det, och då vädjar de till utlandet.”

”De vädjar till dem som de kan få hjälp av. Vi var ju själva allierade med Sovjetunionen under andra världskriget. Då utpekades inte Sovjetunionen som marxismens förkämpe. Vi talade om 'vårt kära heliga Ryssland ...' FLN begär inte att vi ska lämna Algeriet, utan att vi ska tillerkänna araberna det som vi har förvägrat dem ända tills de grep till vapen och vände sig mot oss: en viss

uppfattning om människan, som ni säger, ett erkännande av deras rättigheter — de fysiska, de medborgerliga och de moraliska, med allt vad det innebär. De som kan tänkas vägra att komma överens med dem är det slags människor som alltid har vägrat gå med på att araberna kunde vara deras likar. Araberna vill hellre dela sin jord och sitt bröd med oss än med kineserna.”

Men för att nå detta måste man sluta fred; och blotta tanken fick kaptenen att resa borst. Tanken att kineser skulle installera sig i Tunisien tyckte han däremot inte så illa om.

”Låt dem komma bara, de där kineserna! Man skulle ta emot dem med varma servetter — raketer och napalmbomber.”

Det föll honom inte in att kineserna kunde visa sig äga flygplan, disponera över välförsvarade flygfält i Lybien eller annorstädes — kanoner, stridsvagnar, och att allt detta kunde utnyttas i en internationell storkonflikt. Enligt min uppfattning gick det helt annorlunda till att försvara Västerlandet. Kaptenen var utled på att leka jägare som snarade villebråd och på att då och då bli utsatt för attacker från tunisiskt område som han inte fick besvara. Något sorts lek kanske, men knappast njutbar för dem som det gick ut över. Längs spärren fanns det folk som hade till uppgift att ta emot alla törnar, och inte långt därifrån andra som gav igen, under helt andra villkor: kavalleriskvadronerna, som gillrade fällor för rebellerna.

”Varför inte sluta fred?”

”Därför att de är så gott som besegrade — vi skulle skänka dem en seger. Kan ni inte föreställa er hur stolta de skulle vara, när de återvände till Algeriet insvepta i frihetskämpens ärorika mantel? Och hur de skulle ta ledningen i de byar som vi har haft ett sånt besvär att få ordning på, och göra upp räkningen med dem som har tjänat oss troget?”

Ur rent militär synpunkt kan det onekligen vara berättigat att anse FLN besegrat. De sista katybförbanden på hundra man har flytt till ointagliga klipphöjder, där de är omringade. På andra ställen är situationen ganska lik den i Toudja: lokala fellaghas ockuperar maquis'n och katybförbanden byter hemvist varje natt, uppdelade i smågrupper på tio man. Det enda de avser med sin verksamhet är att vidmakthålla en otrygghetskänsla. Det man kallar FLN-armén är koncentrerat i tunisiska och marockanska områden som gränsar till Algeriet. Vad kan dessa enheter göra ur strids- eller övningssynpunkt? De smyger sig nattetid intill spärren och ansätter de franska posteringarna eller kulsprutevagnarna som patrullerar vägarna. Genombrytningsförsöken är praktiskt taget dömda att misslyckas, och endast isolerade individer som lätt smälter samman med omgivningen kan hoppas hinna klippa av högspänningsledningarna och taggtråden innan de upptäcks, sedan smyga sig igenom minfältet och till och med komma undan den samlade eldgivningen och de inre avspärningarna. Stridsenheterna går vilse, kan inte göra sig tillräckligt osynliga och tillintetgörs undan för undan.

Lika svårt är det att tränga in längre söderut, där spärren sträcker sig över hundratals kilometer. Flygvapnet kontrollerar oavbrutet betydande sträckor ökenland där trupp-, vapen- och ammunitionskonvojer är obönhörligen dömda till förintelse. Marinen bevakar kusten dygnet runt. FLN:s rent militära verksamhet avtar för varje dag och den franska armén är säker om att kunna eliminera den.

Varför förhandla med en fiende när man nyss har konstaterat att han är besegrad eller snart blir det? Därför att i ett inbördeskrig kan inga vapen bli avgörande, om inte det segrande partiet stöddes av den djupgående anslutning som är en förutsättning för att någonting bestående skall skapas. Vårt samarbete med Algeriet måste vila på ett fritt val, inte på skyldigheter som är

oförenliga med ett folks värdighet. Det finns andra folk i Nordafrika som väntar på en gest från vår sida för att helt och hållet kunna tro på vår mission — om inte på den vi möjligen ännu har i dag, så åtminstone på den de tror att vi har — en mission som är en hjärtats angelägenhet, inte den militära eller ekonomiska maktens. Kan någon människa tro sig vara fattig när hon har vänner? Kan en nation gräma sig över att ha förlorat ett imperium, om den i stället har fått ett förbund av vänner? Och vad betyder en militär seger i ett sådant krig? Den franska armén vill visa på en revolutionerande krigföring och likväl bedöma dess resultat utan att lämna det traditionella planet. Har avspärningar någonsin kunnat hindra idéer och lösenord att nå fram? Kommer terroristhandlingarna att hejdas av taggtrådsstängsel? För att detta krig skall få ett slut måste också FLN vilja få slut på det. Annars kan det gå hundra år till, innan Frankrike slipper hålla dessa fyrahundratusen man i Algeriet. En tid efter min avresa från Toudja blev tio av de våra dödade i ett större bakhåll och taget till Bougie sprängdes två gånger. Otryggheten har tilltagit i hela Algeriet. Hur många automatvapen har fallit i rebellernas händer under alla dessa år? Tydligt är den förebådade militära segern inte fullständig.

”Någon gång måste det ju bli fred”, sade jag.

”Ja, men först när de ber om det. Vi har gått med på att Algeriet ska få välja. Men vi vill att det sker i vår närvaro och inte under FLN:s hot. Vi vill stå som garant för det. Jo, jag vet. I moderlandet har ni blivit fredsgalna allesammans. Den franska intelligentsian vill att det ska bli fred. Vi tror inte längre så värst mycket på den franska intelligentsian — den har alldeles för lätt att släppa taget.”

Ett egendomligt samtal mellan oss båda, där vi stod i nattmörkret och talade med dämpad röst för att inte höras av mannarna i pansarfordonen, och mitt emot fienden alldeles intill. Kaptenen öppnade sitt hjärta för mig och jag anade hur rådvill och förtvivlad han var. Hade jag pressat honom ytterligare skulle han säkert av egen övertygelse ha upprepat vad som nu i två års tid har sagts då och då i officersmässarna: att han i sin tur skulle ge sig ut i maquis'n och där försvara sin heder, ifall Frankrike avstod från Algeriet. Det tragiska med denna sanningsälskande själ var att ingenting längre kunde nå honom. Vad betydde det egentligen att avstå från Algeriet? Vad betydde det att rättvisa skulle råda igen? Tänk om rättvisan visade sig bestå just i att vi måste lämna ifrån oss jord som inte var vår, eller dela med oss av de rikedomar som inte var enbart våra?

Är det då nödvändigt att offra fler människoliv, därför att det finns kaptener som inte vill ha fred? Var freden inte längre en angelägenhet för de levande? Dessa män ”där borta”, de ville också ha fred, men på villkor att det inte blev en nederlagets fred.

”Om ni inte sluter fred med dessa män”, fortsatte jag, ”vem ska ni då sluta den med? Ska det bli med dem som inte vågade gripa till vapen, eller med dem som hellre ville lyfta lön som deputerade eller borgmästare? De enda ni egentligen högaktar, det är männen där borta.”

”Vi högaktar dem så lagom. Modiga är de bara när det gäller att slakta trosfränder eller civilpersoner som inte kan försvara sig. Men härute visar de sig inte särskilt benägna att riskera sina liv.”

Jag vet. Viet Minh-rörelsen demonstrerade en större beslutsamhet i sin terrorism, och när våra posteringar skulle anfallas fattades det aldrig frivilliga, som var redo att spränga sig själva i luften med dynamitladdningar för att kunna slå en bräsch i taggtrådsnätet. Viet Minh stod ut med det marxistiska greppet på ett helt annat sätt, det erkänner jag. Dess män lydde blint budet om att man skall dö när Saken kräver det. Om FLN-anhängarna inte var lika hågade att utsätta sig för döden framför spärren, så berodde det kanske på att de inte var så inpyrda med marxism som man

hade trott. Vad betydde detta egendomliga förakt för motståndaren?

”Skulle ni själv i deras ställe ha lust att ge er på spärren med de vapen de har och mot de vapen ni har?” frågade jag. ”Det skulle inte jag.”

Plötsligt kände jag att jag frös. Det blåste. Jag kunde föreställa mig hur vindarna om vintern tornade upp snödrivor i passen och hur yrsnön skymde sikten för chaufförerna. Vår kulsprutevagn rullade långsamt ner med släckt ljus och avkopplad motor, för att bättre kunna observera sektorn.

Det var väl ändå inte möjligt, tänkte jag, att kaptenen var så till den grad fången i sina idéer! Han måste ju förstå att han inte hade något att vinna genom denna vägran att sluta fred, att Frankrikes sanna väsen och rättfärdigande inför världen inte kunde bero på den energi landet uppvisade då det fortsatte ett krig som blivit meningslöst, nu när det stod klart för alla att pretentionerna på ett kolonialvälde hade uppgivits. Denne kapten som vägrade slåss för oljan, han kunde väl inte drömma sig kvar i glansen av sådana krig som påbörjas för att försvara en förkastlig sak och som från begynnelsen är förlorade.

En förkastlig sak? Låt oss lämna dessa rosaskimrande halvsanningar, som Sartre påtalar! Låt oss ställa oss mitt i strålkastarljuset! Låt oss tala rent ut, kapten: har inte vår armé undanröjt tolvhundra män enbart i Toudjas kommun? Är det inte så att DOP-organisationen är i arméledningens tjänst? Har den inte gjort sig skyldig till tortyr, här liksom i Indokina? Får den inte direktiv från staberna? Och det skulle alltså vara för att försvara Västerlandet som alla dessa brott begås? I så fall må Västerlandet utplånas, tillika med de kaptener som inte vill ha fred och tillika med mig själv, som anger dem! Utplånas skall även äran som tillkommer de martyrer som har torterats av nazisterna och alla dessa män som har kämpat i främmande land eller på sin fosterjord för att förtjäna rätten att fritt få sitta vid eget bord, tillsammans med vackra flickor och goda vänner! Om vi slår in på era vägar, kapten, måste vi bereda oss på ett nytt hundraårskrig; och det finns nog generaler bland era överordnade som redan drömmer om att upprätta ett nytt Dien Bien-Phu, på en ny Plaine des Jarres — i Kina denna gång — för madame Chiang Kaisheks vackra sammetsögons skull.

Leve armén, kapten! Leve armén, vars son också jag har varit en gång, armén som visste att sparka tiraljörerna i andan på den tid då jag var underlöjtnant. Leve armén som slåss med stackars satar, som varken har flyg, pansarfordon eller kanoner! Vi som under andra världskriget inte fick risktillägg på våra löner, vilket Algerietöverstarna får, vi hälsade slutet på fientligheterna med översvallande glädje, därför att vi var trötta på att få granater i ansiktet eller bli förvandlade till levande facklor i våra flygplan. Att varje kväll vänta sig en säker död, det var den risk vi tog — och detta utan betalning. På den tiden blev inte de flygbolag och industrier som arbetade för det franska försvaret rika på kriget. Alla var ense om att det måste stoppas.

Vad är det egentligen vi tar ifrån er, när vi ber er ge oss freden? Era leksaker? Ni kan ha dem kvar i Châlonslägret. Era löner? Vi vidhåller att de inte skall sänkas. Är det slaktandet? Hör på nu: alla har fått nog av slaktandet. Ni strävar att bli omtyckta av araberna och ni kan inte förstå varför de visar sig till den grad reserverade. Orsaken är att de kommer ihåg de kaptener som har vistats i deras byar före er, och som har försvarat Västerlandet med rent sinne och blodiga stövlar. Eller också de flygmaskiner som har krossat deras hus.

Av en pilot har jag hört att när en raket träffar ett hus, så brukar taket sväva ett ögonblick i luften ovanför de urblåsta väggarna, innan det rasar ner i ett dammoln. Han ville kräkas när han utförde det jobbet. Med kraftigt brummande motorer brukade han kretsa länge över platsen på låg höjd

för att ge invånarna tid att fly undan döden. Först efter det kunde han förmå sig att utdela slaget, till Västerlandets försvar. Men den dagen kan komma då kineserna beskjuter era mässar och era posteringar, Algers eller Constantines stolta byggnader, eller statyn av Lamoricière som med lyftad sabel går till storms mot araberna. Vore jag muhammedan skulle jag ha sprängt denna symbol i luften i stället för att ta död på levande människor. Skulle inte invånarna i Alesia ha vräkt ikull Julius Cæsars staty, ifall romarna hade haft den tvivelaktiga smaken att där resa ett monument över gallernas besegrare?

En kraftig inbromsning återförde mig till verkligheten. Jag hade ett diffust minne av att vi hade kört nerför en slingrande väg, att vi hade stannat ett tag intill en krök för att observera en ravin, likt vaktposter som tyst smyger fram för att spana. Som barn brukade jag gå på det sättet i morbror Jules' sällskap, och i timmar kunde vi stå på lur i skymningen, spejande efter harar. Kaptenen stod på lur för att fånga jordråttorna, och på andra sidan taggråden försökte råttorna beskjuta hans kulsprutevagn.

”Nu är vi här igen”, sade kaptenen.

Jag steg ur vagnen och såg på honom. Han verkade mindre spänd, tyckte jag. Jag önskade jag hade fått dela hans tillvaro under en veckas tid, för att vinna hans vänskap och få honom att dela min övertygelse. Men det var omöjligt. Han hörde samman med spärren som om han var innesluten i en fästning, och jag hade inte tillåtelse att vistas där längre.

”Emellertid”, sade jag, ”om denna fred blev er påtvingad därför att staten anser att det bör bli fred, eller därför att de segrar ni redan har vunnit räcker, vad skulle ni då göra?”

”Ni betraktar mig tydligen som en fara för fosterlandet”, svarade kaptenen med ett leende. ”En hedersam fred skulle jag när allt kommer omkring kunna uppskatta. På villkor att FLN inte tillåts överskrida gränsen ...”

”Och om FLN vid folkomröstningen öppet begagnar sig av den utlovade rätten att utöva propaganda — vad kommer ni då att göra?”

Han svarade inte genast.

”Så länge armén har funnits har den drömt om att vara ohörsam. Bland oss finns det officerare som förklarar att de kommer att motsätta sig att den rättighet som ni talar om får utövas. Ändå tror jag att armén skulle lyda, därför att lydningen är dess lag. Men jag tror också att det hädanefter blir lönlöst att begära någonting av mig för Västerlandet, eller för vad det vara månne. Man kan gott få skicka Republikanska gardets musikkår att spela 'Marseljäsen' under mina fönster. Med intresse kommer jag att se på när ni drar ut i krig i mitt ställe.”

”Nog vet ni vad som händer, ifall ni använder era krafter till att uppresas mot nationen och dess vilja”, fortsatte jag. ”För det första så kommer inte hela armén att följa er. Och vad kommer de utbrutna enheterna att göra då? Ni får inte vara ett enda partis armé. Er ställning ger er inte befogenhet att uppträda som skiljedomare i nationens angelägenheter, och inte heller att påtvinga majoriteten era egna synpunkter. Era landsmän kommer inte att tillåta det. Då blir det era landsmän som ni måste bekämpa. Jag tycker bra om er”, tillade jag, och räckte honom handen. ”Helst vill jag slippa slåss mot er.”

Och trots allt skulle jag bli mycket olycklig och ångra mina stränga ord, om jag i morgon fick höra att kaptenen blivit allvarligt sårad av en FLN-kula. Hos honom skulle den kulan framkalla

ett starkare hat mot fienden och vidga klyftan mellan dem. Jag däremot skulle känna mig ännu mera manad att försöka mäkla fred, denna fred som kunde hindra blodsutgjutelsen att fortsätta, på ömse håll.

Ett inbördeskrig, kapten, det är den största olycka som kan drabba ett folk. Kom inte med det argumentet, att om det hela slutar med den fred vi önskar, så har alla era lidanden varit förgäves. Hur så, förgäves? Och varför skall man tro att det är förgäves de har lidit, dessa familjer som vi har förintat med våra bomber? Ingenting har skett förgäves som kan tjäna till att bygga upp framtiden, och därvid blir blodet som har flutit mellan folken till ett mäktigt band. Hur många blodsutgjutelser mellan England, Tyskland och vårt eget fosterland har inte världen fått bevittna? Var det förgäves? Nu är vi allierade för all framtid, och våra intressen har blivit ett. Jag bönfaller er: låt etapperna avverkas snabbt mellan rebell-Algeriet och oss!

VIII

Varför skulle den olycklige skåda ljust? J
a, varför gives liv åt dem som plågas så bittert,
åt dem som vänta efter döden?

Job 3:20

Spärren, det var någonting som kaptenen vårdade ömt. Han fejade sin spärr, putsade den, kelade med den. Varenda vecka hittade han på någon ny sorts fälla för att göra den mera svårforcerad. Han späckade varje meter med minor och taggtråd som fastgjordes ordentligt vid marken; skjutfälten framför automatvapnen frilade han, han högg ned träden och raserade hus som var till hinders. När han tryckte på en knapp tändes lysraketer och sprängämnen exploderade. Man måste vara galen för att våga ta ett enda steg in i hans spärrsystem, vilket inte hindrade att kaptenen beskyllde sin fiende för bristande mod.

Hade det stått kineser på andra sidan skulle de nog ha kunnat kvadda hans nätverk och fått hans fina försvarsanläggning att springa i luften med sådant som araberna saknade: hundratusentals granater — varpå deras pansarfordon skulle stormat fram. I kaptenens ställe skulle jag akta mig för kineserna. Vad han hade åstadkommit var en fälla för vildsvin. Men knappast för elefant-hjordar. Och jag fruktade att hans spärr, hans kornischer och hans ljusstråk à la Champs Élysées, hans plutoner av kulsprutevagnar, hans generatorer, hans radio- och radaranläggningar hade fått honom att glömma bort att det var människor han hade att göra med, och att det allra viktigaste är att komma till ett samförstånd med dem.

På det skulle kaptenen ha svarat att det inte var hans sak, att han hade blivit placerad där för att bevaka gränsen och att det var just det han gjorde. Kaptenen talade mot bättre vetande, han visste att han hade del i händelserna och att han befattade sig med framtiden genom sina hotfulla antydningar om vad som skulle hända, ifall sakerna inte utvecklade sig så som han önskade. Vilka önskedrömmar hägrade för honom i gryningen, då han äntligen fick vila? Inbillade han sig kanske att det var möjligt att skapa det nya Algeriet utan medverkan av männen ”där borta”, så länge de vägrade?

När det gäller detta land är det svårt att komma med säkra siffror. Kolonisterna tror inte att de överdriver när de försäkrar att vi inte har mer än tjugoprocent av muhammedanerna emot oss. Andra påstår på fullt allvar att det är nittio procent. I själva verket finns det ett otal muhammedaner som slits mellan sin önskan att inte bryta med Frankrike och sin längtan efter frihet. Det finns många som vid enskilda samtal ger uttryck för sin franskvänlighet men som några timmar senare, när de talar med sina trosfränder, håller med FLN. Sådant skapar ett labilt

psykologiskt tillstånd.

I de breda lagren finns det inte en muhammedansk familj som inte har haft anledning att klaga på Frankrike; det finns många som får lida för upprorets skull. Eftersom de inte längre vet vad de skall göra eller säga tiger de och förhåller sig passiva, ty de har ingen handlingsfrihet. Frankrike övervakar dem och FLN:s tvångsmedel är fruktansvärda. Misstänksamheten är ömsesidig. Pacificeringens framsteg är löjligt små. Även om FLN har dragit tillbaka sina trupper från vissa områden behåller den i alla fall kontrollen, vakar och hotar. Varje fransk officer som svarar för en sektor praktiserar en politik som hans efterträdare inte nödvändigtvis anammar; de muhammedaner som komprometterar sig med den ene ser sig övergivna av den andre; det finns gott om angivare, som har förräderiet att tacka för sina liv, och de unga männen, som aldrig har upplevat fredliga förhållanden, förvånas inte över krigsförhållandena utan finner sig till rätta i dem. En missionär berättade en gång för mig hur ett arabiskt barn hade besvarat en kamrats fråga rörande taggtråden kring ett interneringsläger för politiska fångar: ”Det är dit vi ska om några år ...”

Det är därför, kapten, som vi måste få fred. Jag blev lite häftig nyss. Kanske hade jag fel, men den häftigheten, den står jag för när jag tänker på Toudja, som liknar så många andra byar i Kabylien och där man kanske alltjämt sjunger den gamla visan som min vän El Mouhouvs mor brukade sjunga:

”Man kallar mig en fredlös.
Allt det jag äter
har hundkålens bitterhet,
och vinet har surmjölkens smak.”

Låt oss gå vidare. Somliga kommer att säga att jag nedvärderar de krigsförbrytelser som har begåtts i repressionens namn. Nej. Lika väl som jag fördömer terrorismen fördömer jag dem av hela min själ. Jag tillskriver dem otaliga olyckor. Jag vet att de har skett i kraft av direktiv som har inspirerats av ett absolut människoförakt och av den råaste djuriska styrka.

Men skall vi behöva dras hela livet med ett samvete tyngt av de skändligheter som människor begått för att hämnas eller därför att de var rädda? Om man inte har hållit det tyska folket ansvarigt för nazismens ohyggligheter, med vad rätt skulle man då hålla hela Frankrike ansvarigt för brott som har begåtts av en hop galningar?

Låt oss inte lasta kaptenerna för andras synder. Kaptenerna bör ju förstå att skam och heder är saker som människorna har gemensamt och som alla har del i, särskilt sönerna av ett och samma fosterland. Därför får man inte glömma någonting av det som har skett, därför får man inte uppträda alltför högmodigt i nesans stunder, ej heller alltför ödmjukt i ärans. Den kapten som avslöjade Melouzamassakern har kanhända någon gång tryckt mördares händer och ätit vid deras bord.

En missionär har för mig refererat vad en officer sagt honom: ”Jag är rasmedveten och räknar mig till dråparna. Jag har slagits för mitt land genom att förinta rebeller. Jag trodde att det räckte med att slakta tio eller femton procent av ledarna, och det har jag ägnat mig åt utan rast eller ro. Med mina egna händer har jag dräpt och jag vet att jag har förlorat spelet. Av de femtusen jordrättorna i omflyttningslägren här intill finns det inte hundra som står på min och Frankrikes sida. Men jag kan inte handla på annat sätt och jag kommer att fortsätta när jag återvänder.” Jag förstår mer än väl att denne fransman inte frågar efter om han har vänner eller fiender, och att han aldrig har reflekterat över huruvida han tjänar ädla syften; det är möjligt att denne fransman älskar de sina, en kvinna kanske, eller en pudel, men vi kan inte längre väga de män som dräper och torterar på olika vågar. Vare sig de tillhör oss eller FLN måste vi fördöma deras handlingar på ett och samma sätt.

Med sorg i hjärtat frågar man sig vad för gagn de där männen gör sitt land genom sina våldsdåd. Jag har hört sägas att 1945 års repression i Sétifområdet kostade femtiotusen liv. Långt ifrån att befästa Frankrikes auktoritet har dessa åtgärder tvärtom skärpt hatet mot oss. Ett utmärkt resultat, eller hur? Och jag kan lätt föreställa mig hur förespråkarna för tvångsmetoderna kommenterar saken: ”Egentligen har vi varit alldeles för generösa. Man borde ha tagit död på allesammans.” En framstående person efterlyste hos en av mina läkarvänner ”ett bra virus som endast angrep araberna och som man kunde släppa ut ...” Det var förstås ett skämt. Det var denne elegante herres humoristiska sätt att uttrycka sin önskan att se kriget avstanna av brist på krigare.

Tror de verkligen, dessa blodsmän, att det blir lätt att tvinga oss på knä? Inbillar de sig att de kan terrorisera oss och bryta ner oss ifall vi tredska, liksom de har brutit ner jordrättorna? Det skulle bli ett fint land som de där herrarna då skapade av Algeriet: det franska Algeriet enligt DOP:s modell, med städer som beboddes av slutgiltigt omflyttade människor, med genomgångsläger där internerna satt inspärrade på livstid, med förstadsvillor i vilkas badrum man gav elektriska behandlingar och tog upp frivilliga bekännelser på band! Och varför inte utsträcka verksamheten till hela Frankrike, om det nu är meningen att denna organisation skall utnämnas till Västerlandets uppfostrare, detta Västerland som kaptenen vid spärren tror att han kämpar för i Algeriet?

Vad är Västerlandet, kapten? Hur skall man kunna försvara de värden som det i era ögon representerar med de vapen som delas ut till somliga av era vapenbröder? Hur skall man kunna slå vakt om måttfullheten genom massakrer, om rättvisan genom orättvisa handlingar, om tankefriheten genom dogmatisk fostran, om folkens självbestämmanderätt genom ett slags diktatur? Kapten, vet ni inte att när ni tjänar ert land så är det för att skänka det fred? Vet ni inte vem ni är? Om jag å min sida hade glömt det, så skulle de lidanden ni har åstadkommit ha friskat upp minnet på mig. Jag skall tala om för er på vad sätt.

Några dagar efter vårt sammanträffande befann jag mig på andra sidan gränsen. Eftersom det inte finns någonting annat av intresse att se för den som kommer från Algeriet, besökte jag ett par flyktingläger. Den stora skräcken hade slagit ner på befolkningen, när den franska armén vällde fram över rebellområdena med fasan till förelöpare och döden i släptåg.

Nära Sakiet-Sidi-Youssef fick jag se ett hundratal familjer från Tebessa, som kan räknas till de mest nödställda i Nordafrika. De som har det bäst av dessa människor får mindre att äta per dag än vad en fransman vanligtvis äter som entrérett vid en enda måltid. Fyrahundratjugufem barn levde där, i stenskjul som hade byggts på bara marken — denna av sol och vindar uppbrända, avskalade mark där endast tistel kan växa. Det är Internationella Röda Korsets sändningar som håller dem vid liv. Ännu en gång skämdes jag för de kläder jag bar, de skor jag gick i och för min utmärkta kondition. Värmen och tröttheten hade klubbat ner åsnorna och de sov, utsträckta på marken, som om de hade varit döda. Man bjöd mig komma in i ett par skjul, och där kunde jag i halvdunklet urskilja utmärklade, vanskapta varelser, som stillsamt tycktes vänta på att en budbärare skulle komma och tala om att kriget hade tagit slut. Fick de för sig att det var han som kom, när de såg mig? De gjorde en ansats att resa sig, men sjönk snart tillbaka i sin apati.

”Gumman där”, meddelade någon, ”har fått örsnibbarna sönderslitna när soldaterna ryckte bort hennes örhängen.”

Ni genmäler kanske att detta skräckmuseum är inrättat med tanke på ömhjärtade besökare, att man skickligt håller det vid makt och att det inte går någon nöd på den så kallade befrielsearmén ALN, som inte långt därifrån tränas i konsten att döda våra söner. Ni kommer att påpeka för mig att de FLN-politiker jag har mött i Tunis ser blomstrande ut. Ja, kapten, vi säger väl det då.

Därpå gick jag in i ett annat skjul med öppet tak, där lägrets unga och friska män hade samlats, som de gör i byarna när de känner behov att utbyta tankar. Hopkrupna längs murarna satt de i sina trasor, tätt intill varandra, och sade inte ett ord. Jag hälsade på dem, och ett otydligt läte kom till svar. Jag såg på dem.

De rörde sig inte. Med upplyfta ansikten såg de på mig. De begärde ingenting, de väntade ingenting. Där satt de sådana kriget hade gjort dem, kapten: utan arbete, utan hem, utan pengar, utan hopp, med hjärtat tomt på allt utom kärleken till dessa barn, som irrade kring därute, och med magen tom — endast hungern levde, hungern som berövar en sömnen och tvingar en att tänka. Allt vad de ägde var några stycken dammiga och skabbiga åsnor, som antagligen var fulla av ohyra. De såg på mig, de betraktade denne välfödde man från Europa, som hade kläder och skor, som var nyrakad, som skyddade ögonen mot det bländande ljuset med mörka glasögon och som sysslade med förnämligare problem: den snabba folkmängdsökningen, atombomben, relationerna mellan Öst och Väst, författarrojalities, resecheckar, beställning av flygbiljetter.

Kapten, jag har också riskerat skinnet, inte på samma sätt som ni, men lika dåraktigt. Mer än en gång har jag varit på vippen att bli nedskjuten. Jag har upplevt att mitt plan fattade eld, jag har varit med om en kollision i luften som gjorde att jag måste låta besättningen ta till fallskärmarna; ovanför de tyska städerna har granaterna visslat omkring mig som pisksnärtar och förvandlat vingarna på mitt plan till såll; mer än en gång har jag återvänt till basen med en av motorerna skadad, och med knapp nöd har jag undkommit nattjaktplanen. Jag har känt skrällen hugga i mina inälvor, rista mina ben och beröva mig talförmågan. Detta talar jag om för att ni skall förstå att jag inte är ängslig inför tillvarons små besvärligheter. Och tro mig — ändå kunde jag inte uthärda dessa mäns blickar. Inte så att de verkade hotfulla. Värre än så. De stirrade på mig som jag minns att jag en gång stirrade på några förnäma besökare, som frågade oss om vi inte kände oss stolta över att vara frihetens förkämpar, och som beundrade den perfekta ordningen vid flygdivisionen, våra tunga bomber, vår lediga flygstil i dimman. Sådana besökare framkallade hos oss en enda önskan: att se ryggen på dem fortast möjligt. Det fanns inget hat i dessa förnedrade människors blick. Endast en uppmaning att jag skulle försvinna. Jag såg mig om i kretsen, i hopp om att få läsa förlåtelse i ett enda ögonpar. Förgäves. Jag teg och gick ut. Jag mådde illa. Jag gick till bilen och flydde därifrån.

Skall detta anses vara krig? Jovisst, kapten, jag har också dödat. Mitt sätt var kanske inte riktigt lika feigt som ert, därför att det var farligare att döda då, men jag har många tyska kvinnors och barns död på mitt samvete. Våra bomber var inte avsedda uteslutande för den manliga befolkningen. Jag har slagit sönder fler hus än ni, plöjt och vänt upp och ner på ruiner för att ösa eld över dem. Men det krig vi förde kunde vi inte hejda. Ert krig däremot, det kan ni få ett slut på: det behövs endast att ni går med på det. I somras, då dessa karikatymässiga förhandlingar började, fick jag ett brev som handlade om er och era vapenbröder. ”De är förtvivalade ...”, stod det. Lika förtvivalade som de män jag såg i det där lägret? Tillåt mig le, kapten!

I närheten av en övergiven blygruva i Touireuf, femtio kilometer därifrån, långt borta från huvudvägarna, hade man föst ihop niotusen andra flyktingar från Souk-Ahras och X i en pinjeskog. Varje dag gick åttahundra barn till gruvans före detta huvudkontor för att hämta sin dagsranson mjölk och soppa. Deras utbildning till auktoriserade tiggare och statliga luffare hade börjat tidigt. Två engelskor — reporters — besökte lägret samtidigt med oss. De skuttade glatt omkring, hänfödda över att ha fått fatt på så fina motiv. De fotograferade allt: barnens gamla utnötta rockar som räckte dem till hälarna, deras alltför stora skor, skärmmössorna som gick långt ner på öronen, kvinnornas dödsstela ansikten, där ännu några berbiska smycken glimmade, de nyfödda,

som låg insnörda i sina lindor och fick ögonlocken uppättna av flugor. Barnen begapade dessa fruntimmer, som gick runt bland dem som i en zoologisk trädgård med sällsynta och ofarliga djur, och som då och då arrangerade en grotesk tablå. Kan ni föreställa er detta, kapten? Uppskattar ni till fullo propagandavärdet av det hela och den prestigevinst dessa bilder kommer att tillföra vårt land?

Det räckte mer än nog för mig och jag vände mig bort. Långsamt förflyttade jag mig mot en grupp män som med ogillande blickar följde föreställningen. De skämdes inte över sitt elände, utan över hustrurnas och barnens beredvillighet att låna sig till denna oblyga uppvisning. Jag gick fram till dem och sade:

”Salam alekum, frid vare med er.”

”Salam.”

Två av dem stödde sig på kryckor. Jag vände mig till den äldste, och med flit började jag tala franska med honom, i stället för att begagna det lilla arabiska ordförråd jag har kvar från min barndom.

”Har ni bott i Souk-Ahras? Där var jag för tre dagar sedan.”

”Hur har man det därute?”

”Eländigt, som här. Men någon gång kommer eländet att ta slut. Någon gång får ni komma hem.”

”Om Gud vill.”

Det var då jag lade märke till en flicka på ungefär tolv år som stod intill ett skjul inte långt ifrån oss — hon hade bara en trasig skjorta på sig och håret var kortklippt. Hon var fastbunden vid en pinne med en språnglina som knutits kring vristen, som om hon hade varit en åsna. Hon jämrade sig, lyfte armarna mot himlen i bön, skakades av snyftningar som hon då och då tvärt avbröt för att brista i skratt och slå sig på magen; och så började hon om. Fastbunden som en åsna bland de orörliga förstenade åsnorna, som endast orkade klippa med ögonfransarna under flugornas ihärdiga angrepp, stod den snaggade flickan, och det skulle inte ha förvånat mig om jag hade fått se henne krypa på alla fyra och börja äta av halmstråna och av barren som fallit från pinjerna.

”Vad är det fatt med henne?” frågade jag.

Den gamle mannen antydde med en gest att hon hade mist förståndet.

”Det finns flera därborta”, sade han och tillade:

”Bombanfallen nära Souk-Ahras. För två år sedan.”

Jag kunde inte låta bli att titta på flickan. Ironiskt nog påminde hennes ansikte om Jeanne d'Arcs, på bålet. Hon gav till ett jammerskri, kastade sig gråtande på marken och låg där och vred sig; så reste hon sig igen och med utsträckta armar började hon gå fram mot oss, tills repet fick henne att snava. Då tycktes hon tala till mig, vädja till mig på ett obegripligt språk som vi med upprörda känslor lyssnade till, utan att uppfatta någonting. Ingen ingrep. Vad var det hon bad mig om, kapten? Att hindra flygplanen

att skjuta raketer på henne, otaliga raketer som exploderade i eldkvistar? Eller att tysta kanonerna? Att hejda soldaterna? Men de väpnade skaror som hennes sjuka fantasi var besatt av måste utan uppehåll fortsätta att låta granaterna regna över skjulen, jaktplanen måste fortsätta att dyka ner på henne, höja sig mot skyn och åter dyka ner, tills hon låg avsvimmad på marken. Och detta för Västerlandets skull, kapten?

Jag vände mig mot männen. Jag fruktade dem inte längre. Den där flickan hade lärt mig hur jag skulle tala med dem.

”Varför har du inte anslutit dig till FLN?” frågade jag en yngling på tjugu år.

”FLN har inte hämtat honom ännu”, svarade den gamle mannen. ”Den dag FLN kommer ska han gå.”

Han var mycket olik en annan gammal man som jag hade träffat i Toudja och som med klanglös stämma berättade för mig om sina tre söner som soldaterna hade dödat i åkrarna; han lät ungefär som om det gällde får, ty hans förmåga att lida var uttömd. Den här mannen däremot tittade på mig med vredgad blick och tillade:

”Och om FLN vill ha mig, så går jag också. Kommer att stupa på det. Men går ändå. När Frankrike har behandlat oss så som det har gjort, går jag.”

Det jag nu skriver kommer att chockera er, kapten. Jag tryckte deras händer, tog alla dessa stackars människor i hand. Frankrikes och Guds bastarder. Jag sade till dem att jag skulle göra allt vad som stod i min makt för att få slut på eländet och övertyga er om att det var nödvändigt — därför att Frankrike får bära skulden för vad ni har gjort. Förr i tiden sade man i Tunisien och i Sétif: ”Det är Främlingslegionen ...” Man uttryckte sig ännu så där försiktigt, men den försiktigheten har blivit meningslös. Den gamle araben med de ruttna tänderna och det grå skägget sade inte: ”När armén ...” utan: ”När Frankrike har behandlat oss ...”

Mellan oss är allting slut. Vi har ingenting gemensamt längre, kapten. Aldrig någonsin kan jag stå vid er sida i Algeriet; och om ni en vacker dag i kollimatören i ett pansarfordon eller ett flygplan får syn på en lång, vithårig figur bland de trasiga jordråttorna, en figur som ser ut att tillhöra ert folk, så vet att det är jag. Tveka inte då. Tryck på knapparna och låt kulsprutorna knattrat. Den dagen kommer ni att på ett ädelt sätt ha tjänat Västerlandet.

IX

Ve mig, om jag befunnes vara skyldig!
Men vore jag än oskyldig, så finge jag
ej lyfta mitt huvud, jag skulle mättas
av skam och skåda min ofärd.
Höjde jag det likväl, då skulle du såsom
ett lejon jaga mig och alltjämt bevisa
din undermakt på mig.

Nya vittnen mot mig skulle du då föra
fram och alltmer låta mig känna din förtörkelse;
med skaror efter skaror skulle du ansätta mig.

Job 10:15-17

En kväll fick jag träffa en tämligen stupid fransk myndighetsperson, som förklarade att vi borde fara ifrån Afrika helt enkelt och endast lämna kvar en skylt med påskrift: ”Här tar civilisationen slut.”

Detta har jag inte heller hittat på.

Den gode mannen hade gissat fel. För honom var det självklart att en före detta överste som jag måste ha samma uppfattning som de höga herrarna i Algeriet om hur Västerlandet skulle för-svaras. Min tystnad förbryllade honom. Förmodligen befarade han att han hade varit oförsiktig.

Hans gäster avhandlade vädret, de olika badstränderna och dagens ditt och datt, medan Touireflickans gråt och skrik ännu genljöd i mina öron. Vid måltidens slut vände sig denne framstående man till mig och lättade sitt hjärta. Jag förstod att man hade talat om oväsentligheter vid bordet för att undvika ett visst ämne, och det må erkännas att det kan ha sina sidor att leva kvar i ett land där man har förlorat herraväldet.

Den man är väl inte född som skulle tåla att se sina egna arbetare ta i besittning den gård eller fabrik där han själv har härskat i femtio år. Den enda rimliga lösning som återstår honom är att låta nya män träda i hans ställe. Ingen kan acceptera att arbetsmetoderna förändras på ett så våldsamt sätt, att man tycks vägra att ta någon som helst notis om ett halvt sekels ansträngningar. Men även för dem som inser att expropriationen är en rättvis åtgärd är det svårt att tåla de bittra tankar som aldrig släpper taget. Vi hade alltså ingenting att säga varann och jag tog avsked av mitt värdfolk, med inte så lite vemod. Och ändå kunde ingenting få mig att ändra åsikt. Jag hade träffat mitt val mellan dem som hungrade och dem som inte orkade äta allt de fick, mellan dem som fällde bomber och dem som förlorade förståndet under bombningarna.

Jag känner andra insiktsfulla personer som ser så mörkt på framtiden, att de tror det blir omöjligt för oss att stanna i Nordafrika när en gång våra jaktplan, stridsvagnar och pansarbilar är borta. Gud förbjude att ett folks inflytande får stå eller falla med denna utrustning) Tillsammans med de två brittiska journalister jag har talat om besökte jag under Tunisienvistelsen ett par skolor i gränsområdet. Tack vare att de var kvinnor behandlades de med stor aktning, trots sina grova skor, sina pincenéer och sin finna hy. Efter lunchen, där de visade en imponerande och fullt maskulin aptit, vände sig en av dem till förvaltningsrepresentanten och sade, utan att på minsta sätt ta hänsyn till mig:

”Jag har lagt märke till att undervisningen skedde på franska i de klasser jag tittade in i. Varför inte på arabiska? Som Frankrike har behandlat er undrar man hur ni kan fortsätta med att lära barnen franska.”

Tjänstemannen svarade:

”Mademoiselle, i ett litet land som vårt måste man kunna tala ett språk utöver modersmålet — som vi naturligtvis undervisar i.”

”Varför inte engelska i så fall?” frågade hon.

”Därför att vi bor långt från England och därför att det franska inflytandet ännu gör sig starkt gällande inom alla områden. Ni nämnde något om det som har skett mellan Frankrike och oss. Jag vet vad jag talar om, ty Frankrike har en längre tid hållit mig inspärrad i fängelse. Men sådant glömmes man när man har börjat tro att det mesta berodde på missförstånd.

Redan hos våra barn är det hela bortsuddat. Vi lär dem franska därför att det är det naturliga och vi vill gärna att de ska älska Frankrike. Det riktiga Frankrike”, tillade han med ett leende.

Förlåt ett påpekande till. De franska böckerna säljs alljämt i Tunis; de franska filmerna visas; överallt i Tunisien kan man ta sig fram med franska språket. Jag tror att detta sätt att nå folk befrämjar det franska inflytandet bättre än kulsprutevagnarna. Mot detta påstående kan framhållas det faktum att de europeiska kolonisternas jord har exproprierats. Jag beklagar, men jag måste erkänna att jag inte finner det obilligt att Tunisien vill besitta sin egen jord. Och om man vill dra slutsatser angående Algeriet av den saken, vill jag bara påpeka att den franska armén i ett flertal sektorer håller på att utarbeta precis samma sorts expropriationsplaner, till fromma för den muhammedanska befolkningen. Antagligen därför att armén har insett att kolonisterna i X

inte hade gjort sig förtjänta av att behålla sitt fäderneärv.

Hårda ord, kan man tycka; det är meningen att de skall klinga hårt. Jag använder de orden, därför att jag känner att jag måste. Varför skulle jag, som själv är barnbarn till kolonister och vars son är algerier i fjärde led, vilja föra mina landsmän bakom ljuset?

Vad skulle jag vinna med det? Vilket själsligt lyte skulle kunna driva mig till det?

Jag kommer att beskyllas för förräderi, det vet jag. Jag kommer att hotas till livet — det har för resten redan skett. Anonymt. Än sen då? Skall jag anses som en fähund därför att jag i min tur påtalar de övergrepp och misstag som begåtts av en samhällsklass, vars synder och stupiditet läggs hela nationen till last? Må jag då vara en fähund, utan krumbukter. Jag längtar varken efter makt eller pengar. Jag har aldrig någonsin fikats efter befördran eller hedersbetygelser; oftast har jag tvärtom slagit in på vägar som ledde åt motsatt håll. Vad är det då jag söker? Något sätt att slippa skämmas över mig själv. Det mynt för vilket man kan köpa sig fri från sådan skam är okänt bland kolonisterna i X. Tror kolonisterna i X på Gud? I så fall borde de se till att de den dag de träder inför sin domare inte visar sig alltför ovärdiga sin tro.

Emellertid tror jag mig förstå att de flesta fransmän inte bryr sig det bittersta om huruvida de har vänner eller ej på det internationella politiska planet, huruvida de förtjänar andra människors aktning eller ej. Vi får väl hoppas att de i varje fall inte har alltför många fiender. Har det algeriska upproret förskaffat oss uteslutande vänner? Jag skulle gärna vilja veta vilka de är. Däremot framkallar det allt fler fientliga känslor emot oss.

Den framstående svensk som jag hade sällskap med när jag besökte flyktinggrupperna i Tunisien frågade mig hur det var möjligt att Frankrike fortsatte ett sådant krig. I tur och ordning omnämnde jag alla de goda skäl Frankrike har att handla så, alla de skäl som i FN anförs till vårt försvar. Han tycktes inte bli särskilt imponerad av dem. ”Hos oss var fransmännen mycket omtyckta förr i tiden”, sade han. ”Numera är ni hatade.” Han frågade mig också hur det kommer sig att den franska intelligentsian inte har lyckats genomdriva sina synpunkter. Jag svarade att det ingalunda är så att alla intellektuella i Frankrike har tagit ställning mot kriget i Algeriet, och dessutom når de intellektuellas röst endast en liten del av opinionen. De stora informationsorganen lämnar ett obetydligt utrymme åt de intellektuella, och de tidningar som öppnar sina spalter för dem har en mycket blygsam upplaga. Han verkade förvånad. ”Ni är ändå typen för en intelligent nation”, svarade han, ”och hitintills har er prestige vilat på att ni var de första att försvara de mänskliga rättigheterna ...”

Precis detsamma tycker jag. Vår prestige grundas på en högtidlig förklaring om de mänskliga rättigheterna, inte på vår industriella eller koloniala makt. Vår prestige slutar inte vid en viss gräns.

Gränsen, kapten, den känner ni till bättre än någon annan; ni har förvandlat den till en barriär av eld och järn. Inte ens vildsvinen lyckas forcera den numera; hararna bränns till döds av den elektriska strömmen. Och ändå — om ni visste hur obetydlig den ter sig från luften, när man flyger från Bône till Tunis! En brun rispa bara, som löper längs en väg och slingrar sig fyrahundra kilometer söderut. På ena sidan ser man T6-planen glimma som blanka flugor och de grövre Maraudeur-planen som snarare liknar humlor, och på andra sidan ligger de stora sandstränderna och åkrar där vetet, som såtts tidigare än i Algeriet, redan har börjat mogna och fått en rödgul skiftning.

Den algeriska gränsen har jag också sett från tunisiska sidan, i Sakiet. Mitt emot oss, på fyrahundra meters avstånd, reste sig den franska posteringens stenmurar bakom taggtråden, bredvid några hyddor; på andra sidan såg man några popplar som kantade en wadi. Där fanns inte en

levande själ, utom kanske den osynlige mannen som höll på att fjärrfotografera oss. Bortom de skymmande kullarna löpte spärren. Invid en liten raserad bro kunde man se en skylt med inskrift: Souk-Ahras, 60 km. Något kvickhuvud hade kompletterat upplysningen med: ”Förbjudet att gå över bron.”

Precis som i Korea, när vi bevakade de kinesiska stridslinjerna från de amerikanska ställningarna, letade jag nu förtvivlat efter någon antydning till kontrast mellan de bägge länderna. Bergen var lika blå på ömse sidor, vinden blåste från väster och hade nästan kunnat bära er röst över gränsen, eller kolonisternas i X. Från planet hade jag dock lagt märke till en liten skillnad: alltifrån wadins låga strand var vetet smaragdgrönt på den algeriska sidan, under det att skörden just skulle börja på den tunisiska.

Vad är det som anger skillnaden mellan människorna utöver det som står skrivet i löjlga konventioner? Dessa män som får en dödsstöt så fort de försöker komma igenom era nät, kapten, det är samma män som ni för inte så länge sen förde befäl över i Indokina eller vid Cassino. Det hade inte behövts mycket för att få dem att stanna för alltid hos er; det hade räckt med att erbjuda dem det slags medborgarskap de önskade och att upphöra att betrakta dem som jordrättor. Vem hade bett oss fransmän att uppträda som förkämpar för folkens självbestämmanderätt, för rättvisan och broderskapet? Ingen förebrår en fähund för att han är en fähund. Man hatar honom. Men ännu mera hatar man den fähund som spelar ädel.

Vi har ansett jordrättorna vara idioter, och med vår enastående förmåga att förlåta och beundra oss själva blev vi snarare indignerade än förvånade över upproret. Att folk griper till vapen mot engelsmän, belgare, tyskar eller spanjorer, det må vara hänt — tycker vi. Men mot oss? Den nationella självständighetens hjältar! Vi som alltid står redobogna att likt korsriddare kämpa för de höga idealen, vi som inte smusslar med vare sig slavhandel eller skumma oljeaffärer? Vi som först av alla nationer frigjorde negrerna, lagfäste strejkrätten, högtidligt deklarerade att inför lagen är alla lika? Och ändå reser sig folk emot oss, och vi upptäcker att så snart vi har tjänare betar även vi oss lika sniket och lågsinnat som andra — vi anser det vara alldeles i sin ordning att våra tjänare inte äter som vi, inte vilar som vi, att de morgon och kväll tackar Gud för att de har fått sådana storsinta herrar som vi. Men förr än man anar kommer en tid då tjänaren, som arbetar åt sin herre, anser att han har vissa rättigheter gentemot sin herre och över den mark som hans arbete gör bördigare. Den tid kommer även då tjänarens barn kan visa sig vara bättre människor och kanske mer begåvade än husbondens söner, och då är stunden kommen att till deras förmån skifta jordens och husets rikedomar, såvida inte både herre och dräng skall gå under.

Var vi så till den grad säkra på oss själva att vi ansåg oss ha råd att — så som skedde i Algiers förstäder — till allmänt beskådande utställa liken av de fellaghas som dödats med vapen i hand? Med häpnad frågar man sig vad de ansvariga tänkte på, när de vidtog denna huvudlösa åtgärd. Den enda förklaring jag kunnat finna är den att man ville visa de tolvhundra barn som gick i skolan strax intill och de tusentals människor som bodde i plåtstaden, att Frankrike var oövervinnerligt, att det var lönlöst att göra revolt, att alla som försökte sig på det skulle röna samma nesliga öde: deras blödande lik skulle få ligga till allmänt beskådande på ett öppet torg, i sina säckvävsuniformer och med handgranaterna vid bältet.

Barnen stannade framför liken, frågade vad som stod på, och alltid fanns det någon till hands för att svara: ”De har dött för det algeriska fosterlandet ...”

Det fanns inget algeriskt fosterland på den tiden, kapten! Italienarna — romarnas avkomlingar — judarna, turkarna, grekerna eller berberna skulle med lika stor rätt som araberna, vilka ockuperade området närmast före oss, ha kunnat kräva att få härska över landet! Mot oss har vi

skapat ett algeriskt fosterland eller håller på att skapa ett; denna mosaik av folk som hatade varann inbördes, splittrades av avund, mördade varann — den håller på att svetsas samman mot oss. Om en mosabit är efterspanad av den franska polisen, får han numera hjälp och skydd hos kabylerna. Det är möjligt att ”det algeriska fosterlandet” ännu inte existerar på det sätt FLN vill påstå, men det håller på att byggas upp, stenarna fogas ihop och taket vilar redan på de bräckliga murarna. Skadan är redan skedd, det tjänar ingenting till att se tillbaka.

Vad som måste ske nu, det är att ni försonar er med dessa män, som å sin sida ingenting högre önskar, försonar er med dem därför att ni och de är ense om hur vi skall förenas — kanske inte om utformningen, men i varje fall i sak. Och därför att detta folk trots allt blod som flutit, trots de otaliga lidandena, folkomflyttningarna, tortyren och döden, märkligt nog ännu är i stånd att förlåta, därför att dessa människor älskar oss. Varför? Därför att alla de ord vi sagt dem under så många år har skapat en bild av ett Frankrike som de drömmer om, ett Frankrike som hägrar för deras inre syn. Inte ett imperialistiskt Frankrike, utan ett broderland, ett ungt och lite dåraktigt Frankrike som åstadkommer underverk och sociala revolutioner vart det går. De män som har tvingats ner från sina berg och bort från sina byar för att förtjäna pengar så att familjen inte skulle dö av svält, dem har vi klätt ut till fabriksarbetare i Frankrike och stoppat in i slummar, men trots detta har de tagit nya drömmar med sig hem, när de har lämnat vårt land; de tror att deras barn en dag kommer att ha samma rättigheter som den franske arbetaren, de kan inte föreställa sig något vackrare i hela världen än Eiffeltornet eller Montmartre, och Paris' gator förblir för dem det rike där alla mänskliga rättigheter existerar. Hur skulle de kunna vara utan allt detta?

Vem tror på vad de säger, dessa människor? Jag naturligtvis. Förlåt att jag gör det, alla ni ärade gäster på Fouquet's och Maxim, ni som tillhör vår älskade parisiska elit, denna välnärda, välputsade, slätrakade, badsaltsdoftande elit som inte brukar träffa några jordrättor på de ställen den besöker.

Om mig har det skrivits att jag for till Algeriet med en fullmakt från Paris på fickan. Nej. Det enda jag hade var ett brev som lättade på vissa förbud. Om jag inte hade haft det hade jag blivit tvungen att återvända hem så fort jag nått Bougie. Men detta brev har jag aldrig begagnat mig av för att få några förmåner eller för att skaffa mig större möjligheter att färdas omkring. Jag ville inte ta emot förmåner som jag senare skulle bli bunden av. Min resa är inte det minsta gåtfull. Har jag sökt upp generaldelegaten eller någon av hans underlydande? I gränsområdet var jag tvungen att ta kontakt med myndigheterna. Det gjorde jag också. En general tog emot mig i ett före detta arabiskt palats för att söka lista ut varför jag hade kommit. Inte av något särskilt skäl; orsaken är helt enkelt kriget i Algeriet, tillika med det faktum att jag är född i landet och har blivit författare. Folk frågade. Jag svarade och ställde nya frågor.

”Tycker inte generalen att det bör bli slut på kriget? Och hur ska det någonsin kunna sluta om inte FLN och franska republiken gör upp med varandra?”

Blotta tanken på ett möte mellan dessa två fick honom att resa borst. Naturligtvis. Den där generalen intar sina måltider tillsammans med generalskan, prefekten, några högre civila tjänstemän och ett par andra generaler. Hur skulle han kunna veta någonting utöver det som de konfidentiella rapporterna har att förtälja? Helst skulle han vilja se att ordern om ”eld upphör” gavs som en följd av att FLN lidit moraliskt nederlag genom att bli övergivet av sina egna trupper — en omhuldad illusion, som man pysslar med lite varstans. Dessutom, säger man gång på gång, kan armén aldrig gå med på att FLN får propagera på ort och ställe före folkomröstningen. Armén skulle inte heller acceptera sådana förhandlingar som oundvikligen måste bereda väg för nya uppgivanden.

Jag förstår precis. Men tänk om det franska folket anser att detta krig inte är ett folkets krig, inte

mer än Indokinakriget? Tänk om det franska folket säger ifrån att nu får det vara nog! Om den franska ungdomen, alla dessa Dupont-duger-till-allt som armén klär i uniform, också vill komma till ett samförstånd med den algeriska ungdomen? Armén har fått sin seger. Vad vill den ha därutöver?

Alla är ense om själva principen att det arabiska folket skall få en högtidlig upprättelse. Men så fort man diskuterar vad en sådan upprättelse skall kallas går meningarna isär. Därför dör folk alltjämt i Algeriet, för en formfrågas skull. För inte så länge sen var det ännu värre. Då dog man därför att en delegat vägrade att komma till Paris ifall han först måste uppsöka franska ambassaden i Tunis, och därför att en statschef vägrade att ta emot honom ifall han uraktlät detta. Alla kommentarer som tenderade att nedvärdera det fredsfrämjande syftet i statschefens tal analyserades och granskades i detalj. Före de Gaulles 14-juni-tal såg jag algerierna ha svårt att behärska sin nervositet, när jag försäkrade dem att Frankrike önskade fred. Till slut kom diskussionen att röra sig om vad slags pass de skulle ha med sig när de for.

Var det verkligen detta det gällde? Var det passen som var problemet? I algeriernas ställe skulle jag gott ha kunnat gå till fots, om det hade varit möjligt. Vad skulle de med pass till, när de steg ombord på det plan som ställdes till deras förfogande? Och ifall de fått kännas vid ett misslyckande, ifall deras stolthet blivit sårad än en gång, då skulle i varje fall världen ha fått vetskap om att de hade infunnit sig för att besvara en appell om eld upphör, och om att de blivit avvisade. Att vinna världsoinionen var väl värt risken — om det nu innebar någon risk — att sluta fred, eftersom det var den enda risk man kunde ta. Vad politiker och generaler skulle tycka och tänka — vad betydde det? Man har hört FLN-folk säga mycket värre saker i utlandet och i arabiska radioutsändningar. Än sen då? Jag kan lätt föreställa mig vilka överdrifter man kan göra sig skyldig till, när man talar till en trupp eller inför ett exalterat auditorium, eller därför att ens bror har blivit skjuten. Men det är inte det man skall lyssna till, utan till den röst som under nattens första timme eller i den tidiga gryningen stiger upp ur sanningens brunn och talar till en i förtroende.

Dessa ord upprepas nu av de båda folkgruppernas tio millioner män, kvinnor och barn; de ropas ut till de algerier som sitter i Tunis. Utan att skymfa detta folks lidanden hade de inte kunnat neka att besvara appellen, dessa män som delar sin dag mellan hemliga kontor, kaféerna och planteringarna vid Bourguibaavenyen. Har de inte tröttnat på att bo hos sina släktingar? ”Ni vet hur det är med släkten”, fick jag höra av en av dem. ”Man blir trött på den i längden. Vi längtar hem.” De olycksfödda människorna i Touireuf led också av att vara borta från sina hem, fast de befann sig endast sextio kilometer därifrån. Över sina huvuden hade de en och samma himmel. Men deras egen mark föreföll dem ljuvare. Ni har svårt att vara hemifrån, ni algerier, och sedan länge har man i Kabyliens byar besjungit er längtan.

”I jorden har jag satt sticklingen av ett granaträd;
om jag fått se hur det växte
hade mitt öga fyllts av ljus.
O mor, o min älskade mor,
att leva i förskingringen är att lida.”

När jag anlände till Tunis tittade folk på mig som på ett egendomligt djur, därför att jag kom från Bône. Man rörde vid mig. Man frågade hur det var därborta. Som souvenirer delade jag ut tändsticksaskar och de algeriska slantar jag hade på mig. Jag gav en lavendel åt en man, en blomma som jag plockat i bergen, och han lade varsamt in den i plånboken. Man undrade hur det såg ut i Bressonplanteringen och på badstränderna. I världens vackraste land. Och alla ställde de samma fråga:

”Finns det några utsikter? Kommer vi att få återse Alger?”

Och när jag svarade jakande lyste deras ansikten upp.

”Kommer det att ordna sig?”

Det berodde på dem. De måste svara de Gaulle, sade jag. ”Det duger inte att säga: 'Du åbakiga valfisk, du är för stor och klumpig, du är för högljudd där du frustar omkring. Du är inte den smäckra fågel jag har väntat på. Du skrämmer mig och jag vågar inte klättra upp på din rygg.' Är det en valfisk som kommer till er med fredsbud, far då med valfisken och vänta inte på fågeln som inte kommer ...”

”Men ifall de förödmjukar oss?”

”Enda sättet att undgå risken att bli förödmjukad skulle ha varit att vinna de militära segrarna. Jag är glad att ni inte har vunnit dem, ty ni skulle inte ha kunnat bemästra dem. Om ni blir förödmjukade, så se till att ni bemästrar er förödmjukelse. Rebeller, vad mera begär ni? Rätten att bestämma över ert öde har ni fått och värdigheten i er revolt har blivit erkänd. Sluta med bombattentaten, dolkstötarna, kulsprutesalvorna på badstränderna! Att förlora ett krig är ingen skam, när man tror sig om att kunna vinna freden.”

Under min vistelse i Tunis sade jag till Boumendjel några dagar före 14-juni-talet: ”Tänk bara på vilka konsekvenser det skulle ha ute i världen om de internationella nyhetsbyråerna telegraferade att FLN har bett de Gaulle om ett sammanträffande ...” Hade ingen tänkt på det? Jo, man hade tänkt på det, men man fruktade att det skulle verka som en kapitulation. Och mycket riktigt har man på motståndarsidan sedan inte nekat sig nöjet att sprida ut att FLN kapitulerat.

Det som jag inte sade till Boumendjel, men som jag gott kan avslöja för honom nu, är detta: den dag då fredsförhandlingarna har börjat kan ingenting få det franska folket att tro att de kan saboteras ... Ingen och ingenting, ingen makt i världen. Jag inbillade mig att det räckte med ett möte, på samma sätt som det räcker med ett sammanträffande för att försona människor som skilts i vredesmod. Det är fråga om ett kärlekshat mellan Frankrike och Algeriet. ”Och några barn finns det ju inte, som kan hålla ihop dem”, säger någon. Men det finns ett lika starkt band: jorden. Man har gått ifrån varann. Man vill inte tala med varann. Den ena av de två har redan packat sina kappsäckar. Men båda vet att de blir djupt olyckliga utan varann. De kallar varann omväxlande för usling utan lag eller tro, lögnare, avskum, kolonialist, jordråtta, pederast, mutkolv, vilde. Än sen? Kom ihåg vad monsieur Cartallier sade till sin vän Abderrahmane: ”Allt kan ordnas, tack vare människor som du och jag ...” I Tunis sade jag till min vän Saïd, som hade öppnat ett litet kafé efter att ha tillbringat två år i maquis'n: ”Om det bara var så att du och jag fick klara av problemet ...” över- och undertoner accentuerar skillnaderna, men de människor som bor i detta land är lika. Vi säger allt detta, allesammans, och så skulle ni vilja hindra ... Nej. Ordna ett sammanträffande utan vapen mellan fransmän och algerier, så blir det slut på kriget. Det var precis vad min bror René menade, när han sade: ”Ja, du kan vara säker på att jag skulle komma överens med dem ...” Han kan komma överens med araberna, om araberna är villiga att komma överens med honom, och nog har jag sett att hans hustru Louise inte var avogt inställd mot arabkvinnorna och att hon kunde umgås med dem lika bra som med fransyskorna, om inte bättre. Hon begär inte mer av den ena gruppen än av den andra: en smula älskvärdhet, hövlighet, vänskap. Men min bror hör liksom jag inte till dem som krusar för de mäktiga för att få behålla ett fast grepp om Algeriets rikedomar överallt och under vilka lögnaktiga förevändningar som helst. Både generaler och politiker skulle snabbt sadla om, ifall tre fjärdedelar av fransmännen i Algeriet insåg att de inte skulle förlora något på ett samarbete och inriktade sig på det.

Ja, så tänkte jag helt naivt, utan att ana att man ännu satt fast i etikettsfrågor, hårklyverier och procedurer som hör hemma i ett tidevarv som har gått i graven. Hos oss finns det människor som hellre vill sätta eld på hela landet, ja, på hela världen, än sluta fred, och inom FLN finns det galningar som tror att det är skicklig taktik att besvara exekutioner av nationalisterna med avrättningar av fångar.

X

Se, ej ens på sina tjänare kan han förlita sig, jämväl sina änglar måste han tillvita fel; huru mycket mer då dem som bo i hyddor av ler, dem som hava sin grundval i stoftet!

Job 4:18-1g

Religionskrigens tider tycks åter vara här; vi slits mellan olika krav, utsätts för hot och angivelser, om vi tänker självständigt och vägrar att tjuta med ulvarna. Och vi kan när som helst börja mörda varandra i den fria viljans namn.

På båda sidor vägrar man att räkna med obekväma fakta, bägge parter stirrar sig blinda på det egna ljuset och kan därför inte se det som skulle möjliggöra en allsidig uppfattning av problemen. I sitt hat till FLN betraktar armén det som oväsentligt att rebellerna får stöd utifrån, fast detta kan krossa arméns gränsspärr, och lika oväsentligt anser armén det vara att ingen vågar sig ett par kilometer utanför Alger nattetid. Hellre än att erkänna att det är lättare att sluta fred med FLN än det kan bli att göra det med kineserna, invagar armén sig i den illusionen att rebellarmén skall uppluckras inifrån och att muhammedanerna i ren trötthet eller brist på motståndsvilja kommer att samlas kring den franska fanan. Och ändå har en muhammedan, som jag håller för både klok och liberal i sina åsikter, försäkrat mig att FLN slogs ”för en sak omkring vilken alla araber har slutit upp och till vilken ingen kan ställa sig osolidarisk”. Även härvidlag bedrar armén sig själv, när den tror sig efter hand kunna samla det muhammedanska blocket. I Toudja till exempel försäkrar officerarna att de har lyckats med detta, och till slut har de intalat sig själva att det förhåller sig så. Men när de någon gång blir tvungna att fälla ett förpliktande omdöme om sektorn, vad säger de då? ”Toudja: avvaktande.

Kringliggande byar: fientligt inställda.”

Armén menar att den inte vill offra sig för materiella intressen, utan för jämlikhet, för en från alla synpunkter respektabel social revolution och för en framtid i vilken Frankrike kommer att förbli vägvisare och garant för de erkända fri- och rättigheterna.

FLN å sin sida bestrider att det har förlorat den militära kraftmätningen och ger sig allt längre in på den enda väg som står det till buds: terrorismen. Det bryr sig inte om att förskona sina trosfränder och fransmännen i Algeriet från onödiga lidanden, det skriver de påföljande repressionsåtgärderna på arméns syndaregister och vill inte tillstå att terrorismens enda konsekvens är att oskyldiga människor tillintetgörs; attentaten kommer inte att hindra tågen att rulla och ordregivningen att fungera, och Frankrike kan utan större olägenheter fortsätta länge med detta slags krig, vars tyngd huvudsakligen drabbar den muhammedanska befolkningen. Berövat alla utsikter till framgång på det taktiska planet drivs FLN allt längre mot en strategi som det snart inte kommer att kunna behärska; FLN tvekar inte att räkna med möjligheten av en internationell konflikt som än en gång skulle sätta Nordafrika i brand och vålla oss svårigheter som inte står i rimlig proportion till problemet. Och detta därför att vi vägrar erkänna att FLN är den enda giltiga representanten för muhammedanerna. Jag har svårt att fatta en sådan lättretlighet. Därför att FLN vägrar att förödmjuka sig? Eftersom det tycks vara så säkert på sitt inflytande kan det ju låta sin seger bli bekräftad vid den förestående folkomröstningen. Tror FLN att man segrar genom att

skjuta fångar? Även om FLN ur den mänskliga rättvisans synvinkel skulle ha rätt till det, begår det dock därmed en av de ohyggligaste och allvarligaste missgärningarna i detta krig; FLN handlar som om det trodde sig därigenom kunna väcka det franska folket, ett folk som inte inser att det har någon skuld i vad som sker och som inte kan förstå varför man anklagar det och dödar dess söner. En sådan brist på konsekvens stryper alla försök att åstadkomma en försoning och stödjer med fullgoda argument den förkastliga sak som fredens motståndare försvarar. I sanning en ståtlig bedrift, som slår en med häpnad.

De båda parterna är lika goda i sin fanatism att förinta varann, och ingendera vill ge efter en hårmån. FLN skulle vara i stånd att fortsätta att slåss för ingenting, eftersom det algeriska folkets rättigheter redan har blivit erkända; armén å sin sida förnekar principen om det befogade i revoluten och skulle vara i stånd att låta nationen riskera att konflikten utvidgades. Enda möjligheten att sätta punkt för detta krig är att förhandla, förutsatt att båda parter kan förmå sig att erkänna de fakta som talar för motståndarens sak och blir villiga att slå av på de egna kraven. Eftersom den algeriska folkopinionen inte kan göra sin stämna hörd beror förlikningens framgång hädanefter uteslutande på den kraft med vilken den franska folkopinionen förmår göra sig gällande.

När detta skrivs förefaller det emellertid som om freden inte skulle kunna komma till stånd, förrän nya och större olyckor har drabbat både Frankrike och Algeriet.

Folk har ondgjort sig över att FLN-delegaterna var så naiva att de hoppades slippa bli mottagna som fiender av oss. Man har beskyllt de Gaulle för att vilja inleda en kapitulationsförhandling à la Montoire, ifall han tog emot Ferhat Abbas. Och ändå är de algeriska rebellerna varken våra arvfienter eller våra besegrare, vilket tyskarna var: många av de män som nu tjänar det algeriska oberoendets sak har fått utmärkelser för att de deltagit i våra krig som franska soldater. Händer det då aldrig att bröder först strider med varandra på kniven och sedan försonas? När vi fransmän tar emot FLN-delegaterna måste vi visserligen behandla dem som rebeller, men eftersom Boualam, liksom alla algeriska muhammedaner, är vår broder, gäller det att inte beröva alla andra den värdighet de gör anspråk på. Är de våra fiender? Javisst. För ögonblicket. Men de är även våra bröder, och detta för alltid. Bara vi inte för ett sådant broderskap ställer som villkor att de reservationslöst skall dela vår uppfattning. Eftersom det algeriska folkets förunderliga förmåga att glömma och förlåta ännu inte är uttömd, så blir det den franska opinionens liknöjdhet som helt och fullt kommer att bära ansvaret, ifall kriget fortsätter.

Hur länge kan vi ännu räkna med denna förmåga? Tills barnen därnere vuxit upp till män och kvinnor. Då kommer vi att se hur nya krafter reses mot oss, ty de nya generationerna har i vårt århundrade ett vaket sinne för sin heder och sina rättigheter. De fjortonhundra eleverna i Clos Salembier-skolan i utkanten av Alger — av vilka en enda är europé — kommer inte att stå på vår sida, om vi inte har slutit fred med deras föräldrar. Vilket starkt intryck får man inte av morgondagens Algeriet, när man betraktar detta barnsamhälle, som består av både barn från moderna bostäder och barn från plåtstäderna? De har europeiska och muhammedanska lärare, vilka i sin tur lyder under en av mina kabylliska vänner, som är fransk författare. Den stund på dagen då skolorna släpper ut sina lärjungar i Algeriets städer och byar, då bör man inte stanna inomhus, utan låta sig kring-värvas av denna flodvåg som sveper fram under skrik som påminner om tornsvalornas uppe i skyn; stå och se den levande vågen rulla fram och fördela sig i gränderna för att slutligen virvla in i husens portgångar. Dessa barn som i skolan har hört talas om Frankrike, om dess makt och ära, jämför undervisningens förnämliga mönster med livets lumpna verklighet;

och ändock har de hoppet kvar.

Under den döda middagstimmen såg jag ett par barn leka med vattnet vid ett vattningsställe strax intill en militärposter. En soldat skällde ut dem på det råaste sätt. Och om jag inte varit där, är det möjligt att han skulle ha misshandlat dem. I skolan fanns det en annan soldat, en frivillig lärare, som av hela sin själ strävade att göra eleverna förtrogna med den franska högsinnet. I Souk-Ahras berättade en av de lärare som undervisar den lilla stadens femtusent skolbarn, att det i hans klass fanns ett tiotal barn som aldrig öppnade munnen när "Marseljäsen" sjöngs. Ändå hade han förklarat att det var en revolutionssång, som passade inte bara för Frankrike på konventets tid utan för alla förtryckta folk. Men ingenting hjälpte. Numera respekterar han deras motspänstiga attityd och försöker inte påverka dem.

Nu har jag sagt mitt.

Algerkaféernas juke-boxes lät höra sin eviga Mustaphavisa:

"Jag älskar dig,

Jag älskar dig som synden ..."

Endast ett erfaret öga kan upptäcka någon skillnad mellan de europeiska kvinnorna och de muhammedanska kvinnor som går obeslöjade. De äger ungdomens härliga gåva, den vilda skönheten, den givmilda solen. Havet? Stränderna är redan avspärrade med taggtråd och tydlig social diskriminering. Men i närheten reser sig de ljungklädda och lavendeldoftande bergen likt blå isblock i den klara morgonluften. Det är där som friheten kommer att börja för många ifall vi, som är de starkare och de rikare, vägrar att förstå och att ge. Men om vi äntligen beslutar oss för att älska våra bröder står möjligheterna ännu öppna. De män som har suttit fängslade kommer att glömma sin cell och sin nesa; de som har hungrat kommer att uppleva lyckan att få ge bröd åt sina barn, de som har varit förföljda för sina ideals skull kommer — paradoxalt nog — att prisa vår generositet, och de dödas viskningar om hat och hämnd kommer ej mer att höras om natten i de levandes öron.

Om kaptenerna inte tänker börja ett nytt hundraårskrig och låta pansarfordonen ersätta de skördemaskiner som rullade fram över Tunisiens slätter i somras, vem skall då dessa kaptener sluta fred med, om inte med sina fiender? Och om de vill trycka ner dessa människor som de har besegrat, vad kommer de att utså i segerns spår annat än en ny revolt? De tunisiska hyddorna är knappast mindre fattiga än de algeriska, men herdarna som i Tunisien driver sina åsnor och getter till vattenstället äger en ovärderlig skatt som gör deras ansikten ljusa och öppna.

Kaptener, ni som jämte alla de andra som arbetar för ett osjälviskt mål representerar en stor del av mitt fosterland, när jag nu riktar mina ord till er, så är det därför att det är ni som bär hela tyngden av detta krig och därför att generalernas åsikter är beroende av era. I själva verket är det ni som för befälet. Lämna då för en stund de upphöjda regioner där ni vistas och gå obeväpnade in i de slumkvarter där era bröder lever. Smaka på den kaka och det te de vill bjuda er. Titta noga på dem och se efter om de inte är människor som ni och jag, om de inte i sin tur förtjänar att äga ett fosterland, de där bastarderna. Ett fosterland, kaptener, det är ännu viktigare än bröd. De intellektuella, som ni så djupt föraktar, de har länge vetat det.

Det är möjligt att ni kommer att hata mig därför att jag har vågat skriva detta. Om jag inte har lyckats övertyga er kommer ni att räkna mig till förrädarna. Skulle jag vara förrädare? Kommer kolonistavkomlingarna, som åker till Lycée Bugeaud i Mercedesbilar, att hota med att skjuta ner mig, ifall jag åter sätter foten i Alger?

När general de Gaulle kom till makten drömde jag dagdrömmar. Berusad av ett oresonligt hopp sade jag ideligen till mina vänner: ”Med ett enda tag kommer han att övervinna de hinder som har hejdat alla andra regeringar. Han kommer att säga till armén: 'Ni har vunnit den svåraste av alla segrar i vår historia, segern över oss själva, över vår själviskhet, vår kortsynthet och vår osunda fetma. Ni har skänkt det algeriska folket en frihet och en värdighet som det aldrig hittills har fått sig beskär, inte ens av sina egna. I broderlig förening med detta folk och dess stridskrafter skall ni nu sluta fred ...' Ni kommer att få bevittna”, yrade jag vidare i min hänförelse, ”hur Algeriets fransmän och araber, som i fyra års tid har mördat varandra, kommer att skapa en gemenskap av oerhörd styrka. Nästa fjortonde juli kommer fallskärmsjägarna tillsammans med fellaghagruppen och tunisiska och marockanska truppavdelningar att marschera uppför Champs Élysées ...”

Det minsta man kan säga är att jag var före min tid.

XI

”... De som inte känner till den situation jag talar om kan svårligen bedöma den. Men de som känner den och ändå fortsätter att helt heroiskt tänka att det är bättre att se sin broder förgås än principen, dem nöjer jag mig med att beundra på avstånd. Jag tillhör inte deras släkte.”

Albert Camus

Förlåt mig, Camus! Du måste framför allt förlåta att jag lever, ty om du hade levat hade jag tigit, av hänsyn till dig. Jag är säker på att du inte skulle ha stannat vid ditt sista ord i denna fråga, när du i april 1958 förklarade: ”Här är mitt vittnesmål och jag kommer inte att tillägga någonting.” Det har hänt att lika stora män som du har ångrat sig och inte tvekat att säga det.

Jag är även säker på att om du liksom jag hade känt att allt brast under trycket av människornas olyckor och smärta, så hade du gett dig iväg en gång till, och inte stannat i Alger. Än en gång hade du trängt in i Kabylien varifrån du, först av alla, år 1935 vågade skrika ut din indignation, vilket misstänkliggjorde dig i myndigheternas ögon. Redan då svalt man ihjäl i bergstrakterna. Inte heller i dag hade du kunnat uthärda allt det som kriget skulle ha bjudit dig att skåda. Vad ditt val beträffar tvivlar jag inte på att det skulle ha blivit detsamma som mitt, hur smärtsamt och grymt detta val än var.

Vem skulle kunna finna sig i att ens bror måste dö? Jag svär att jag skulle skynda till min brors undsättning ifall den lilla stad där han bor med sin hustru föll i mördarehänder. Jag tror att denna princip är erkänd även bland FLN-männen. De har själva insett att det med tanke på landets framtida välfärd är nödvändigt att respektera samtliga algeriska fransmäns liv och den egendom som tre fjärdedelar av dem besitter.

Hade du reagerat annorlunda än jag inför den sinnesrubbade flickan i Touireuf, eller inför den gamle mannens ord: ”... så som Frankrike har behandlat oss, så ...” Skulle du då inte i denna sanningsmåttade stund ha känt att du stod dem närmare än din broder? Skulle du då inte ha fått klart för dig att det måste bli ett slut på detta elände?

När jag tar parti för de olyckliga i Souk-Ahras eller Toudja har jag inte ett ögonblick någon känsla av att jag därigenom accepterar att min broder mördas. Jag vill att man skall göra den ena parten rättvisa utan att vara orättvis mot den andra. Men först vänder jag mig till det som är mest angeläget; först vill jag råda bot på den skriande orättvisan, eftersom den andra ännu blott är en hypotes.

Våra bröder består inte uteslutande av dem som tillhör vår släkt utan av alla dem som lider oförrätter; och vi får inte ta största hänsynen till våra köttsliga bröder, när dessa äter sig mätta och

är relativt lyckliga medan de andra dukar under i sin förtvivlade kamp mot olyckan.

Inte heller kan man påstå att jag mördar min broder när jag kräver att bröd och fred skall ges åt dem som håller på att dö. Ingen får utnyttja en tankeglidning som ligger så snubblande nära till hands. Och om det senare skulle visa sig att FLN förnekar de löften det kan väntas ge under kommande förhandlingar och släpper lös terrorismen igen, då skall jag bistå min broder mot FLN, och den öppna striden kommer att återupptas. Må detta vara fullt klart och tydligt. Men jag vägrar att låta olycksprofeterna förutspå katastrofer som vi ännu inte har sett till. För ögonblicket finns det en enda katastrof: kriget och de brott det på ömse håll legitimerar.

Jag har farit igenom din födelseby, i Mondovi, nära Bône. Om du hade varit i livet skulle jag stannat där och skickat dig ett vykort, på skoje. Jag hade inte mod att gå in i den skära leksakskyrkan där du antagligen blev döpt, eller att gå och be märiets sekreterare visa mig det hus där du föddes: troligen en av gårdarna i närheten av byn. Jag var säker på att ingen visste någonting om det. Askarna, vingårdarna, blåluzernen och eukalyptusträden med sin blänkande fjäderskrud liknade vegetationen i Sidi-Moussa; samma likhet fann jag hos människorna. Barnen gick över torget på väg till skolan. Vid infarten till din by stod en grupp kulsprutebilar. I andra ändan av byn fanns "la tabacoop" om vilken alla vet att den fungerar enbart genom utnyttjande av arbetarnas godtrogenhet och slit; ett mera fulländat livegendomsystem än det finns inte i vårt århundrade.

Edoughs blå bergmassiv trädde fram i morgonljuset och vid dess fot vidtog Bônes yppiga slätt. Men hade du stått där, mellan "la tabacoop" och kulsprutevagnarna, hade du inte kunnat njuta av den skenbara lyckan i detta landskap, det närliggande havet och de vida badstränderna. Det kan sannerligen inte bli någon lycka för oss där, och inga fester heller, så länge tragedien pågår. Vi kommer inte ens att kunna se att flickorna är vackra, vilket vi tyckte när vi var unga, och samma ångest kommer att om kvällen föra oss tillsammans kring lampan. I Mondovi liksom i Souk-Ahras blir natten antagligen störd av det plötsliga vrålet från någon pluton som rusar åstad till nya slaktningar. När du efter det förra krigets slut återvände till Tipasa, en av de platser du älskat mest, möttes du av strilande regn, en edsvuren vakt och en hel del taggtråd; och du flydde. Du förstår varför jag stannade så kort stund; jag orkade inte med tanken att blanda hop min gamla kärlek till vapentjänsten med inbördeskrigets fasa.

Om vi hade gjort denna resa tillsammans kunde du ha hjälpt mig. Välkommen kände jag mig endast när jag besökte muhammedanerna eller prästerna i plåtstäderna; de enda hos vilka jag kände mig väl till mods var min bror och monsieur Cartallier. Du hade bättre kunnat skilja sanningen från bländverket i denna dal där de ännu är sammanvuxna och inte går att hålla isär, utom när en flod skapar en tydlig gräns. Det går alltför lätt att förvandla illusion till sanning, när hjärtat så vill; det går alltför lätt att klä verkligheten i lögnens narrkåpa, när förståndet vägrar att se de fakta den inte vill ta upp kampen med! I det fallet har du garderat dig genom att säga: "Det kan hända att jag tar fel eller faller oriktiga omdömen i denna sak, som berör mig alltför nära." Detsamma gäller mig. Må Gud hjälpa mig i så fall! Ändock känner jag mig säker på att jag inte har lämnat något kvar i skuggan, inte har vägrat att ta upp något av det som jag fann på min väg, inte har förkastat något utom de mäktigas syn på saker och ting.

Vågar jag påstå, då jag nu avslutar den här boken, att jag vet var sanningen ligger? Jag vet vilken lösning jag vill satsa på; på båda sidor vet jag vilka jag älskar, och jag vet också vad jag önskar, men jag vet inte var "Västerlandets välfärd" ligger — för att tala med kaptenen. Hur skulle jag orka höra talas om Västerlandets välfärd, när det gäller människor jag älskar? Så som floden rinner fram till havet ilar jag självklart till min broders hjälp om han råkar illa ut, utan att man

behöver återropa Västerlandet för att få mig att försvara honom. Jag är rädd för stora ord, när det gäller sådana brutala sanningar som det här är fråga om. Hemma hos oss, i Algeriet, tar man inte emot folk i de mänskliga rättigheternas namn. Man säger helt enkelt: ”Stig in. Var så god och sitt.” Och man slåss inte i Västerlandets namn. Man vräker ur sig skymford och flyger på varann, som på ”Iliadens” tid. Det är litteratörernas sak att stoffera ut det hela.

Jag äger inte heller den sinnesfrid med vilken du, Camus, tycktes installera dig i evigheten, också när det gällde de enklaste saker. Du visste alltid vad du ville. För att vara mer lik oss andra tycktes du tveka ibland, ett ögonblick, men mycket snart fattade du ditt beslut. Om jag tog ett helt år på mig för att skriva den här boken, skulle jag inte längre veta hur jag skulle avfatta den. Den väg jag har slagit in på skulle bli otydlig, umgänget med skönandar skulle förvirra mig och till slut skulle jag fråga mig om jag verkligen har rätt. Men jag vill inte längre förbli enbart vittne, jag funderar inte längre över om jag har rätt eller inte. Jag slåss. Jag kommer att få ta emot törnar, men jag kommer också att ge igen. ”Kommer att stupa på det. Men går ändå” — som den gamle araben sade. Du hade besparat mig mycket ifall du hade farit hem med tåget den 5 januari, som du skrev att du skulle göra, och inte åkt bil en dag tidigare. Då skulle jag ha kvar en broder att anförtro mig åt i denna djungel, i stället för att som nu vara ensam.

Så snart mitt plan har hunnit till kusten och dess silverfärgade motorkåpor skjuter fram över havets vattrade yta som liknar ett skimrande snäckskal, avlägsnas jag alltmer från millioner män, kvinnor och barn, klädda i trasor, liksom från deras hyddor av lera och halm, deras åsnor vilkas hud liknar bark, deras ansikten som förtvivlan har klöst under eländets sol. Utan att klaga har de lyft blicken mot mig, följt mig som vålnader, bett mig komma in i sina kulor dit jag inte tordes gå, och efter att ha tagit dem i hand har jag undvikit att röra vid mitt ansikte, liksom i fruktan för spetälskesmittan.

Att de var hungriga har inte förtagit mig aptiten, kulsprutepistolerna och knivarna som hotar dem har inte hindrat mig att sova, eftersom jag är en resenär från Europa, men nu vet jag vad ordet skam betyder; och det är därför jag här har försökt få andra att lystra till det klagoskri som aldrig tog röst i deras strupe, därför att deras smärta ligger bortom klagan och uppror, därför att de inte längre väntar sig någon annan befriare än döden.

Skam över dig, du mitt frodiga fosterland och din välmåga, skam över er, ni grönskande ängar, som ger mjölk åt dess barn, skam över er alla, ni som tillhör den sociala gräddan, ni trogna läsare av den kolorerade veckopressen, ni parisiska skökor, stora och små, ni befullmäktigade ombud, skam över er, all världens herrar! Vilket äktenskapsbrott skapade er, ni som har gjort avkall på Frankrikes sanna väsen? Må ni förföljas i evighet av de mördades sista skri, av kvinnornas gråt när deras barn dör och av ljudet från hus som raketerna krossar i de kabylliska bergen! Och ni utländska reporters, slit inte ut era kameror med att fotografera våra skamfläckar, när ni har er egen smuts att vada i!

Om mina landsmän i Algeriet har sina fel äger de åtminstone en förnämlig egenskap: när de blir rörda över det direkta tal som de tycker om, kan de visa sig frikostiga på godhet lika väl som på våldsamhet, precis som jordrättarna; det är ju samma jord som har fött dem och samma jord de skall återvända till.

Jag kommer alltid att vara beredd att förlåta mina landsmän i Algeriet, ty blodet rinner hett i deras ådror. Det är sant att lidelserna kan förblinda dem, liksom mig, men de vet åtminstone vad lidelse är. Eftersom jag tillhör dem har jag rätt att anklaga dem för grova misstag eller orättvisor och att utsätta mig för deras vrede. De är produkter av äventyrslystnadens och revoltens ande, och

därför reagerar de mot skymfer och är i stånd att ge sig ut på gatan, härja och skrika på ett forum eller gripa till vapen för att försvara sina rättigheter. Och jag förstår verkligen inte varför de ännu till varje pris vill ha ett franskt Algeriet. Antagligen har man skrämt dem genom att beskriva FLN-männen som människor som hatar dem och törstar efter deras blod.

Den dag då de äntligen fattar att alla i Algeriet kan förenas för att bygga upp ett verkligt algeriskt Algeriet, som står i kontakt med sin gamla arvtant Frankrike, denna dag som är beredd att betala kostnaderna för deras ungdomliga upptåg och som kommer att inbjuda dem till sitt födelsedagskalas, den dagen kommer de att sluta förbund.

Och ni fransmän i Frankrike, som har både hederskänsla och förstånd, ni människor från stad och land som kämpar mot livets stormar, mot de allmänna transportmedlens strejker, mot tröttheten och skatteuppbördsmännen, ni som arbetar för att försörja både er själva och era barn, ni som funderar på de stora frågorna och lider av detta problem sedan det börjat sluka era söners liv, hjälp mig för Guds skull att hindra att det dör ännu fler?

Vad mig beträffar så vet jag inte om jag är i stånd att ställa min mor ovan rättvisan, som du gör, Camus. Hur skulle jag våga tala om det? Din mor lever ännu, under det att min ... Det är inte fråga om att älska sin mor högre än rättvisan. Det är fråga om att älska rättvisan lika mycket som sin egen mor.

Det enda jag vet är att ovan rättvisan kommer jag alltid att placera Guds rike, där legitima barn inte nödvändigtvis har företräde framför bastarder.

Juli—augusti 1960.